خلافت تحريک ۽ جي. ايم. سيد

(تاريخي دستاويز)

آزاد قاضي

Gul Hayat Institute

خلافت تحريڪ ۽ جي. ايم. سيد

مرتب:

آزاد قاضي

Gul Hayat Institute

جي. ايم. سيد فائونڊيشن
ڪراچي

موسيٰ پبليڪيشن
ڄامشورو

حق ۽ واسطا اداري وٽ محفوظ

ڪتاب جو نالو: خلافت تحريڪ ۽ جي ايم سيد

موضوع: تاريخ (تاريخي دستاويز)

مرتب: آزاد قاضي

ڇاپو پهريون: 2012ع

ڇپائيندڙ: موسيٰ پبليڪيشن ڄامشورو

ڪمپوزنگ: صفدر حسين ڪوهارو

قيمت: 200 رپيا

هي ڪتاب جي.ايم سيد فائونڊيشن

جي تعاون سان شايع ڪيو ويو.

Gul Hayat Institute

انتساب

سائين جي. ايم سيد جي ويجهي ساٿي

حڪيم محمد صالح ڪانڌڙي

جي نالي

جا هَڙَ اَندر جِيَ، ساهَڙَ ڏني ساهَ ڪي،
ساهَڙَ ڇُڙي نہ ساه جِي، ساهَڙ ساهَڙ رِيَ،
ساھَڙ ميڙِ سميع، تہ سَاھڙِ ڇڙي ساہَ جي.

(شاهہ رح)

Gul Hayat Institute

پبلشر پاران

خلافت تحريڪ سنڌي سماج ۾ بنيادي شعور پيدا ڪرڻ واري ابتدائي تحريڪ هئي. جنهن هتان جي ماڻهن ۾ گڏ ٿيڻ ۽ گڏجي معاملا حل ڪرڻ لاءِ آواز اٿارڻ واري سگهه پيدا ڪرائي خلافت تحريڪ مان ئي اڳتي هلي ٻين تحريڪن جنم ورتو، اهڙيءَ ريت هجرت تحريڪ، سوديشي تحريڪ، عدم تعاون جهڙين تحريڪن ۾ پڻ سنڌي.ماڻهو اڳي ڪان اڳرا نظر اچن ٿا.

هي ڪتاب جيڪو سائين جي ايم سيد جي لائبريريءَ ۾ خلافت تحريڪ بابت موجود تاريخي دستاويزن جي روشنيءَ ۾ تيار ڪيو ويو آهي. اهو سنڌين پاران ڪيل ان جدوجهد جو بنهه مختصر جائزو آهي، ان مختصر مواد مان به اصل ڪيل جدوجهد جو اندازو ٿي وڃي ٿو.

Gul Hayat Institute

آءُ محترم آزاد قاضي ۽ اداري جي. ايم سيد فائونڊيشن جو ٿورائتو آهيان، جنهن هي ڪتاب شايع ڪرڻ لاءِ اداري جي حوالي ڪيو.

حبدار علي گاڏهي

فهرست

1. پبلشر پاران
2. پيش لفظ — آزاد قاضي 7
3. خلافت تحريڪ ۽ جي. ايم. سيد — آزاد قاضي 11
4. 10 ذوالحج 1337ھ، عيد ڏينهن ڪيل تقرير جي. ايم سيد 43
5. 22 جمادي الاول 1338ھ تي خلافت ڪاميٽي
سن ٺاهڻ وقت ڪيل تقرير — جي. ايم سيد 45
6. 25 جمادي الثاني 1338ھ تي خلافت ڪاميٽي
اڳيان ڪيل تقرير — جي. ايم سيد 47
7. پيغام عَلَمُ: دادوءَ ۾ ترڪيءَ جي جهنڊي
جي آمد وقت ڪيل تقرير — جي. ايم سيد 51
8. ٻئريج جي ضد ۾ آيل
مسجدون ۽ خلافت ڪاميٽي — جي. ايم سيد 76

تاريخي دستاويز — 81 کان 129

Gul Hayat Institute

پيش لفظ

خلافت تحريڪ جو نہ رڳو سنڌ پر برصغير جي سياسي توڙي سماجي چرپر ۾ بنيادي نوعيت وارو ڪردار رهيو آهي. خلافت تحريڪ ۽ ان جي حوالي سان هليل مختلف تحريڪن جهڙوڪ "ترڪ موالات تحريڪ"، "هجرت تحريڪ"، "ريشمي رومال تحريڪ" ۾ سنڌ جي ماڻهن وڏي چڙهي حصو ورتو پر سنڌين جي ڏنل قربانين جو تاريخ جي ورقن ۾ ڪو ورلي ذڪر ملي ٿو. ان جو بنيادي سبب ان دور جي مواد جو ڇپائيءَ هيٺ نہ اچي سگهڻ آهي، حالانڪ جيڪي بہ تحريڪون هليون انهن ۾ سنڌ جا ماڻهو اڳرا اڳرا هئا. پر ان دور جي چوپڙين، پمفليٽن، تحرير هيٺ آيل تقريرن ۽ قراردادن وارو مواد پوري ريت محفوظ ٿي ڪونہ سگهيو. جيڪڏهن ڪنهن وٽ اهو آهي بہ تہ ان ڪي وڏڙن جي موروثي ميراث تصور ڪندي لڪائيندا ۽ سانڍيندا پئي آيا آهن، جنهنڪري اهي وقت گذرڻ سان زبون حال ٿي ضايع ٿي ويا پر ٻاهر ڪونہ نڪتا. ورنہ جيڪڏهن اهي ئي رڳو ميڙا چونڊبي ڪري اشاعت هيٺ آندا وڃن ها تہ ان دور جي تاريخ جو وڏي ذخيرو سنڀالجي وڃي ها.

سائين جي.ايم.سيد جو نالو سنڌ جي نامور سياستدانن ۾ شمار ٿئي ٿو. سنڌ ۾ هليل شايد ئي ڪا اهڙي تحريڪ هجي جنهن ۾ پاڻ سرگرم ٿي حصو نہ ورتو هجيس. خلافت تحريڪ سندس اها ابتدائي تحريڪ

Gul Hayat Institute

هئي، جنهن جي سفر ۾ سلهاڙجي، سکيا وٺي، تربيت يافتہ ٿي، پاڻ پنهنجي سياسي سفر جي شروعات ڪيائين. سيد صاحب پاران خلافت تحريڪ ۾ ادا ڪيل ڪردار بابت، ميان محمد موسيٰ ڀٽو لکي ٿو:

”سيد جي عملي زندگيءَ جو آغاز، خلافت واري تحريڪ ۾ شامل ٿيڻ سان ٿئي ٿو. جڏهن سندس چمار سورنهن سال هئي! سورنهن سالن جي عمر ۾ خلافت تحريڪ لاءِ جي. ايم سيد جيڪو ڪم ڪيو، سو اهڙو هئو جو انهيءَ زماني جي ماڻهن لاءِ حيرت انگيز هئو.“

(ٻرين جي ٻچار، ص-219)

ڀٽو صاحب پنهنجي ان راءِ جي سلسلي ۾ وڌيڪ لکي ٿو:

”خلافت جي سڄي تحريڪ دوران، جي. ايم سيد تمام سرگرم رهيو، ... جي. ايم سيد جيئن تہ فڪري طور تي جذباتي ۽ محرڪ ثابت ٿيو آهي ۽ خلافت تحريڪ پڻ هڪ جذباتي تحريڪ هئي، انهيءَ ڪري ان تحريڪ، ننڍڙي جي. ايم سيد جي جذبات ڪي پاڻي ڏنو ۽ سندس ڏانهن تحرڪ ۽ عمل جو ميدان فراهم ڪيو ويو.“

(ص-220-221)

خلافت تحريڪ ۾ ڀهرو وٺندي، کانڌيءَ جي ڪپڙن جو استعمال ۽ مٿي تي پٽڪو ٻڌڻ سيد صاحب پنهنجو معمول ڪري ڇڏيو هو، کانڌيءَ کي عوام مقبول ڪرڻ ۽ زور وٺائڻ لاءِ سن شهر ۾ سندن تعاون سان آڏاڻو پڻ قائم ڪيو ويو.

خلافت تحريڪ سان سيد صاحب جي جا وابستگي هئي، تنهن جو اندازو هن ڪتاب ۾ شامل ان دور ۾ لکيل مختلف مراسلن مان ملي ٿو، جيڪي جماعت جي مختلف اڳواڻن سيد صاحب ڏانهن ۽ سيد صاحب، مختلف ادارن ڏانهن لکيا.

سيد صاحب جي طبيعت ۾ ان دور کان ئي مختلف قسم جو مواد سنڀالي رکڻ وارو رجحان سمايل هو. ان رجحان هيٺ پاڻ مختلف تنظيمن جو رڪارڊ ۽ سندن ڏانهن آيل مراسلن جي ميڙا چونڊبي ڪندو رهيو هو. سندن اها ميڙا چونڊي سنڌ جي سياسي ۽ سماجي تاريخ جو وڏو

Gul Hayat Institute

اهم ذخيرو آهي جيڪو پنهنجو پاڻ تائين محدود رکي، سانڍڻ ۽ سنڀالڻ بجاءِ، اُن دور جو مطالعو ڪندڙ نوجوانن ۽ محققن لاءِ اهو مواد جي.ايم. سيد فائونڊيشن جي تعاون سان ڪتابي صورت ۾ پيش ڪجي ٿو ته جيئن ايندڙ دور ۾ هر فرد اُن منجهان فيض حاصل ڪري سگهي.

جيتوڻيڪ هن مواد جون اڪثر ڳالهيون وقت ۽ حالتون تبديل ٿيڻ ڪري، انوکيون محسوس ٿين ٿيون، پر اهو به اسان جي ئي تاريخ جو حصو آهي انڪري ان جو اصل صورت ۾ عوام اڳيان اچڻ ضروري آهي. سيد جو مطالعو ڪندڙ دوستن کي ان ڳالهه جو علم آهي، ته سيد صاحب سياست ۽ مذهب کي ڌار هلائڻ جو پرچارڪ هيو، پر سندس اوائلي زندگيءَ ۾ جيئن ته مذهب جو گهڻو عمل دخل هو، انڪري هر مواد جنهن ۾ سندس ان زندگيءَ (1924ع تائين) جي هڪ جهلڪ آهي، ان ۾ پاڻ سياست ۽ مذهب جو گڏ هئڻ جو پرچارڪ نظر اچي ٿو، اها ڳالهه پنهنجي جاءِ تي آهي، پر ان ئي دور ۾ مذهب واري فڪر مان به قوم (جنهن جو ان وقت سندس وٽ مسلم قوم جو تصور هو) جي ڇوٽڪاري وارو پهلو بيتن ۽ آيتن واري حوالي سان نمايان ڪري بيان ڪيو اٿس، ۽ جهڙي نموني مذهب جي سستي، ڪاهلي، آرام پسندي واري پهلوءَ جي دليلن سان مخالفت ۽ ان مان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ لاءِ همت ڪري اڳتي وڌڻ، آرام کي ترڪ ڪرڻ ۽ خوف کي ختم ڪرڻ جان ۽ مال جي قرباني ڏيڻ واري صبر آزما تلقين ڪئي اٿس، سندس اهو انداز نه رڳو اڄ پر ايندڙ دور ۾ به جدوجهد ڪندڙ هر انسان لاءِ اُتساهه جو ذريعو ٿي سگهي ٿو. حقيقت اها آهي ته سندس ان ابتدائي دور وارن سبقن ۽ عملي ڪوششن جو ئي اهو نتيجو هو جنهن ڪري تجربي ۽ تعليم جي واڌاري سبب سندس عملي زندگي مان اڳتي هلي سياست ۽ مذهب کي گڏ هلائڻ وارو اهو فطوري فلسفو ته نڪري ويو پر ان وقت ان فلسفي جي پڪيڙ پنيان جيڪو آرام پسندي، ڪاهلي ۽ خوف کي ختم ڪرڻ وارو تجربو شامل ٿيو، اهو سندس عملي زندگيءَ جي آخري گهڙين تائين برقرار رهيو. پاڻ پنهنجي قوم لاءِ بار بار اهڙي تلقين ڪندو

Gul Hayat Institute

رهيو. هن مواد جي شايع ٿيڻ سان سيد صاحب جي زندگي ۽ عملي جدوجهد جي واڌ ويجهه وارن مختلف دورن بابت مطالعو ڪندڙ محققن کي اصل ڳالهه سمجهڻ ۾ آساني ٿي پوندي.

هن ڪتاب ۾ ٻن قسمن جو مواد ڏنو ويو آهي.

پهرين حصي ۾، محترم جي. ايم. سيد باوجود ننڍي عمر هئڻ جي خلافت تحريڪ ۾، جنهن به طريقي ڪار سان، جيترو به حصو ورتو، ان جو اظهار ڪيو ويو آهي. جنهن ۾ سيد صاحب جون ڪي تقريرون ۽ تحريرون شامل ڪيون ويون آهن.

ٻئي حصي ۾، خلافت تحريڪ جي سلسلي جو اهڙو دستاويزي مواد (خط، اشتهار، پمفليٽ) ڏنل آهي، جيڪو سيد صاحب جي سرگرم ڪارڪن هئڻ واري دور ۾ مختلف ادارن پاران سيد صاحب ڏانهن وقت بوقت موڪليو ويو ۽ سنڌ لائبريريءَ ۾ سنڀاليل هو، اهڙي مواد مان جيڪو مواد عڪسي طور اچڻ جهڙو آهي اهو ان صورت ۾ آندو ويو آهي، باقي ٻيو مواد ڪمپوز ڪرائي شامل ڪيو ويو آهي.

آءٌ سيد خاندان جي فرد سيد جلال محمود شاهه صاحب جو ٿورائتو آهيان، جنهن هن مواد کي قومي ملڪيت تصور ڪندي، اهو عام ڪرڻ جي اجازت ڏني، سندس دلچسپيءَ سبب ئي هي مواد عام ٿي، پڙهندڙ جي هٿن تائين پهچي رهيو آهي.

ڊسمبر 2011ع

طالب العلم
آزاد قاضي
سنڌي شعبو
سنڌ يونيورسٽي

Gul Hayat Institute

آزاد قاضي

خلافت تحريڪ ۽ جي.ايم.سيد

"خلافت تحريڪ" جي سنڌ ۾ نشونما ۽ اُن ۾ سنڌ جي ناماري مفڪر سائين جي.ايم.سيد طرفان ادا ڪيل ڪردار کي سمجهڻ جي سلسلي ۾ ان تحريڪ جي پس منظر ۽ خلافت کان اڳ وارين حالتن تي مختصر طور تي نظر وجهڻ ضروري آهي.

پس منظر:

مسلم دنيا ۾ ترڪيءَ جي خليفي کي خليفة المسلمين وارو منصب مليل هو، انڪري هندستان ۾ خلافت تحريڪ جي شروع ٿيڻ کان اڳ ئي ترڪيءَ جي مسلمانن لاءِ سنڌ ۾ همدرديون ۽ خليفي لاءِ عقيدتمنديءَ وارو ماحول موجود هو. ان سلسلي ۾ هيٺ ڪ مثال پيش ڪجن ٿا:

(1) 1911ع ۾ ترڪن خلاف اٽليءَ پاران شروع ڪيل جنگ، جنهن ۾ اٽليءَ جي 'ٽريپولي'، 'سيرنيڪا' ۽ 'دوڊيبنيز' ٻيٽن تي قبضو ڪيو ويو هو، اُن وقت به هندستان جي مسلمانن ترڪيءَ جي مدد لاءِ چندا ڪري رُوڪ رقم ۽ طبي امدادي ٽيمون موڪليون هيون.

(2) اهو واقعو اڃا يورپي ڪونه ٿيو هو ته 1912ع کان 1913ع تائين بلقان جي رياستن 'سربيا'، 'مانٽينيگرو' ۽ 'بلگيريا' واري بغاوت شروع ٿي، جنهن جي مغربي طاقتن پٺڀرائي پئي ڪئي. اُن وقت به هندستان جي مسلمانن ته ترڪن جي مدد لاءِ هٿ وڌايو، پر سنڌ جي مسلمانن به حاجي عبدالله هارون جي معرفت چندا ڪٺا ڪري موڪليا.

سنڌ جو برک سياسي ڪارڪن ۽ سُڄاڻ دانشور سائين جي.ايم.سيد جيئن ته هڪ باهمت ۽ غيور مسلم خاندان جو چشم و چراغ هو، تنهنڪري ترڪي خلافت خلاف ٿيندڙ مٿي ذڪر ڪيل سمورين سازشن ذاتهن سندس متوجه ٿيڻ لازمي هو.

Gul Hayat Institute

سائين جي.ايم.سيد، جنهن جي اُن وقت عمر نوَ (9) سال هئي، اُن ترڪن جي مدد لاءِ هلال احمر جي ٿالي سان ٿيندڙ چندي واري مهم ۾ چندو ڏيئي ان خير جي ڪم ۾ حصو وٺڻ جي شروعات ڪئي.(1) ان ڪان پوءِ به جون 1920ع ۾ سيد صاحب خلافت جي سلسلي ۾ هڪ سؤ رپيا چندي طور ڏنا.(2)

خلافت تحريڪ:

1918ع ۾ لڳل پهرين عالمي جنگ دوران، ترڪيءَ وارن اتحادي ڌرين خلاف جنگ ۾ حصو ورتو هو، انڪري جنگ کان پوءِ اتحادين کي مليل ڪاميابي سبب ترڪيءَ کي سيکت ڏيڻ لاءِ اتحادين (يونان، برطانيه ۽ فرانس) ترڪيءَ جي علائقن کي پاڻ ۾ ورهائي ڪٽڻ واري مقصد سان خلافت جو خاتمو ضروري سمجهيو. اهڙيءَ ريت ترڪ خلافت جي خاتمي جون تياريون ٿيڻ لڳيون. هيٺين ٻن سببن جي ڪري ان عمل جو هندستان تي اثر پوڻ لازمي هو.

(الف)

هندستان، جنهن تي انگريزن جي قبضي ڪرڻ وقت مسلمانن جي حڪمراني هئي، جنهن نه رڳو انگريزن جي قبضي ڪرڻ وقت پر ان کان پوءِ به مختلف وقتن تي انگريزن سان مهاڏو اٽڪايو هو ۽ انگريز مخالفت ۾ هندستان جون ٻيون مذهبي ڌريون پڻ پيش پيش رهيون هيون، انڪري مجموعي طور تي سيئي هندستاني اتحادي ڌرين جي خلاف هئا.

(ب)

هندستان جي مختلف سياسي ڌرين طرفان انگريزن خلاف نفرت وارن لاڙن جي باوجود انهن ان عالمي جنگ ۾ ان شرط تي برطانيه سرڪار سان سهڪار ڪيو هو، ته اُهي ترڪيءَ خلاف ڪاروائي نه ڪندا ۽ جنگ ختم ٿيڻ بعد هندستان کي آزاد ڪيو ويندو.

انگريزن مٿي ذڪر ڪيل ٻئي واعدا ڪونه پاڙيا. اُنهن نه رڳو واعدي خلافي ڪئي پر مورڳو Sevres Treaty واري پاليسي روا رکندي

Gul Hayat Institute

ترڪي خلافت ختم ڪري ان جا مختلف حصا پاڻ ۾ ورهائي کڻڻ واري سازش ڪئي.

انگريز سرڪار خلاف هندستانين جي دلين ۾ اڳ ۾ ئي نفرت هئي، ويتر انهن جي اهڙين ڪاروباين سندن دلين ۾ پيدا ٿيل حقارت واري جذبي کي وڌيڪ هٿي ڏني. آخرڪار ان نفرت ترڪ خلافت جي دفاع واري جدوجهد جو روپ اختيار ڪري ورتو. جنهن کي عملي طرح جماعتي رنگ ڏيئي اڳتي وڌائڻ واري مقصد سان 5- جولاءِ 1919ع تي "آل انڊيا خلافت ڪميٽي" جوڙي ويئي، جنهن 17- آڪٽوبر کان "خلافت ڏينهن" ملهائي عوام کي خلافت تحريڪ کان واقف ڪرڻ ۽ کين منظم ڪري مختلف طريقن سان جدوجهد ڪري، مقصد جي حاصلات لاءِ عملي ڪم جي شروعات ڪئي.

مهاڀاري جنگ جي پڄاڻيءَ تي ملڪ ۾ ڏڪار واريون حالتون پيدا ٿي چڪيون هيون، ڇاڪاڻ ته ملڪ جو مال ملڪيت جنگ ۾ ڪم اچي چڪو هو. مهانگائيءَ سبب ملڪ ۾ لاقانونيت واري صورتحال پيدا ٿي ويئي هئي، جنهنڪري جهيڙا فساد ۽ ڦرمار جهڙيون وارداتون ٿيڻ لڳيون هيون. مطلب ته اهڙو ته افراتفريءَ وارو ماحول پيدا ٿي ويو هو، جو گوياڪ حڪمرانيءَ نالي ڪا به شيءِ باقي نه رهي هئي.

برصغير جي اهڙي منتشر سياسي ماحول ۾ مهاتما گانڌيءَ جي ڏکڻ آفريڪا مان موٽڻ سبب "انڊين نيشنل ڪانگريس" ۾ نئون روح پئجي چڪو هو. مهاتما گانڌي خلافت تحريڪ جي نالي ۾ ترڪن جي همدرديءَ لاءِ پيدا ٿيل عوامي اُڀار کي نظر ۾ رکندي "هندو مسلم اتحاد" جو بنياد وجهي انگريزن خلاف مزاحمت جي شروعات ڪري ڏني. ان عوامي نفرت کي روڪڻ لاءِ انگريزن "رولٽ ايڪٽ" نالي قانون لاڳو ڪيو، جنهن موجب "هندستان سرڪار کي اهو اختيار ڏنو ويو ته هو هندستان جي ڪنهن به شخص کي جلاوطن ڪري، پريس جي آزادي ختم ڪري يا سياسي قيدين تي ڪيس هلائڻ لاءِ خاص ٽربيونل مقرر ڪري."(3)

Gul Hayat Institute

اهڙي ڪاري قانون خلاف هندستان جي هر مڪتبه فڪر جي فرد: هندو، مسلم، سک، پارسي گڏجي احتجاج ڪرڻ شروع ڪيا. اهڙن ئي احتجاجن جي سلسلي ۾ 13- اپريل 1919ع تي امرتسر جي جليان والا باغ ۾ هڪ جلسو سڏايو ويو، جنهن تي جنرل ڊائر گوليون هلرايون، جنهن جي نتيجي ۾ 389 انسان شهيد ٿيا ۽ اٽڪل 1200 سخت زخمي ٿي پيا.“(4)

قتل عام واري انهيءَ وحشتناڪ واقعي خلاف سڄي هندستان ۾ انگريزن لاءِ نفرت واري شديد لهر پکڙجي ويئي. انگريزن خلاف اُٿيل اُن نفرت واري لهر ۾ ”خلافت تحريڪ“ جو مکيه ڪردار هو.

سائين جي.ايم.سيد، جنهن جي عمر اُن وقت صرف 16 سال هئي، اُهو پنهنجي اُستاد ماستر حامد علي ۽ ميان محمد معين خِياروي جي اثر هيٺ پنهنجي ڳوٺ جي سماجي ڪمن ۾ مشغول هو جو هندستان جي مٿي ذڪر ڪيل ماحول ننڍڙي سيد جيٰ جيءَ ڪي جنجهوڙي وڌو. اهڙيءَ ريت سندس عملي سياسي زندگيءَ جي شروعات ”خلافت تحريڪ“ ۾ حصي وٺڻ سان ٿي. اُن دؤر جو ذڪر ڪندي سيد صاحب لکي ٿو:

”منهنجي طبيعت جي جذباتي رجحانن جي تقاضا اها ئي هئي. هڪ حساس دل ڪيئن صبر ۾ رهي سگهي ها، جڏهن انهيءَ ڪي پنهنجي غلاميءَ ۽ ايشيائي ملڪن جي مال غنيمت وانگر ورهاست جي خبر پوي... ملڪ جي سياسي حالات ڪان چڱيءَ طرح واقف ٿي چڪو هوس. دير صرف ان ۾ عملي حصي وٺڻ جي هئي.“(5)

سيد صاحب ڪي ملڪي معاملن ۾ عملي حصي وٺڻ وارو اهو موقعو، 7-8-9- فيبروري 1920ع تي لاڙڪاڻي ۾ سڏايل ”خلافت ڪانفرنس“ واري جلسي ۾ شرڪت ڪرڻ سان مليو، جنهن ۾ پاڻ ميان محمد معين خياروي ۽ سيد اسدالله شاه حسينيءَ سان گڏ شريڪ ٿيو. ٽي ڏينهن هلندڙ ان ڪانفرنس ۾ سيد صاحب دلچسپيءَ سان حصو ورتو. ان موقعي تي مولانا ابوالڪلام آزاد جي سحربياني،

Gul Hayat Institute

مولانا عبدالباري جي بزرگي، مولانا شوڪت عليءَ جو جوش ۽ همت سندس طبيعت مٿان اثرانداز ٿيا. مٿي ذڪر ڪيل بزرگن پاران هندستان جي پسماندگي ۽ غلاميءَ واري حوالي سان تفصيلي طور ڪيل تقريرن، سيد صاحب جي ذهن تي ايترو اثر ڪيو جو پاڻ سمجهي ويو ته:

”ترڪن سان سامراجين جي ناجائز روش جو مکيه ڪارڻ هندستان جي غلامي هئي، تنهنڪري جيسين انهيءَ (انگريز) سامراج کان نجات حاصل نه ٿي آهي، ته اهڙا ڪارڻ هليا ايندا.“(6)

سيد صاحب جي دل ۾ انگريزن خلاف نفرت جي اها شروعات هئي. ان اثر هيٺ سيد صاحب جي لاڙڪاڻي مان واپس ٿيڻ تي سَن ۾ خلافت ڪانفرنس سڏائڻ جي سلسلي ۾ پهريان 13- فيبروري 1920ع تي سَن جي خلافت ڪاميٽيءَ جو اجلاس گهرائي ان ۾ اتحاد، اتفاق ۽ قربانيءَ جي موضوع تي پُرزور تقرير ڪئي. ان موقعي تي سيد صاحب پنهنجي تقرير ۾ سَن ۽ ان جي پسگردائيءَ جي گڏ ٿيل عوام کي مخاطب ٿيندي چيو:

”اسان سَن ۽ آسپاس وارن مسلمانن کي ڪا به خبر نه آهي ته اسلام جي خلافت پٺيان ڇا ٿي گذريو آهي ۽ ترڪيءَ سان ڪهڙي حالت آهي ۽ ڪهڙي حالت ٿيڻي آهي.... هي وقت اسلام جي نهايت زوال جو آهي. جيڪڏهن اسين هن ڪم ۾ ڪا به ڪوشش نه ڪنداسين ته اسلام کي وڏو نقصان رسڻو آهي. هنن ڳالهين بابت ماڻهن کي خواب خيال به نه آهي. ڏسجي پيو ته چوڌاري ٻين ملڪن ۾ انهيءَ ڳالهه بابت ڪهڙا نه جلسا ۽ ڪاميٽيون ۽ ڪوششون پيون ٿين، پر افسوس آهي ته اسان جو ملڪ اهڙن اسلامي ڪمن کان ناواقف آهي.“(7)

مٿيان تمهيدي ڪلمات بيان ڪرڻ کان پوءِ خلافتي جلسي سڏائڻ واري مقصد جو ذڪر ڪندي پاڻ وڌيڪ چيائون:

”هاڻي اسان کي خيال آيو آهي ته اسين سڀيئي مسلمان چندو ڪري هڪ جلسو يا خلافت ڪاميٽي قائم ڪريون ۽ سڀيئي واقف

تي اڪ پٽيون تہ چا ٿيو آهي ۽ ڇا ٿيندو جنهن جو وڏيڪ احوال پاڻهي جلسي ۾ ٿيندو. انهيءَ لاءِ ٻاهريان وڏا پڙهيل ماڻهو تقريرون ڏيڻ لاءِ گهرائبا جي اسان کي سڀ واقف ڪندا ۽ ٻڌائيندا. هاڻي توهان سڀيئي مسلمان هن ڪم ۾ تمام سرجوشيءَ سان مدد ڪري، ان ڪم کي ڀرپي وَرُ ڪندا تہ انشاءالله تعاليٰ سڀ فتح ٿيندي."(8)

سيد صاحب جي اها تقرير خلافت جي سلسلي ۾ مجوزه ڪانفرنس جي تياريءَ طور ابتدائي ڏاڪو هئي. ان موقعي تي جلسي جي خرچ پکي لاءِ سيد ميان حاجن شاهہ ۽ قاضي ميان الهرکيہ تي مشتمل هڪ ڪميٽي چندي گڏ ڪرڻ لاءِ پڻ مقرر ڪئي ويئي.

مسلمانڻ سان يڪجهتي ۽ پنهنجي علائقي جي مسلمانن ۾ خلافت تحريڪ بابت شعور پيدا ڪرڻ جي سلسلي ۾ سيد صاحب پاران ٿيندڙ ان ڪوشش جو جڏهن حڪومت کي علم ٿيو تڏهن سرڪار پاران سيد صاحب جي اهڙي عمل تي سخت ناراضگي جو اظهار ڪيو ويو. ان جو ذڪر ڪندي سيد صاحب لکي ٿو:

"ڪانفرنس ڪوٺائڻ جي تاريخ جي خبر پوڻ شرط اُن وقت جي ڪمشنر صاحب مسٽر ٿامس، جو اُنهيءَ وقت ڪوٽڙي جهاز ۾ منزل انداز هو، مون کي مسٽر غلام مصطفيٰ خان عيسائي ڊپيوٽي ڪليڪٽر ڪوٽڙيءَ جي معرفت گهرائي هدايت ڪئي تہ هن عمر ۾ سياست منجهہ نہ گهڙان ۽ ڪانفرنس کي مهمل ڪري ڇڏيان."(9)

جيتوڻيڪ اُن وقت صغير هئڻ سبب، سيد صاحب جي خانداني زمين "ڪورٽ آف وارڊس"(10) ۾ سرڪار جي سنڀال هيٺ آيل هئي ۽ سرڪار وٽان گذاري لاءِ ڪين معاوضو ملندو رهندو هو، اُن جي باوجود انگريزن خلاف هلندڙ ان تحريڪ ۾ حصو وٺڻ لاءِ سيد صاحب ڪيل اعلان تان ڦرڻ لاءِ تيار نہ ٿيو ۽ ڪمشنر صاحب کي ٺپ انڪار ڪندي، اهو چئي جلسي نہ ڪرڻ کان جواب ڏيئي ڇڏيائين تہ:

Gul Hayat Institute

”مذهبي جذبي ۽ جوش ڪري ڪانفرنس مقرر ڪري ويئو آهيان. دعوت ناما ماڻهن وٽ پهچي چڪا آهن. ماڻهن کي خبر پئجي چڪي آهي، هاڻ ان کي مهمل ڪرڻ ناممڪن آهي.“(11)

آخرڪار 17- مارچ 1920ع تي سَن ۾ حڪيم فتح محمد سيوهاڻيءَ جي صدارت ۾ طئہ ٿيل خلافت ڪانفرنس سڏائي ويئي، جنهن ۾ شيخ عبدالمجيد سنڌي، شيخ عبدالعزيز سڪر وارو، ڊاڪٽر شيخ نورمحمد حيدرآبادي، مولوي محمد سليمان واعظ الاسلام ترڙي محبت وارو، مولوي عبدالقيوم بوبڪن وارو ۽ ٻيا شريڪ ٿيا. ان پروگرام ۾ ٽي هزار کن ماڻهو شريڪ ٿيا، جن ۾ عام ماڻهن سان گڏ، ”زميندارن مان رئيس فقير بخش ڪاڇي، سيٺ ڏيارام مانجهندن وارو، حاجي نبي بخش خان چانڊيو ۽ حاجي ولي محمد خان چانڊيو شريڪ ٿيا.“(12)

ان جلسي ۾ خلافت ڪاميٽي سَن جو بنياد وڌو ويو. ان موقعي تي سيد صاحب مسلمانن ۾ اتحاد ۽ اتفاق تي زور ڏيندي، عوام سان مخاطب ٿيندي چيو:

”صاحبان، توهان کي معلوم هجي ته هي جيڪي هلچلون ۽ اسلامي مجلسون پئي ٿيون آهن سي ڇا لاءِ هيون ۽ انهن مان نتيجو ڪهڙو نڪتو ۽ جيڪي دانهون ڪيون ويون سي ڪهڙيءَ حد تي پهتيون؟ اِهي هلچلون خاص ڇگيءَ نيت سان مقامات مقدسہ ۽ خليفة المسلمين جي لاءِ هِيون ته مقامات مقدسہ ٻين جي هٿ ۾ نه هئڻ گهرجن ۽ خليفة المسلمين جي هٿ ۾ مقيان مقامات ۽ جيڪي جنگ کان اڳ ملڪ هئا، اهي ئي ڏنا وڃن. اسان پنهنجو فرض ڄاڻي ڪانفرنسون ڪيون آهن ۽ نه ان ڪم ۾ ڪنهن جو ڪو نفسياتي يا ذاتي غرض آهي، پر خاص مٿينءَ مراد حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيون ويون آهن. نتيجو ڇا نڪتو. حاضرين! سرڪار رعيت کي خوش ڪرڻ لاءِ ڇا جواب ڏنو ۽ دانهون ڪيستائين پهچايون ويون. جواب جي توهان کي خبر هوندين ۽ اهي دانهون ملبرانِ سرڪار تائين پهچايون ويون

آهن، پر حاصل مطلب ته پاڻ کي هيئنڙ کهڙي روش اختيار ڪرڻ گهرجي، سا هيءَ آهي ته اتفاق يعني پنهنجي پڌيءَ کي وڌيڪ قائم ڪريون ۽ پاڻ مان جن جي دل تي متان نفاق جو پردو آهي سي لاهين ۽ همدردي جي رستي تان هلي پردي کي پري ڪري، دنيا جي خواب خيال جي فائدي کي ڇڏي آخرت جي فائدي جي مدنظر نمرودي ڳالهين کان پري ٿي، هڪ ٻئي سان ٻانهن ٻيلي ٿي ساڳئي مطلب جي حاصل ڪرڻ لاءِ وڌيڪ ڪوشش ڪريون.“(13)

سيد صاحب، جنهن ڳوٺ ۽ اُن جي پسگردائيءَ ۾ اڳ ئي پئنچائتي نظام واري طرز تي عوام جي ڀلائيءَ وارا ڪم پئي ڪيا، ان ڏهن خلافت واري حقيقت واري حوالي سان، ملڪ جي نامور عالمن کان عوام کي آگاهي ڏيارڻ بعد پاڻ ۾ اتحاد ۽ اتفاق قائم ڪري، مقصد حاصل ڪرڻ واري ارادي سان پرزور تقرير ڪئي، تڏهن سندس تقرير جو اهڙو ته اثر ٿيو جو اُن ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿيندڙ حاجي غلام نبي چانديي ۽ حاجي ولي محمد چانڊيي ”انگريزن جي ترڪي خلافت جي خلاف روش ڪري ڪمشنر جي دربار ۾ پنهنجين ڪرسين ڇڏڻ جو ڪانفرنس ۾ اعلان ڪيو.“(14)

اهڙيءَ ريت انگريزن جي ناروا روش سبب برصغير ۾ هليل ترڪ موالات / قطع تعلقات واري تحريڪ جي شروعات سيد صاحب جي سربراهيءَ ۾ سَن جهڙي ننڍڙي ڳوٺ ۾ سڏايل ان خلافت ڪانفرنس کان ٿي.

Gul Hayat Institute

عام طور تي ائين سمجهيو ويندو آهي ته ”علم تعاون“ واري تحريڪ جو تصور سڀ کان پهريائين سنڌ جي شهر سيوهڻ ۾ اپريل 1920ع واري خلافت ڪاميٽي جي گڏجاڻي ۾ اُڀريو، جنهن ۾ ترڪ موالات جو نعراءُ پيش ٿيو.“(15) جڏهن ته سن واري خلافت ڪانفرنس ان کان به اڳ ٿي هئي. پر جيئن ته سَن ننڍڙو ٻهراڙيءَ جو ڳوٺڙو هو ۽ سيد صاحب جي ان وقت شخصيت پڻ ايتري معروف ڪانه هئي

انڪري سندس ڳوٺ ۾ تيل اهڙي ڪوشش کي گهربل پذيرائي ملي ڪانه سگهي.

1920ع ۾ خلافت ڪاميٽي، سنڌ ۾ 19- مارچ ۽ 1- آگسٽ تي ٻه اهم ڏينهن ملهايا. انهن ڏينهن تي شهرن ۾ هڙتال ڪري ترڪيءَ جي سلطان جي حق ۾ دعائون گهريون ويون ۽ خير خيرات ڪئي ويئي.

ان سلسلي ۾ 19- مارچ واري ڏينهن سَن ۾ پڻ مڪمل هڙتال ڪرائي ويئي. سَن ۾ ڪرايل ان ڪامياب هڙتال جي خبر شايع ڪرڻ لاءِ سَن ۽ ان جي پسگردائيءَ وارن هندن توڙي مسلمانن جي صحيحن سان هڪ تفصيلي درخواست اخبار ”الامين“ ڏانهن موڪلي ويئي، جنهن ۾ ڄاڻايو ويو ته:

”تاريخ 19- مارچ 1920ع جمع جي ڏينهن شهر سَن ۾ هڙتال جي تعميل هندن ۽ مسلمانن پنهنجي دل جي صدق ۽ خوشيءَ سان بلڪل چڱيءَ طرح ڪئي. جيئن ته مسلمانن جمع ڏينهن صبوح کان شام تائين سڀ دنيائي ڪم ڇڏي مسجدن سڀني ۾ ترڪيءَ جي سلطان جي حق ۾ دعائون گهريون ۽ خيرخيرات ڪيا، اهڙيءَ طرح هندن صاحبن به ڪمر همت جي ٻڌي، قومي همدردي ڏيکاري. مٿيون ڏينهن صبح کان شام تائين، سيني پنهنجا پيا سڀ ڪم ڇڏي ۽ دڪان بند ڪري، مندرن ۽ ٽڪاڻن ۾ سلطان ترڪي جي حق ۾ دعائون گهريون ۽ خيرات ڪيا..... هاڻي اسان جي استدعا آهي ته اوهان صاحب مهرباني ڪري وائسراءِ هند معرفت بادشاهه سلامت کي هي اسان جو احوال ۽ عرض پيش ڪندا ته اسان جي گهُرن موجب فيصلو نه ٿيو ته اسين سمجهنداسون ته اسان جي مذهب جي برخلاف دست اندازي ٿي رهي آهي.“(16)

مٿي ذڪر ڪيل درخواست نما خط جي آخر ۾ غير مسلم برادريءَ پاران هيٺينءَ ريت وضاحت لکي ويئي:

”اسان هيٺ صحيح ڪندڙ شهر سَن جي هندن مان مکيه ماڻهو آهيون ۽ اسان جمع ڏينهن پنهنجا سڀ دڪان بند ڪري، مندرن ٽڪاڻن

Gul Hayat Institute

۾ سلطان ترڪي جي حق ۾ دعائون گهريون ۽ خيرات ڪئي. جيڪڏهن خلافت جو فيصلو اسان جي مسلمانن پاڙن جي گهُرن موجب فيصل نہ ٿيو تہ جيتريقدر ٿي سگهندو اوتري قدر مسلمانن پاڙن سان شامل رهنداسين."(17)

اهڙيءَ ريت خلافت تحريڪ ۾ سيد صاحب طرفان دلچسپي وٺڻ سبب کين سنڌ اندر ٿيندڙ جلسن ۽ ميٽنگن جو اطلاع ملندو رهندو هو، جن مان اڪثر پروگرامن ۾ پاڻ دلچسپيءَ سان حصو وٺندا هئا ۽ ذمي ڪنيل ڪمن جي سرانجاميءَ ۾ پڻ سرگرم رهيا. جن جا ڪجهہ مثال هن ريت آهن:

1- 25- مارچ 1920ع تي پاڻ مخدوم بلاولؒ جي درگاهہ تي سڏايل خلافت ڪانفرنس جي اجلاس ۾ شريڪ ٿيا. اُتي درگاهہ ٻاهران کُليل ميدان ۾ گڏ ٿيل اٽڪل ڏهہ هزار ماڻهن جي مجموعي اڳيان لکيل تقرير ڪيائون. ان موقعي تي سيد صاحب جي ننڍي قد هئڻ ڪري ڪيس ميز تي ڪرسي رکي ڳالهرايو ويو.

2- مٿئين جلسي ۾ شريڪ ٿيڻ بعد 26- مارچ 1920ع تي پاڻ دادوءَ ۾ ميان معين الدين خياروي وٽ ويو، جتي ڪيترن ئي خلافتي دوستن سان مليو.

3- 31- مارچ 1920ع تي سيوهڻ خلافت ڪاميٽي جي سيڪريٽري مخدوم سراج الدين سيد صاحب کين خط لکي اطلاع ڏنو تہ 27- رجب جي موقعي تي سنڌ پراونشنل خلافت ڪانفرنس سڏائي ويئي آهي.

4- 17- اپريل 1920ع تي سيد صاحب هالن ٽون ۾ خلافت ڪاميٽي جي ميٽنگ ۾ شرڪت ڪئي. اُن ميٽنگ ۾ شيخ عبدالعزيز سکر واروؔ، علي اصغر شاهہ ٽکڙ وارو، مولوي اسدالله شاهہ ٽکڙ وارو ۽ مولوي عبدالخالق مورائي پڻ آيل هئا. ان جلسي جو انتظام ميان پير محمد انصاري ڪيو هو. جڏهن تہ مخدوم صاحب (هالا) ان ۾ حصو نہ ورتو هو.(18)

Gul Hayat Institute

5- 22- اپريل 1920ع تي پير شاهه محمود شاهه جيلاني جي درگاهه نصرپور ۾ خلافت جو جلسو رکيو ويو، جنهن ۾ شيخ عبدالمجيد سنڌي، ڊاڪٽر شيخ نورمحمد، ڊاڪٽر چوئٿرام ۽ مسٽر نرسنگ لال مدعو ڪيا ويا. ان جلسي ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ انتظاميه ڪاميٽيءَ جي نمائندن مولوي تاج محمد، قاضي عبدالرحمان قريشي ۽ مسٽر محمد يوسف، خليفو جمع خان عباسي، سيد صاحب کي شريڪ ٿيڻ لاءِ اطلاع ڪيو.

سيد صاحب مقامي طور تي سرگرم رهندي جنهن جوش خروش سان ڪم پئي ڪيو، ان ڳالهه جو اندازو سنڌ صوبائي خلافت ڪاميٽيءَ جي سيڪريٽري حڪيم شمس الدين جي 27- اپريل 1920ع واري لکيل هيٺئين خط مان ٿئي ٿو، جنهن ۾ هُو سيد صاحب کي لکي ٿو:

”اُميد ته ڪم نهايت جوش ۽ خلوص سان ڪري رهيا هوندا. اُتي خلافت جي جلسي جي موقعي تي ڪجهه جانور بطور چندي مليا هئا، اُنهن جي خبر لکندا ته اُنهن جي لاءِ ڪهڙو فيصلو ڪيُوَ. سخت ضرورت معلوم ٿي رهي آهي ته جلد کان جلد خلافت ڪميٽي جي جنرل ميٽنگ ڪوٺائي وڃي ۽ 15- مئي کان اڳ جلسو ڪيو وڃي، تنهنڪري مهرباني فرمائي ورندڙ ٽپال ۾ پنهنجي صلاح لکندا ته جلسو حيدرآباد ۾ ڪجي يا ڪراچي ۾. پنهنجي خيريت ۽ اُتاهون جي مفصل حالات کان جلد مُطلع ڪندا.“(19)

Gul Hayat Institute

7- مئي 1920ع تي جمعيت اسلاميه صوبي سنڌ جي دفتر مان 22- 23- مئي 1920ع تي خلافت ڪاميٽي پاران حيدرآباد ۾ ميان نورمحمد وڪيل جي جاءِ تي ٿيندڙ جلسي ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ سيد صاحب کي هڪ عام (ڇپيل) مراسلو موڪليو ويو، جنهن ۾ لکيو ويو هو ته:

”هي جلسو تمام ضروري آهي ۽ گهڻن اهم ڳالهين جو فيصلو ڪرڻو آهي، تنهنڪري ضرور توهين شريڪ ٿي ممنون فرمائيندا.“(20)

ان اشتهارنما مراسلي ۾ هيٺ ذڪر ڪيل غور طلب مکيہ نُڪتا بيان ڪيل آهن.

1. انهيءَ تحريڪ کي ڪامياب ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي تہ ديسي شيون ڪم آڻجن ۽ سنڌ جي هنرن کي زور وناراڻجي.

2. اهي عملدار جي خلافت تحريڪ ۾ حصي وٺندڙ کي تڪليف ٿا ڏين، تن جو ڇا بندوبست ڪرڻ گهرجي؟

3. هندستان مان نڪري اسلامي ملڪن ڏي هجرت ڪرڻ.

4. گورنمينٽ کان قطع تعلقات ڪرڻ.(21)

مٿي ذڪر ڪيل ڇاپي مراسلي جي پنيان جوائنٽ سيڪريٽري دفتر جمعيت خلافت اسلاميہ سنڌ حڪيم شمس الدين پنهنجي هٿن سان سيد صاحب کي لکيو:

”جنرل ميٽنگ جي جلسي ۾ اوهان جو شريڪ ٿيڻ نهايت ضروري آهي تنهنڪري ضرور تشريف فرمائيندا.

سرائي ميان نبي بخش خان، جنهن سَن جي جلسي ۾ ڪُرسي ڇڏي هئي، اُنهن جو پورو سرنامو اسان کي معلوم نہ آهي، تنهنڪري هُن جو خط اوهان جي معرفت موڪليون ٿا. ازراه ڪرم هن کي پهچائيندا ۽ هن جي ٽپال جو پتو پورو لکندا.“

مئي 1920ع ۾ سيد صاحب کي پراونشنل خلافت ڪاميٽي سنڌ تي ميمبر طور ڪنيو ويو، جنهن جو اطلاع ڏيندي 27- مئي 1920ع تي مسٽر محمد خان سيڪريٽري سنڌ پراونشنل خلافت ڪاميٽي، سيد صاحب کي لکيو:

”هومسٽيڊ هال حيدرآباد ۾ تاريخ 22- 23- مئي 1920ع جي هڪڙي ميٽنگ گڏ ٿي هئي جنهن ۾ ٺهراءُ ڪيو ويو هو تہ علائقي سنڌ جي لاءِ هڪڙي پراونشنل خلافت ڪميٽي مقرر ڪئي وڃي، اُن جي لاءِ 35 ميمبرن جو انتخاب ڪيو ويو هو. اُنهيءَ ڪميٽي ۾ توهان صاحبن کي بہ خلافت ڪميٽي جي ميمبر ٿيڻ لاءِ انتخاب ڪيو ويو آهي جو

اُميد آهي ته مهرباني فرمائي توهين ضرور قبول فرمائيندا. جواب تمام جلد ڏيندا.“(22).

متي ذڪر ڪيل ليٽر ڪان پوءِ 8- جون 1920ع تي جوائنٽ سيڪريٽري پاران سيد صاحب کي وضاحتي مراسلو موڪليو ويو، جنهن ۾ 45 ميمبرن جي انتخاب ڪرڻ جو ذڪر ملي ٿو.

سنڌ لاءِ چونڊيل خلافت ڪاميٽي جي ميمبر مقرر ٿيڻ ڪان پوءِ خلافت جي سلسلي ۾ سيد صاحب جون وڌيڪ سرگرميون نظر اچن ٿيون، جنهن جا ڪجهه مثال هن ريت آهن.

مخدوم محمد معين الدين خياروي کين 15- جون 1920ع تي هڪ خط ۾ لکي ٿو:

”خلافت ڪانفرنس مخدوم (بلاول) جي ماهه پهرين جمعي تي مقرر ڪئي ويئي آهي. عام دعوتون موڪليون ويون آهن... اوهان شهزادن جي ملاقات لاءِ اکيون انتظار جون نگران آهن. اميد قوي آهي ته ضرور ضرور تشريف فرمائيندا. پنا ۽ جهنڊا اسلامي ضرور آڻجو...

ان خط ۾ ٿي 'قلم تازي' طور آخر ۾ تاڪيد ڪندي لکيو ويو آهي:

”تقرير ضرور ٺاهي ايندا، جا حضرت مخدوم صاحب جي جاءِ تي توهان کان پڙهائي ويندي.“(23)

ترڪ موالات:

Gul Hayat Institute

خلافت تحريڪ پاران ”ترڪ موالات“ نالي، هڪ جامع پروگرام جو حامل، هڪ اهڙو لائحه عمل شروع ڪيو ويو هو، جيڪو پنهنجي ڀرپور مفهوم جي اعتبار کان فرنگي سرڪار ۽ اُن جي ڇاڙتن کان مُنهن موڙڻ جو پروگرام رکندڙ هو. جيئن ته مُنهن موڙڻ يا لاڳاپا ٽوڙڻ جو اصطلاح وسيع معنيٰ رکي ٿو، انڪري هن تحريڪ کي هيٺين مختلف نالن هيٺ حصن ۾ ورهايو ويو. (1) قطع تعلقات تحريڪ، (2) سؤديشي تحريڪ، (3) هجرت تحريڪ.

مٿي ذڪر ڪيل سيئي تحريڪون ترڪ موالات جي سلسلي ۾ خلافت تحريڪ جي حصي طور ڪم ڪنديون رهيون، جن ۾ سنڌ نه رڳو آل انڊيا جماعتن سان سهڪار ڪيو پر سنڌ خلافت ڪاميٽي پنهنجي طور تي ڪيترائي اهم پروگرام ڪيا، جن مان اڪثر پروگرامن ۾ سائين جي.ايم.سيد جو ڪردار نمايان نظر اچي ٿو.

جنگ جي خاتمي کان پوءِ ترڪيءَ مٿان مڙهيل ذلت آميز شرط مسلمانن کي ڪنهن به قيمت تي قبول نه هئا، جنهنڪري هندستان جي مسلمانن اِن مسئلي کي تمام سنجيدگي سان ورتو. ان سلسلي ۾ 12- مئي 1920ع تي بمبئيءَ ۾ هڪ خاص اجلاس سڏايو ويو، جنهن ۾ "تحريڪ عدم تعاون" جي پروگرام کي آخري شڪل ڏني ويئي. ان جي روشنيءَ ۾ 2- جون 1920ع تي الهه آباد ۾ آل پارٽيز ڪانفرنس جي موقعي تي قطع تعلقات جو نعراءُ پاس ڪيو ويو، جنهن موجب سرڪاري نوڪريون ڇڏڻ، سرڪاري اسڪولن ۾ نه پڙهڻ، ڪورٽن جو بائيڪاٽ ڪرڻ، ٻاهرين شين خاص طور تي ڪپڙي جو بائيڪاٽ ڪرڻ شامل هو.

ان دوران سنڌ خلافت ڪاميٽي پڻ مختلف پروگرام ڪندي پئي رهي. اهڙي هڪ رٿيل پروگرام ۾ شرڪت ڪرڻ لاءِ جون 1920ع ۾ سيد صاحب کي صوبي سنڌ خلافت ڪاميٽي جي صدر شيخ عبدالمجيد سنڌي هڪ مراسلي ۾ لکيو:

"عرض ته صوبي سنڌ خلافت ڪاميٽي جي ميٽنگ 12-13- جون تي سکر ۾ منعقد ٿيندي، جنهن ۾ سنڌ جي مسلمانن جي سڌاري ۽ تنظيم بابت تجويزن تي بحث ڪيو ويندو. تنهن ڪانسواءِ ڪائونسلن جي ايندڙ چونڊن ۾ سنڌ جي ٻين قومي جماعتن سان گڏجي لائق اميدوارن کي امداد ڏيڻ جي سوال تي بحث ڪيو ويندو. اهڙن ضروري سوالن ۾ توهان جهڙن بزرگن جي شريڪ ٿيڻ سان ڪم گهڻو آسان ٿي پوندو ۽ آءٌ توهان کي ۽ توهان جي ائسوسيئيشن کي

Gul Hayat Institute

صوبي ڪاميٽيءَ جي متين ميٽنگ ۾ شريڪ ٿيڻ جي دل و جان سان دعوت ڏيان ٿو.“(24)

22 جون 1920ع تي هندستان جي مسلمانن گڏيل طور تي وائسراءِ ۽ گورنر جنرل هندستان ’بيرن چيلمسفورڊ‘ کي هڪ ياداشت نامو موڪليو جنهن ۾ مطالبو ڪيو ويو ته:

”برطانيه سرڪار ترڪيءَ تي مڙهيل شرطن تي نظرثاني ڪرائي، ٻيءَ حالت ۾ سنڌ ۽ هند جا مسلمان ترڪ موالات جو آغاز ڪندا.“(25)

ان ياداشت نامي تي مدراس، بهار، اوڙيسا، بنگال، آگرو، اوڌ، پنجاب ۽ بمبئي جي اڳواڻن کان سواءِ سنڌ مان هيٺين ارڙهن نامور عالمن ۽ سياسي اڳواڻن جون صحيحون ٿيل هيون:

(1) سيٺ حاجي عبدالله هارون (ڪراچي)، (2) مولانا ابوالحسن سيد تاج محمود (امروٽ)، (3) ميان مين الدين منشي (حيدرآباد)، (4) شيخ عبدالمجيد سنڌي (حيدرآباد)، (5) محمد خان (حيدرآباد)، (6) ڊاڪٽر ايم.اي احمد (ڪراچي)، (7) مولوي سيد اسدالله شاهه (نڪڙ)، (8) مولوي محمد صادق (ڪراچي)، (9) مسٽر جان محمد جوڻيجو (لاڙڪاڻو)، (10) پير تراب علي شاهه (قمبر)، (11) مولوي عبدالغفور (جيڪب آباد)، (12) مولوي عبدالخالق مورائي (مورو)، (13) پير رشدالله (پير جهنڊو)، (14) مولوي حڪيم فضل محمد (نوشهرو)، (15) نجم الدين انصاري (نوشهرو)، (16) مولوي حڪيم محمد صديق (مورو)، (17) محمد هاشم مخلص (ميرپورخاص) ۽ (18) حاجي احمد علي (ڊينگاڻ).(26)

اهڙيءَ ريت سنڌ جي سرڪرده عالمن ۽ سياسي اڳواڻن ڀرپور ڪوشش ڪئي ته برطانيه پنهنجي ڪيل واعدن کي پاڙي ڏيندي ترڪيءَ خلاف مڙهيل ڪارن قانونن کي ختم ڪرائڻ ۾ مدد ڪري، پر ائين ٿي ڪو نه سگهيو. انڪري آخرڪار ’ترڪ موالات‘ جي تياري ڪئي ويئي.

ترڪ موالات جي حوالي سان سنڌ اندر ٿيندڙ سرگرمين ۾ سهڪار ڪرڻ جي سلسلي ۾ سيد صاحب ڏانهن خلافت ڪاميٽي

Gul Hayat Institute

پاران 17- آگسٽ 1920ع واري موڪليل اپيل نما اشتهاري مراسلي ۾ لکيو ويو ته:

”اوهان کي خبر هوندي ته مرڪزي خلافت ڪاميٽي بمبئي فيصلو ڪيو آهي ته جنهن صورت ۾ ترڪيءَ جي صلح جي شرطن جي متعلق سرڪار اسان جي درخواستن تي ڪَن نٿي ڌَري ته اهڙيءَ صورت ۾ اُن سان ترڪ ِموالات (نان ڪوآپريشن) ڪرڻ گهرجي، پر اهو فيصلو تڏهن عملي صورت ۾ اچي سگهي ٿو جڏهن اسان جا ملڪي هندو ڀائر به انهيءَ ڪم ۾ اسان سان شريڪ ٿي بيهن. جيتوڻيڪ مذهبي طرح اسان جي مسلمان بزرگن اها پنهنجي آخري صلاح قائم ڪئي آهي. مهاتما گانڌي ۽ ٻيا به گهڻا مکيه هندو اصحاب اسان سان پوريءَ طرح شريڪ آهن تنهن هوندي به عام طرح هندو دوست انهيءَ انتظار ۾ آهن ته انڊين نيشنل ڪانگريس جا هندن ۽ مسلمانن جي گڏيل ملڪي ۽ سياسي مجلس آهي، تنهن جي روبرو به اهو وڏو مسئلو اچي ۽ ان تي غور ڪري فيصلو ڪجي... هندستان جي انهيءَ مجلس جي شاخ (سنڌ پراونشنل ڪانفرنس) جو هڪ خاص جلسو انهيءَ مسئلي تي غور ڪرڻ لاءِ حيدرآباد سنڌ ۾ تاريخ 28-29- آگسٽ سنه 1920ع تي ٿيندو تنهنڪري ضرورت آهي ته جهڙيءَ طرح هن وڏي ڳالهه تي غور ڪرڻ لاءِ گهڻا هندو ڀائر هن جلسي ۾ شريڪ ٿيڻ جي تياري ڪري رهيا آهن، اهڙيءَ طرح اسين مسلمان به گهٽي تعداد ۾ شريڪ ٿي ترڪ موالات جي مسئلي کي، جو خالص اسان جو مذهبي مسئلو آهي، ڪثرت راءِ سان پاس ڪرايون... اوهان جي خدمت ۾ عرض آهي ته انهن تاريخن تي توهين پاڻ سان پنهنجا دوست احباب جيترا ٿي سگهن، حيدرآباد ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ آڻيو ته اسان مسلمانن جي راءِ جي ڪثرت ٿئي... انهيءَ ڪانفرنس ۾ فيصلي ٿيڻ کان پوءِ ڪم پورو نٿو ٿئي بلڪ ڪلڪتي ۾ سموري هندوستان جي ڪانگريس ٿيڻي آهي ۽ وري اُتي هلي اها تحريڪ پاس ڪرائڻي آهي.“(27)

جلد ئي پوءِ آگسٽ 1920ع ۾ انڊين نيشنل ڪانگريس ڪلڪتي ۾ خاص اجلاس گهرائي انگريزن سان قطع تعلقات ڪرڻ جو نهراءُ وڏيءَ اڪثريت سان پاس ڪيو ويو.

خلافت تحريڪ جي ترڪ موالات واري جدوجهد جون ڪڙيون ملائڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته سيد صاحب پاران 17- مارچ 1920ع تي سڏايل خلافت ڪانفرنس جي موقعي تي سرڪاري ڪرسين ڇڏڻ وارو واقعو ان عمل جي شروعات هئي، جڏهن ته آل انڊيا سطح تي اهڙو فيصلو بعد ۾ مرڪزي خلافت ڪاميٽي جي مئي 1920ع واري بمبئي ۾ ٿيل اجلاس ۾ ڪيو ويو هو.

ان بعد 2 جون 1920ع واري الله آباد ۾ ٿيل آل پارٽيز ڪانفرنس جي موقعي تي ان جي توسيع ڪئي وئي ۽ آگسٽ 1920ع جي ڪلڪتي واري اجلاس ۾ آل انڊيا ڪانگريس پڻ اهڙو نهراءُ پاس ڪيو هو، جنهن جي نتيجي ۾ "قطع تعلقات"، "هجرت تحريڪ" ۽ "سوديشي تحريڪن" جنم ورتو، جن ۾ پڻ سنڌ جي ماڻهن سرگرم حصو ورتو.

سيد صاحب جي اُن وقت وارين سرگرمين مان ڇنو ٿئي ٿو ته پاڻ "خلافت تحريڪ" جي مختلف پروگرامن ۾ حصو وٺڻ لاءِ پوريءَ طرح هر وقت تيار رهندو هو. ڪيس مختلف ڪمن جي پرچار ڪرڻ ۽ چندو گڏ ڪرڻ جي سلسلي ۾ وقت بوقت جيڪي حڪم ملندا هئا، تن جي پورائي ڪرڻ ۾ وسان ڪين گهٽائيندو هو. سيد صاحب جي اهڙين سرگرمين جو اندازو خلافت ڪاميٽي صوبہ سنڌ جي سيڪريٽريءَ پاران موڪليل مراسلن جي مواد مان ٿئي ٿو. 11- سيپٽمبر 1920ع واري مراسلي ۾، مئي مهيني ۾ موڪليل چندي وارن رسيد بُڪن جي چندي سميت واپس ڪرڻ لاءِ تاڪيد ڪندي هيٺين نڪتن بابت غور ڪرڻ لاءِ لکيو ويو.

- قومي تعليم جي ترقيءَ لاءِ جن ماڻهن گرانٽون ڇڏيون آهن تن لاءِ ڪهڙو بندوبست ڪيو ويو آهي.

Gul Hayat Institute

- سؤديشيءَ کي زور وٺائڻ لاءِ ڪهڙي ڪوشش ورتي ويئي آهي.
- ڪهڙو سبب آهي جنهنڪري هاڻي عمل جي وقت ڪناره ڪشي ڪئي ويجي ٿي.(28)

اهڙيءَ ريت 15- سيپٽمبر 1920ع واري مراسلي ۾ 26- سيپٽمبر 1920ع تي دفتر جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ ۾ ٿيندڙ جلسي (اجلاس) جو اطلاع ڏيندي، ڪيس ٻڌايو ويو ته "هيٺين تجويزن تي غور ڪيو ويندو":

1- ڪائونسلن جو بائيڪاٽ ڪرڻ
2- قومي تعليم لاءِ مدرسه کولڻ
3- پنهنجون پنچائتون ٺاهڻ
4- سؤديشي اسٽور کولڻ.(29)

ان وقت هندستان ۾ ڪائونسلن جون چونڊون ٿيڻ واريون هيون، جن جو خلافت تحريڪ ۽ ان سان وابسته مختلف سياسي جماعتن پاران بائيڪاٽ ڪرڻ جون تياريون ڪيون پئي ويون. ان سلسلي ۾ ماڻهن کي سمجهائي انگريز سرڪار مخالف ماحول ٺاهڻ جي سلسلي ۾ سيڪريٽري خلافت ڪاميٽي شيخ عبدالمجيد سنڌي 15- آڪٽوبر 1920ع تي سيد صاحب کي لکيو:

"سائينجن کي معلوم هوندو ته ترڪ موالات واري تجويز ڪلڪتي ۾ اسپيشل ڪانگريس، مسلم ليگ، خلافت ڪانفرنس ۽ انجمن علماءِ گڏجي پاس ڪئي. انهيءَ تجويز کي ڪامياب بنائڻ لاءِ نهايت ضروري آهي ته هرهنڌ جلسا ڪيا وڃن. في الحال گورنر ۽ وائسراءِ جي ڪائونسل لاءِ چونڊن جو سوال درپيش آهي ۽ ووٽرن کي سمجهائڻو آهي ته ڪنهن به اميدوار کي ووٽ نه ڏين."(30)

سيد صاحب خلافت تحريڪ جي مختلف سرگرمين ۾ هوندي ئي سرگرم عمل هو. انڪري تحريڪ جي حڪمن جي پابندي ڪندي پاڻ بمبئي ڪائونسل جي چونڊن ۾ حصو نه وٺڻ واري پرچار ۾ پڻ وڌيڪ سرگرم رهيو. ڪائونسل جون چونڊون ٿيون. چونڊن جي هڪ اميدوار

Gul Hayat Institute

محمد عابداڻي لاءِ سيد صاحب کي لاڳاپي وارين ڌرين طرفان سفارش ڪرائي ويئي، پر خلافتي فيصلي موجب سيد صاحب پاران ووٽ ڏيڻ/ڏيارڻ جي سلسلي ۾ ڪوبه حصو نه وٺڻ واري راءِ تي پورو پورو عمل ڪيو ويو. سيد صاحب ان جو ذڪر ڪندي لکيو:

”16- نومبر 1920ع تي بمبئي ڪائونسل جي چونڊ جا ووٽ هئا، انهيءَ لاءِ ڪيترا اميدوار بيٺل هئا، ووٽن ۾ خلافت جي تحريڪ ڪري حصو نه ورتو ويو.“(31)

خلافت تحريڪ جي مختلف معاملن ۾ دلچسپي وٺندو رهڻ ڪري سيد صاحب کي مرڪزي توڙي صوبائي خلافت ڪاميٽين جي سرگرمين بابت وقت بوقت آگاهه ڪيو ويندو هو. ان سلسلي ۾ 7- ڊسمبر 1920ع تي سيڪريٽري سنڌ خلافت ڪانفرنس سيد صاحب کي لکيو:

”اوهان کي معلوم هوندو ته انڊين نيشنل ڪانگريس جو ايندڙ اجلاس ناگپور ۾ 26- ڊسمبر تي ٿيندو، جتي نهايت اهم قومي ۽ ملڪي مسئلن تي غور ڪيو ويندو. ترڪ موالات جي منزلن بابت قدمن تي وڌيڪ ويچار ڪيو ويندو ۽ تحريڪ خلافت جا دشمن سرگرم ڪوششون ڪري رهيا آهن ته ڪثرت راءِ سان ترڪ موالات نامنظور ڪرائجي يا قدمن ۾ ڦيرگهير ڪئي وڃي... جيسين خلافت جو مسئلو اسان جي خواهشن ۽ مذهبي حڪمن موجب نه ٿيندو تيستائين ان قدم تان نه هٽنداسين. ان لاءِ ضروري آهي ته اسين ڪافي تعداد ۾ اچي جلسي ۾ شريڪ ٿيون ۽ پنهنجي رٿ بحال ڪرايون. ازان سواءِ ڪانگريس جي اغراض و مقاصد ۽ بين قوائين جي جوڙجڪ تي به غور ڪيو ويندو. خلافت ڪانفرنس جو جلسو به انهن تاريخن تي اتي ٿيندو، ان لاءِ منهنجو عرض آهي ته اوهان هن ۾ شريڪ ٿي ممنون فرمائيندا.“(32)

سيد صاحب پاران خلافت تحريڪ سان وابسته مختلف ڪمن ۾ عملي طور سرگرم حصو وٺڻ سبب ڪيس وقت بوقت پروگرامن ۾

Gul Hayat Institute

گهرايو ويندو هو. اُن جو مثال سنڌ پراونشل خلافت ڪاميٽي پاران 19- ڊسمبر 1920ع تي سڏايل اجلاس لاءِ منتظم ڪاميٽيءَ جي سيڪريٽريءَ پاران 14- ڊسمبر 1920ع واري لکيل هيٺئين مراسلي مان ملي ٿو، جيڪو هيٺين نڪتن بابت غور ويچار ڪرڻ لاءِ گهرايو ويو هو.

(1) بيت المال جو حساب
(2) بيت المال گڏ ڪيئن ڪجي
(3) حيدرآباد ۽ لاڙڪاڻي ۾ مرڪز ماتحتي (سب مرڪز) ناهڻ
(4) قومي تعليم لاءِ ڪيئن روپيه جمع ڪجن
(5) هيٺين صاحبن جو مستقل وفد ناهڻ
پير تراب علي شاهه صاحب، پير علي انور شاهه صاحب ۽ مسٽر عبدالجبار صاحب
(6) تبليغ ۽ سؤديشي جي رپورٽ
(7) جيڪي ماڻهو بنا سند خلافت جي نالي سان چنده جمع ڪن ٿا انهن کي ڪيئن روڪجي
(8) ضلع اپر سنڌ ۾ ڪڏهن ۽ ڪٿي جنرل ميٽنگ ڪجي.
(9) پنچائتون ناهڻ ۽ ناگپور ڪانگريس لاءِ نمائندا موڪلڻ(33)

1920ع ۾ مرڪزي خلافت ڪاميٽي پاران برطانيه سرڪار اڳيان خلافت جو مسئلو بهتر طريقي سان پيش ڪري حل ڪرائڻ جي سلسلي ۾ مولانا محمد علي جوهر، علامه سيد سليمان ندوي ۽ سيد حسن امام تي مشتمل هڪ وفد لنڊن موڪليو ويو، جنهن کي برطانيه سرڪار ڪائي موٽ ڪانه ڏني(34). اهڙيءَ ريت اُن وفد جي ناڪام تي موٽڻ ڪان پوءِ ڊسمبر 1920ع جي آخر ۾ ناگپور ۾ مسلم ليگ ۽ ڪانگريس گڏيل اجلاس سڏايو، جنهن ۾ "ترڪ موالات" واري اڳ

Gul Hayat Institute

پاس ڪيل رٿ جي توسيع ڪندي تحريڪ هلائڻ جو اعلان ڪيو ويو.

ڪانگريس ۽ مسلم ليگ جي گڏيل اجلاس واري هن فيصلي کان پوءِ ”جمعيت خلافت اسلاميہ صوبہ سنڌ“ پاران ملڪي ۽ تنظيمي صورتحال تي غور ڪرڻ لاءِ 5- فيبروري 1921ع تي خلافت ڪاميٽيءَ جي آفيس ۾ اجلاس گهرايو ويو، جنهن ۾ سيد صاحب سوڌو مڙني دلچسپي رکندڙ ميمبرن کي سڏايو ويو. اُن اجلاس جون نو(9) ايجنڊائون ساڳيون ڊسمبر ۾ ٿيل اجلاس واريون هيون، باقي ست واڌو ايجنڊائون هن ريت رکيون ويون:

(1) مجاهدن جون جماعتون تيار ڪرڻ

(2) سرڪاري دٻاءُ کي ڪيئن مُنهن ڏجي

(3) ميرپورخاص ۾ سنڌ پراونشنل ڪانفرنس سان گڏ سنڌ خلافت ڪانفرنس ڪجي يا نہ ڪجي

(4) مولانا محمد صادق جون تجويزون مُلان اسڪولن بابت

(5) هميشہ لاءِ مبلغين مقرر ڪرڻ

(6) مرڪزي خلافت ڪاميٽي بمبئي جا جاري ڪيل نوٽ ڪيتري قيمت جا وڪري لاءِ گهرايا وڃن.

(7) ڪانگريس مقاصد- سوراج ۽ قطع تعلقات.“(35)

جيئن جيئن ملڪي ماحول تبديل پئي ٿيو تيئن تيئن خلافت ڪاميٽي تڪڙا تڪڙا اجلاس سڏائي نوان نوان فيصلا پئي ڪيا. اهڙوئي هڪ اجلاس 26-27- فيبروري 1921ع تي لاڙڪاڻي ۾ گهرائڻ لاءِ ٻين ميمبرن سان گڏ سيد صاحب کي پڻ مراسلو موڪليو ويو، جنهن ۾ تنظيمي جوڙجڪ واري حوالي سان انتظامي ايجنڊائن کان سواءِ ملڪي صورتحال جي روشنيءَ ۾ هيٺيون بنيادي نوعيت واريون ايجنڊائون رکيون ويون.

1- تعليم لاءِ فنڊ ۽ اسڪول

- هاءِ اسڪولن جي کولڻ بابت

- مُلانَ اسڪولن کي گرانٽ ڏيڻ بابت
- ٻين اسڪولن کي گرانٽ ڏيڻ بابت
2- سنڌ مدرسي جي بورڊ بابت
3- سؤديشي
- ائٽ سنڌ ۾ ڪيئن پکيڙجن
- ديسي ڪپڙي ۽ سامان جا اسٽور کوليا وڃن
- ڳوٺن ۾ اٽڻ جي ڪم کي همٿائجي
- الوحيد پريس کي ضمانت ڀري ڏنل پيسن بابت
- بيت المال جو چنڊو ڪيئن ڪجي."(36)

مهاتما گانڌي اپريل 1921ع کان آزاديءَ جي تحريڪ جي پرچار لاءِ سنڌ ۾ آيو ۽ ريل رستي دورو پئي ڪيائين. ان موقعي تي 27- اپريل تي سندس دادو ڏانهن سفر دوران سيد صاحب مهاتما سان سَن ريلوي اسٽيشن تي ملاقات ڪئي. اُن مختصر ملاقات ۾ مهاتما گانڌي سيد صاحب کي سادگي اختيار ڪرڻ، تحريڪ آزادي ۾ چندي ڏيڻ ۽ کاڌي پائڻ جي هدايت ڪئي. مهاتما جهڙي شخصيت سان ڪيل اُن ملاقات کان پوءِ سيد صاحب جي خلافت تحريڪ ۾ وڌيڪ دلچسپي پيدا ٿي، جنهنڪري پاڻ مهاتما جي حڪم زور شور جي پوئواري طور 19- مئي 1921ع کان کاڌي پائڻ ۽ قومي تحريڪ ۾ حصو وٺڻ شروع ڪيائون.

Gul Hayat Institute

سيد صاحب پاران خلافت تحريڪ جي مختلف پروگرامن ۾ دلچسپي وٺندو رهڻ ڪري، خلافت تحريڪ جي اڪثر معاملن ۾ ڪانگس سهڪار ورتو ويندو هو. ان سلسلي ۾ خلافت ڪاميٽي صوبہ سنڌ جي پريزيڊنٽ قاضي فضل الله پاران 13- آگسٽ 1921ع تي سيد صاحب کي لکيو ويو:

"اسان کي ڪراچي ضلعي جي خلافت ڪميٽيءَ جي ٺاهڻ جو خيال آهي، سو مهرباني ڪري اسان کي هن خط پهچڻ شرط اطلاع ڏيندا تہ اوهان جي شهر جي خلافت ڪميٽي جا گهٽا ميمبر آهن ۽

اوهان جي ڪميٽيءَ کي نهئي گهڻا ڏينهن ٿيا آهن. مهرباني ڪري پنهنجي ڪميٽيءَ جي عهديدارن جي نالن کان واقف ڪندا ۽ اُتي اوهان جي شهر ۾ خلافت جي هلچل جو احوال به لکندا. ميمبرن بنائڻ جي سرجوشي سان ڪوشش ڪندا، ڇاڪاڻ جو اسان کي مرڪزي خلافت ڪميٽيءَ لاءِ هڪ ڪروڙ ميمبر بنائڻا آهن. مهرباني ڪري جواب جلد لکندا، ڇاڪاڻ جو اسان کي ضلع ڪاميٽيءَ جي جلد ٺاهڻ جو خيال آهي."(37)

مهاتما گانڌي سَن ريلوي اسٽيشن تي ڪيل ملاقات وقت سيد صاحب کي جا نصيحت ڪئي هئي، اُن تي عمل ڪرڻ جي سلسلي ۾ سيد صاحب لکي ٿو ته:

"ان وقت تائين سَن مان آڏاڻن جو رواج ختم ٿي چڪو هو، انڪري مهاتما جي حڪم جي تعميل ڪرڻ لاءِ ڪپهه وٺي سُٽ ڪَتائي، ڇَڃرن جي ڳوٺ مان ڪپڙو اُڻائي استعمال ڪرڻ شروع ڪيم، جو گهڻي وقت تائين پائيندو رهيس."(38)

نه رڳو ايترو جو سيد صاحب پاڻ "کاڌِي" پائڻ شروع ڪئي، پر ٻين ۾ به دلچسپي پيدا ڪرائڻ لاءِ ڪن خاص موقعن تي "کاڌِي" پائي نماءُ پڻ ڪرڻ شروع ڪيائون، جنهن جو نمايان مثال سندس 15 آگسٽ 1921ع واري ڊائريءَ مان ملي ٿو، پاڻ لکي ٿو:

"عيدالبقر هئي. نماز تي سارو کاڌِيءَ جو ويس پٽڪي سميت پائي ويس. کاڌِيءَ لاءِ چاهه پيدا ڪرڻ خاطر هيءَ نمائش ڪيل هئي. جيئن ته سڀ هٿ جي ڪَتيل ٿُلهي سُٽ جا ڪپڙا هئا، اِنڪري پٽڪو نهايت وڏو ڏسڻ ۾ ٿي آيو."(39)

ان سلسلي ۾ پاڻ "سوديشي تحريڪ" کي زور وٺائڻ لاءِ سوديشي اسٽور قائم ڪرڻ ۽ خاص طور تي کاڌِيءَ کي عام ڪرڻ تي زور ڏيندو رهيو.

اڳ ذڪر ٿي آيو آهي ته سيد صاحب جي ننڍي عمر هئڻ ڪري سندن خانداني ملڪيت "ڪورٽ آف واردس" ۾ هئي، جتان ڪين

گذرمعاش لاءِ مقرره وظيفو ملندو هو. سيد صاحب پاران خلافت تحريڪ جي سلسلي ۾ سرڪار جو چوڻ نہ ڪرڻ ۽ مورڳو تحريڪ ۾ وڏيڪ تندهي ۽ جانفشاني ۽ جذبي سان حصي وٺڻ جو نتيجو اهو نڪتو جو انگريزن طرفان سندن وظيفي واري ماهانہ ادائگي بند ڪئي ويئي. اُنَ مسئلي کي منهن ڏيڻ ۽ گذرسفر لاءِ سيد صاحب "سڪرنڊ جي مختيارڪار کان يڪسالي تي ڪچي جي زمين جو ٽڪر ڳائنچن جي ڳوٺ جي سامهون ڪنيو. اُنهيءَ جو جهنگ وڍائي آبادي هيٺ آندو."(40)

1922ع تائين مرڪزي خلافت تحريڪ جون سرگرميون مختلف سببن جي ڪري آهستہ آهستہ جهَڪيون ٿي چڪيون هيون ۽ سيد صاحب پڻ مقامي طور تي پنچاتي نظام رائج ڪرائڻ ۽ پراڻي زماني کان رائج فضول ڳالهين ختم ڪرائڻ جهڙن سماجي مسئلن ۾ وڌيڪ دلچسپي وٺڻ سبب ان تحريڪ ۾ ڪو گهڻو بهرو وٺندي نظر ڪونہ ٿو اچي، پر پوءِ بہ ترڪي خلافت جي حوالي سان ٿيل مختلف واقعن بابت سندس ردِعمل مان ان تي سندن نظر هئڻ وارو تاثر ملي ٿو، جهڙوڪ:

- "11- سيپٽمبر 1922ع وارن اخبارن ۾ تُرڪن جي 'سمرنا' فتح ڪرڻ جو احوال پڙهي، مسجد ۾ وڃي شڪرانا بجا آندائين ۽ مٺائي ورهايائين.

- 1- آڪٽوبر 1922ع وارين اخبارن ۾ تُرڪن جي 'ٿريس' ۽ 'قسطنطنيہ' فتح ڪرڻ واري خبر پڙهڻ تي خوشيءَ جو اظهار ڪيو ويو."(41)

1923ع ۾ ترڪيءَ ۾ انقلاب آيو جنهن ۾ خلافت جو خاتمو آڻي سلطان اتاترڪ حڪومت جون واڳون سنڀاليون. ترڪيءَ ۾ آيل ان تبديليءَ سيد صاحب جي ذهن ۾ اهو احساس پيدا ڪيو تہ:

"مذهبي بنيادن واري حڪومت جا ڏينهن ختم ٿي ويا. قومي حڪومتون اُنهن جي جاءِ والاريديون پيون وڃن."(42)

Gul Hayat Institute

اهڙيءَ ريت جڏهن ترڪن جديد زماني جي تقاضائن ڪري قوم پرستي اختيار ڪري خلافت ختم ڪري ڇڏي ته ساري دنيا جي مسلمان ملڪن مذهبي طريقئہ حڪومت ترڪ ڪرڻ شروع ڪيو.

معلوم ائين ٿئي ٿو ته ترڪيءَ ۾ آيل تبديلي ۽ زندگيءَ جي ٻين سياسي ۽ سماجي مشغولين ۾ دلچسپي وٺڻ سبب سيد صاحب خلافت تحريڪ جي پوئين دور ۾ ڪو گهڻو ڀرو ڪونہ پئي ورتو، پر پوءِ بہ رسمي طور خلافتي جلسن ۾ شريڪ ٿيندو رهندو هو، جيئن 2- جنوري 1924ع واري ڊائريءَ ۾ لکيو اٿس:

”صبح جو پير الهہ يار شاهہ وٽان ٿي پوءِ پير غلام مجدد سرهنديءَ جي پاڙي واري خلافت جي پبلڪ ميٽنگ ۾ تقريرون ٻڌي رات جو موٽي آياسون.“(42)

خلافت تحريڪ واري اثر جهڪي ٿيڻ بعد سيد صاحب سنڌ جي سيدن مان سماجي برايون ختم ڪرڻ ۽ کين تعليم طرف راغب ڪرڻ لاءِ ”انجمن سادات مٽياري“ ۽ ”انجمن سادات لکياري“ قائم ڪرڻ لاءِ ڪوشش ۾ رُڌل نظر اچي ٿو. اهو سيدن ڀريون ڏاڪو هو، تنهن بعد سنڌ اندر ٻين سماجي ۽ سياسي ڪمن طرف متوجهہ ٿيڻ لڳو. ان دوران 12- اپريل 1924ع تي علامہ قاضي اسدالله شاهہ حسيني ٽکڙ واري کيس هڪ خط ۾ لکيو:

”ترڪن جي خلافت کي ختم ڪيو ويو آهي تہ شريف مڪہ انهيءَ ڪم لاءِ لائق نہ آهي جو انهيءَ انگريز سان شرڪت ڪري مسلماني طاقت کي ختم ڪرڻ ۾ ڪئي آهي. اوهان صرف سيد هئڻ ڪري ان لاءِ طرفداري نہ ڪريو.“(43)

سيد صاحب علامہ اسدالله شاهہ ٽکڙائيءَ جي لکيل ان ياداشت هيٺان لکيو آهي تہ:

”ڏسجي ٿو تہ منهنجي ڪنهن اهڙي قسم جي لکيل خط جي جواب ۾ اهو خط لکيو اٿن.“(44)

Gul Hayat Institute

سبب ڪٽي کھڙا به هجن، پر اها حقيقت آهي ته آهسته آهسته تي سيد صاحب جي خلافت تحريڪ واري ان اسلامي تصور مان دلچسپي جهڪي ٿيندي ويئي ۽ پاڻ ٻين معاملن ۾ وڌيڪ دلچسپي وٺڻ لڳو. ان ڳالهه جو اندازو شيخ عبدالمجيد سنڌي صدر صوبه سنڌ خلافت ڪاميٽي پاران لکيل هڪ خط ۽ سيد صاحب پاران لکيل جوابي خطن وارين جملي بازين مان ٿئي ٿو.

شيخ صاحب 2- جون 1926ع تي سيد صاحب کي لکيو:

”اسان صوبي سنڌ خلافت ڪاميٽيءَ جي ميٽنگ سکر ۾ 12-13- جون تي رکي آهي ۽ مون سيني مسلمانن جي خيرخواهه صاحبن کي اُن ۾ شريڪ ٿيڻ جي دعوت ڏني آهي. مان نهايت مشڪور ٿيندس، جيڪڏهن اوهان صاحب ان ۾ شريڪ ٿي پنهنجي صلاح سان مشرف ڪندا.“(46)

ان وقت تائين سيد صاحب جيئن ته ٻين ڪمن ۾ مشغول ٿي چڪو هو، انڪري شيخ صاحب کي جواب ۾ لکيائين:

”سن ۾ ٿيندڙ ڪانفرنس لاءِ اچو.“

ان جي جواب ۾ شيخ صاحب لکيو:

”پهرين سکر واريءَ ڪانفرنس ۾ اچو پوءِ چوندا ته سَن ۾ اچي سگهندس.“(47)

سيد صاحب انگريزن خلاف هلندڙ هر تحريڪ ۾ حصو ورتو مثلاً يونان قسطنطنيه تي حملو ڪيو ته ان خلاف سنڌ ۾ به جلسا جلوس ٿيا ۽ مذمت واريون قراردادون منظور ٿيون، انهن جلسن ۽ احتجاجي مظاهرن ۾ سيد صاحب پيش پيش رهيو.

هجرت تحريڪ شروع ٿي تڏهن، سيد صاحب ان ۾ به سرگرم نظر اچي ٿو، مختلف وقتن تي جيڪي چندا ٿيا انهن ۾ به سيد صاحب سرگرم رهيو.

Gul Hayat Institute

اهڙي ريت ننڍي عمر کان خلافت تحريڪ ۾ حصو وٺڻ ڪري، سيد صاحب جي زندگيءَ ۾ مجموعي طور هيٺيون بنيادي تبديليون آيون، جن جو سندس سڄي زندگيءَ تي اثر رهيو.

- روزمره زندگيءَ ۾ سادگي اختيار ڪرڻ

- ڪيل ڳالهه تي بيهي رهڻ، ڏاڍ اڳيان نه جهڪڻ، مهاڏو اٽڪائڻ، پنهنجي محدود وسيلن سان به مقابلو جاري رکڻ

ترڪيءَ مان خلافت جي خاتمي کان پوءِ هندستان اندر خلافت تحريڪ جو زور ختم ٿي ويو، پر پوءِ به خلافت جي نالي ۾ سنڌ جي مختلف شهرن ۾ ايڪڙ ٻيڪڙ ڪي پروگرام ٿيندا هئا، پر انهن جو مکيه مقصد ترڪي خلافت واپس ورائڻ بجاءِ ملڪي سياسي ۽ سماجي مسئلن بابت غور ويچار ڪرڻ وڃي رهيو هو. اهڙن پروگرامن ۾ پڻ سيد صاحب جي شرڪت نظر اچي ٿي. سيد صاحب ان وقت تائين سَن جي پسگردائيءَ وارين سماجي سرگرمين مان نڪري پهريان محال مانجهند ۽ پوءِ ضلع لوڪلبورڊ ڪراچيءَ جي حدن تائين پنهنجي عمل جو دائرو وسيع ڪري چڪو هو.

سيد صاحب 1924ع ۾ تعلقي لوڪلبورڊ جو صدر ۽ ضلع لوڪلبورڊ ڪراچيءَ جو نائب صدر چونڊجي ويو هو. اهڙن عهدن تي فائز ٿيڻ کان پوءِ سندن جدوجهد جو دائرو وسيع ٿيندو پئي ويو، پر پوءِ به سنڌ جي مختلف مسئلن بابت سوچ ويچار ڪرڻ جي سلسلي ۾ سنڌ خلافت ڪاميٽي جا جيڪي اجلاس ٿيندا پئي رهيا، انهن ۾ سرگرم عمل نظر اچي ٿو. اهڙو هڪ اجلاس 10- فيبروري 1931ع تي سڏايو ويو. اُن ۾ سنڌ جي بمبئيءَ کان جدائيءَ واري تحريڪ لاءِ راهه هموار ڪرڻ ۽ نقطهٔ نظر جي پچار ڪرڻ جي سلسلي ۾ هڪ سب ڪميٽي ناهي ويئي، جنهن ۾ شيخ عبدالمجيد سنڌي، حاجي عبدالله هارون، محمد هاشم گذدر، سائين ميران محمد شاهه ۽ نورمحمد وڪيل سان گڏ سائين جي.ايم.سيد پڻ ميمبر طور نظر اچي ٿو.

Gul Hayat Institute

حاشيه ۽ حوالا:

(1) ڏسجي فهرست چنده هلال احمر تاريخ 12- نومبر 1913ع، ص 60
(2) ڏسجي خلافت ۽ سمرنا فند جي آمدني جو تفصيل ۽ خرچ جو نقشو 1922ع، ص 10
(3) Kanshik P.D. The Congress Ideology and Programe, Bombay Allied Publishers, 1964, P.223
(4) Weekes R.V: Pakistan-Birth and Growth of a Muslim Nation, London, D.Van Nortrand Company 1964, P.77
(5) سيد، جي.ايم: پنهنجي ڪهاڻي، پنهنجي زباني (ٻاڳو پهريون) ڇاپو ٽيون، (1998ع) جي.ايم.سيد اڪيڊمي سن، ص 29
(6) ساڳيو جوالو، ص 36
(7) ڏسجي سائين جي.ايم.سيد جي لائبريريءَ ۾ موجود قلمي تقرير (۾) خلافت ڪاميٽي فائيل.
(8) ساڳيو حوالو
(9) سيد، جي.ايم: پنهنجي ڪهاڻي، پنهنجي زباني، ساڳيو حوالو، ص 37
(10) ڪورٽ آف واردس: لاوارث صغير ٻارڙن لاءِ اهڙو قانون، جنهن تحت انهن جي اباڻي ملڪيت سرڪار قبضي ۾ آڻي، مقاطعي تي ڏيئي، ان مان سندن گذرمعاش لاءِ ماهانه وظيفو مقرر ڪندي آهي. ان وقت تائين جيستائين صغير ٻار وڏو ٿي مال ملڪيت سنڀالڻ جهڙو ٿئي. سيد صاحب لاءِ اهو ڪم مرزا قليچ بيگ ڪرايو هو.
(11) سيد، جي.ايم: پنهنجي ڪهاڻي، پنهنجي زباني، ساڳيو حوالو، ص 37
(12) ساڳيو حوالو
(13) ڏسجي سائين جي.ايم.سيد جي لائبريريءَ ۾ موجود قلمي تقرير
(14) سيد، جي.ايم. پنهنجي ڪهاڻي، پنهنجي زباني، ص 37
(15) روزانه الوحيد ڪراچي 27- اپريل 1920ع، ص 4
(16-17) ڏسجي سيد صاحب جي لائبريريءَ ۾ موجود خلافت ڪاميٽي فائيل

Gul Hayat Institute

(18) ڏسجي سيد صاحب جي ڊائري (قلمي) 17-مئي 1920ع
(19) ڏسجي سيد صاحب جي لائبريريءَ ۾ موجود خلافت ڪاميٽي فائيل
(20-21-22) ساڳيو حوالو
(23) سيد جي.ايم: اچ پڻ چڪيم چاڪ (مرتب) 1977ع، سنڌي اديبن جي ڪوآپريٽو سوسائٽي لميٽيڊ حيدرآباد، ص 189
(24) ساڳيو حوالو، ص 174
(25) ڏسجي بمبئي مرڪزي خلافت ڪميٽيءَ جي چوپڙي، ترڪ موالات نمبر1 جون 1920ع، ص 5
(26) ساڳيو حوالو، 10-11
(27-28-29) ڏسجي سيد صاحب جي لائبريريءَ ۾ موجود فائيل خلافت ڪاميٽي
(30) سيد جي.ايم: اچ پڻ چڪيم چاڪ، ساڳيو حوالو، ص 183
(31-32-33) ڏسجي سيد صاحب جي لائبريريءَ ۾ موجود خلافت ڪاميٽي فائيل
(34) Hanaji M.A.Muslim Role in Indo Pakistan (1964) Dacca, Ideal Library, P.29
(35-36-37) ڏسجي سيد صاحب جي لائبريريءَ ۾ موجود خلافت ڪاميٽي فائيل
(38) ڏسجي سيد صاحب جي لائبريري ۾ موجود ياداشتن جو بُڪ
(39) سيد جي.ايم: پنهنجي ڪهاڻي، پنهنجي زباني، ساڳيو حوالو، ص91
(40) ساڳيو حوالو، ص 94
(41) ساڳيو حوالو، ص 100
(42-43-44-45) ڏسجي سيد صاحب جي لائبريريءَ ۾ موجود ياداشتن جو بُڪ
(46) سيد جي، ايم اچ پڻ چڪيم چاڪ، ساڳيو حوالو، ص 174.
(47) ڏسجي سيد صاحب جي لائبريري ۾ موجود ياداشتن جو بُڪ.

Gul Hayat Institute

هٿ سان لکرايل تقريرن واري ڪتابڙي جو پهريون صفحو

جي ايم سيد جون تقريرون

Gul Hayat Institute

هٿ سان لکرايل تقريرن واري ڪتابڙي جو آخري صفحو

بسم الله الرحمان الرحيم

(تقرير نمبر 1)

نحمده ونصلي علىٰ رسوله الكريم

سيني مسلمان ڀائرن کي جيڪي هن چڱي موقعي تي گڏ ٿيا آهن، معلوم هجي ته، اسان کي خبر آهي ته اسان مسلمانن جو حال ڪجهه وقت ڪهڙو هو ۽ [هاڻ ڇا] جي مٿان ٻين مذهبن وارا حڪومت ڪندڙ هئا ۽ ڪن شهرن ۾ اڃان به ڪن ٿا. تنهن جو فقط اهو ئي سبب آهي ته اسان مسلمانن ۾ نه علم، نه ٻڌي، نه همدردي آهي. ۽ اوهان کي خبر آهي ته ٻيون قومون ڪهڙن سببن ڪري مسلمانن کان زور وٺي ويون آهن. اهو رڳو علم ۽ همدرديءَ جي ڪري. اسان هاڻ هي وجهه ڳولي ڪڍيو آهي جنهن جي مدد سان اسين سُڌري سگهون ٿا. اسان جا مسلمان ڀائر جيڪي وڏن شهرن ۾ رهن ٿا سي گهڻو ڪري ٻين قومن جي زير بار ٿا رهن سي به انهيءَ سبب ڪري، اهو سبب آهي "انجمن" جنهن کي هندو "پئنچات" چون ٿا. اها هن وقت گهڻن شهرن ۾ پکڙجي ويئي آهي.

ان کان اسان جو ڳوٺ خالي آهي. اهو ئي اسان جي نه سڌرڻ جو سبب آهي. اها هن طرح ڪئي ويندي ته سڀ ڪنهن ماڻهوءَ تي سندس وصيعت آهر مهينو [چندو] مقرر ڪبو. جيئن هو ڏيئي سگهي ۽ شادي [جي موقعي] تي مقرر ڪيل نهراءُ [موجب] ڏيندو ۽ ڏڙ پنهنجو ڪبو. تن جي گڏ ڪرڻ لاءِ ۽ صلاح مصلحت ڪرڻ لاءِ چار يا پنج ميمبر مقرر ڪيا ويندا. جي اهي پئسا وٺندا، انهن مان هرهڪ پاڻ وٽ هڪڙو ڪتابڙو رکندو جنهن ۾ هو پئسن جو حساب رکندو جنهن کان مقرر ڪيل وقت تي اهو حساب وٺبو ۽ جيڪي به ننڍا ڪتاب ٿيندا سي وري هڪ وڏي ڪتاب ۾ داخل ڪبا، پوءِ جيڪي پئسا جمع ٿيندا سي هيٺين ڪمن ۾ خرچ ڪبا مثلاً:

ڪا مسجد شريف شهيد ٿي پوي ته ان لاءِ جو ڏار چندو ڪيو ويندو آهي تنهن ۾ وقت لڳندو آهي جنهن ڪري ڪم ۾ دير ٿيو وڃي، تنهن لاءِ يڪدم هنن رکيل پئسن مان ڪم آڻبا وغيره ۽

Gul Hayat Institute

جيڪڏهن ڪنهن مسجد شريف جو هجره نهرائڻو هجي ته ان کي پڻ نهرائجي، هي عيدگاهه جيڪا آهي سا ٻين ملڪن ۾ ڏسجي ٿو ته ان کي چوڌاري پٽ ڏنل ٿئي ٿي ۽ ان ۾ وڻ پوکيل ٿين ٿا، جنهن ڪري ڪنهن ڏينهن گرمي هجي ته به نماز سولائي سان پڙهي سگهجي ٿي ۽ جي ڪو مسافر مري پوي ته ان جي ڪفن وغيره جي لاءِ جو رلڻو پوي ٿو ۽ جيستائين ڪه پورائو ٿئي تيستائين جنازو پيو رهي ٿو انهيءَ لاءِ به هي پيسا ڪم آڻي سگهجن ٿا.

ڏسو ته هتي ماڻهو بي علم آهن، جنهن ڪري ٻين مذهبن وارا زور وني ويا آهن، تنهن لاءِ هڪ مسلماني مدرسو وجهجي ۽ ان مدرسي ۾ جيڪي پڙهن انهن کي ڪتاب وغيره مفت ڏجن ۽ تعليم مفت ۽ زوري ڏني وڃي ته هوند مسلمان سٽري پون اهڙا ڪيئي ڪم ڪري سگهجن ٿا جن مان دين ۽ دنيا جو فائدو آهي. اهي پئسا بنا ڪنهن [گڏيل] صلاح جي خرچ نه ڪبا، بلڪ چار يا پنج ميمبر مقرر ڪيا ويندا انهن جي راءِ تي چڏيل آهي بلڪ سيني ماڻهن جي مرضيءَ تي ڇڏيل آهي، هاڻي مون کي وڏيڪ چوڻو نه آهي اها ڳالهه هن مثال سان لاڳو آهي.

ز اتفاق مگس شهد مي شود پيدا
خداچه لذت در اتفاق نهاد

يعني ماکيءَ جي مکن جي اتفاق يعني ٻڌيءَ مان، جي تمام ننڍيون آهن، ماکي نهي ٿي جيڪڏهين اسين هيڏا سارا ماڻهو ڪوشش ڪنداسون ته اسان مان ڪهڙي نه مٺي ماکي نهندي جنهن مان هوند سڄو جهان فائدو وٺي. يڪ مشت نمونه خروار يعني هڪڙي مٺ هزارن جو نمونو آهي. وڌيڪ چوڻ واجب نه سمجهي هت هن احوال کي بس ٿا ڪريون.

خدا تعاليٰ ڪندو ته اسين اهو [ساڳيو] طريقو اختيار ڪري ان مان فائدو وٺي، انهيءَ لاءِ سندس شڪر گذار رهون. آمين ثم آمين

(هي تقرير تاريخ 10 ذوالحج 1337هه عيد ڏينهن انجمن برپا ڪرڻ لاءِ ڪئي وئي، جا منشي حاجيءَ کان پڙهائي وئي.)

بسم الله الرحمان الرحيم

(تقرير نمبر2)

نحمده ونصلے علیٰ رسوله الکريم

سيني مسلمانن کي معلوم هجي ته اڄ هڪڙي ڳالهه ڪان اوهان پائڻ، اسلام جي سچارن کي واقف ڪرڻ گهران ٿو جا انشاءَ الله تعاليٰ سيني کي پسند ايندي. اميد ته اسين سڀئي انهيءَ خير جي ڪم ۾ مدد ڪري پنهنجي واقفي ۽ ثواب حاصل ڪريون. اها ڳالهه هي آهي ته اسان سن ۽ آس پاس وارن مسلمانن کي ڪا به خبر نه آهي، ته اسلام جي خلاف پنيان ڇا ٿي گذريو آهي ۽ ترڪيءَ سان ڪهڙي حالت آهي ۽ ڪهڙي حالت ٿيڻي آهي، جو ترڪيءَ جو سلطان جيڪو حضرت مُحَمَّدُ ڪريم صلي الله عليه وسلم جن جو جاءِ نشين ۽ خادم الحرمين آهي، تنهن سان اڄ اهڙي حالت ٿيڻي آهي جو خدا شل انهن [اهڙيون رتون] رتيندڙ ڪافرن کي اها حالت ڏيکاري.

پائرو -

هي وقت اسلام جي نهايت زوال جو آهي، جيڪڏهن اسين هن ڪم ۾ ڪا به ڪوشش نه ڪنداسون، ته اسلام کي وڏو نقصان رسڻو

آهي ۽ هنن ڳالهين بابت ماڻهن کي خواب خيال به نه آهي. ڏسجي پيو ته چوڌاري پين ملڪن ۾ انهيءَ ڳالهه بابت کهڙا نه جلسا ۽ ڪاميٽيون ۽ ڪوششون پيون ٿين، پر افسوس آهي ته اسان جو ملڪ اهڙن اسلامي ڪمن کان ناواقف آهي. هاڻي اسان کي خيال آيو آهي ته اسين سيئي مسلمان چندو ڪري هڪ جلسو يا خلافت ڪاميٽي ڪريون ۽ سيئي [اُن مسئلي کان] واقف ٿي اڪ پٽيون ته ڇا ٿيو آهي ۽ ڇا ٿيندو. جنهن جو وڌيڪ احوال پاڻهي جلسي ۾ ٿيندو. انهيءَ لاءِ ٻاهريان وڏا پڙهيل ماڻهو تقريرن ڪرڻ لاءِ گهرائيبا، جي اسان کي سڀ [ڳالهه کان] واقف ڪندا ۽ [مسئلا] ٻڌائيندا.

هاڻي توهان سيئي مسلمان هن ڪم ۾ تمام سرجوشيءَ سان مدد ڪري ان ڪم کي بهري ور ڪندا ته انشاء الله تعاليٰ سپ فتح ٿيندي، جو اسان جو اهو ڪم اسلامي آهي.

انهيءَ ڪم جي چندي وٺڻ لاءِ هڪ سيد ميان جمن شاهه ۽ قاضي ميان الهرکيه ۽ پيا به ڪمر همت ڪم [ڪوشش] ڪندا انشاء الله تعاليٰ سندن اسلامي خدمت انهن کي فتحياب ڪندي.

آمين ثم آمين.

(هي تقرير جمع جي ڏينهن تاريخ 22 جمادالاوليٰ 1338هه مطابق 13 فيبروري 1920ع جي خلافت ڪاميٽي سڏائڻ لاءِ ڪئي وئي هئي.)

Gul Hayat Institute

بسم الله الرحمان الرحيم

(تقرير نمبر 3)

نحمده ونصلي علیٰ رسوله الکريم

اي برادران دين رسول مقبول صلي الله عليه وآلهٖ وسلم. آءٌ هاڻي ڪجهه ٿورو احوال پنهنجي حاضر صاحبانَ جي خدمت شريف ۾ عرض گذار ڪندس. واجب آهي ته دل جي ڪنن ۽پيار جي خيال سان ٻڌي انهيءَ گذارشَ تي ذرا ڌيان ۽ غور ڏيئي پنهنجي خيالن ۾ جاءِ ڏيندا.

صاحبان، توهان کي واقف هجي ته هي جيڪي هلچل ۽ اسلامي مجلسون پئي ٿيون آهن سي ڇالاءِ هيون ۽ انهن مانِ نتيجو ڪهڙو نڪتو ۽ جيڪي دانهون ڪيون ويون سي ڪهڙي حد تي پهتيون. اهي هلچلون خاص چڱي نيت سان مقامات مقدسہ ۽ خليفة المسلمين جي لاءِ هيون ته مقامات مقدسہ ٻين جي هٿ ۾ نه هئڻ گهرجن ۽ خليفة المسلمين جي هٿ ۾ متيان مقامات ۽ جيڪي جنگ کان اڳ ملڪ هئا سي ڏنا وڃن، اسان [اهي ڪوششون] پنهنجو فرض ڄاڻي ڪيون آهن ۽ نه آن ڪم ۾ ڪنهن جو ڪو نفساني يا گهرُو غرض آهي، پر خاص متين مراد حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيون ويون آهن.

نتيجو ڇا نڪتو، حاضرين، سرڪار رعيت کي خوش ڪرڻ لاءِ ڇا جواب ڏنو ۽ دانهون ڪيستائين پهچايون ويون؟ جواب جي توهان کي خبر هوندي ۽ اهي دانهون ملبران سرڪار تائين پهچايون ويون آهن، پر حاصلِ مطلب ته پاڻ کي هينئر ڪهڙي روش اختيار ڪرڻ گهرجي سا هي آهي ته اتفاق يعني ٻڌي کي وڌيڪ قائم ڪريون ۽ باقي جن جي دل تي متان نفاق جو پڙدو آهي سي لاهين ۽ همدردي جي رستي سان هلي پردي کي پري ڪري دنيا جي خواب خيالن جي فائدي کي ڇڏي آخرت جي فائدي جي مد نظر نمرودي ڳالهين کان پري ٿي هن بيت تي ڌيان ڏين:

چون پرسش گناهم روز حشر خواهد
تمهکات گناهارا، خلق يارا کنند.

يعني: قيامت ڏينهن پنهنجي گناهن جو پڇاڙو ٿيندو[انڪري] هڪ ٻئي سان ٻانهن ٻيلي ٿي ساڳي مطلب جي حاصل ڪرڻ لاءِ وڏيڪ ڪوششون ڪريو.

پائرو:

توهان کي معلوم آهي ته اتفاق هڪ اهڙي نعمت الاهي آهي جنهن جي وسيلي انسان طرح طرح جا مقصد ۽ مطلب حاصل ڪري سگهي ٿو.

نقل آهي ته هڪ ماڻهو جڏهن مرڻ تي آيو تڏهين پنهنجن پٽن کي گهرايائين ۽ چيائين ته ڪانيون ڪٽي اچو، ڪٽي آيا، هڪ ڪاني هڪڙي پٽ کي ڏنائين ته ڀنج هو اها ڀنجي ويو، وري ٻه گڏي ڏنائينس سي به ڀنجي ويو، پوءِ ٽي ڏنائينس سي تمام زور سان ڀڳائين، جڏهن هن گهڻيون [ڪانيون] گڏي ڏنس تڏهين هن چيو ته "بابا ٽي به تمام زور سان ڀڳيون آهن سو هي گهڻيون ڪيئن ڀڃي سگهندس، ڪنهن کي طاقت نه آهي جو ڪانيون ڀڃي."

تڏهين پيءُ چين، پٽڙئو ان ڳالهه کي دل ۾ جڳهه ڏيو ۽ ان تي دل و جان سان عمل ڪريو، جيترا پاڻ ۾ گهڻا اتفاق سان هوندؤ اوتري قدر توهان جو زور ۽ شان وڌندو، ماڻهن جي دل ۾ توهان جو دٻدٻو ٿيندو، اتفاق جي برڪت سان هميشه خوش رهندؤ ۽ اتفاق جي وسيلي ٻين تي غالب رهندؤ. اتفاق ڪارڻ راحت ۽ فتح جو آهي ۽ نفاق موجب ذلت ۽ خواري جو آهي، اتفاق ۾ جي چڱايون آهن، سي ڳاڻيٽي کان ٻاهر آهن، مثال آهي ته

Gul Hayat Institute

ز اتفاق مگس شهد مي شود پيدا
خداچه لذت در اتفاق نفاد

پيارؤ پنهنجن اڳين احوالن کي غور سان ڏسندؤ ته

کل کو نہ تھے آج کیا ہوگئے تم
ابھی جاگتے تھے ابھی سوگئے تم

اڌا پاڻ هڪ ٻئي جا پائر آهيون، پاڻ مان ڪنهن کي ايذاءُ ايندو [ان جو احساس] اسان سيني کي هئڻ گهرجي. جيئن حديث شريف ۾ نه آيو آهي، صحيح مسلم ۾ نعمان ابن البشير کان روايت آهي ته

قال قال رسول الله صلي الله عليه وسلم

تري المؤمنين في تَوَادهِم وَ تَراحُمِهِم وتواد هم وتعاطفهم كمثل الجسد

اِذا اشْتكَىٰ بَعْضُهُ تُدَاعيٰ اله سائرالجسد بالسهر والحُميٰ

يعني: مومن جو مثال ان جي دوستي ۽ مهربانيءَ ۾ اهڙو آهي جهڙو بلن جي عضون ۾ درد هجي ۽ ٻيا عضوا بي آرامي ۽ خفگيءَ ۾ هجن.

يارو:

پست ٿي نہ وڃو ۽ خدا مان اميد نہ لاهيو. مڙسي ڪريو ۽ هن آيت ڏي نهاري اميد کي وڌايو —آيت

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الغَيثَ مِن بَعدِ مَا قَنَطُوا وَيَنشُرُ رَحمَتَه وَهُوَ الوَلِيُّ الحَمِيدُ (سورة شوريٰ آيت 28)

هاڻي همت مردان ڪري وري بہ پنهنجو فرض ادا ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪيو. انشاء الله تعالىٰ تہ فتحياب ٿينداسون.

آمين ثم آمين

اي پروردگار، اسان مسلمانن مان نفاق جي بيماري دور ڪر.

اي پروردگار، اسان کي اتفاق ۽ همدردي ۾ مسرور ڪر.

اي ذوالجلال، اسان مسلمانن کي اتفاق ۽ محبت ۾ ٻين قومن تي حڪم ڏي ۽ خير جي ڪم ۾ همت ۽ قوت بخش. اسان جي اسلام کي بي اتفاقي، ڪينہ ۽ حسد ۾ ٻين قومن جو مطعون نہ ڪر انهن کي سگهہ ڏي ۽ پريشاني ۾ محزون نہ ڪر.

اي ڪريم، اسان جي اسلام جي پائرن کي ٻين قومن ۾ سرفراز ڪر. اي رحيم، اسان جي صاحبِ دين اسلام وارن کي تعليم ۽ تهذيب ۾ ممتاز رک.

آمين يا رب العالمين.

(هي تقرير تاريخ 25 جمادي الثاني 1338ھ مطابق 17 مارچ 1920ع جي خلاف ڪاميٽي، جيڪا سن ۾ ٿي هئي ان ۾ ناهيتدڙ پڙهي پڏائي)

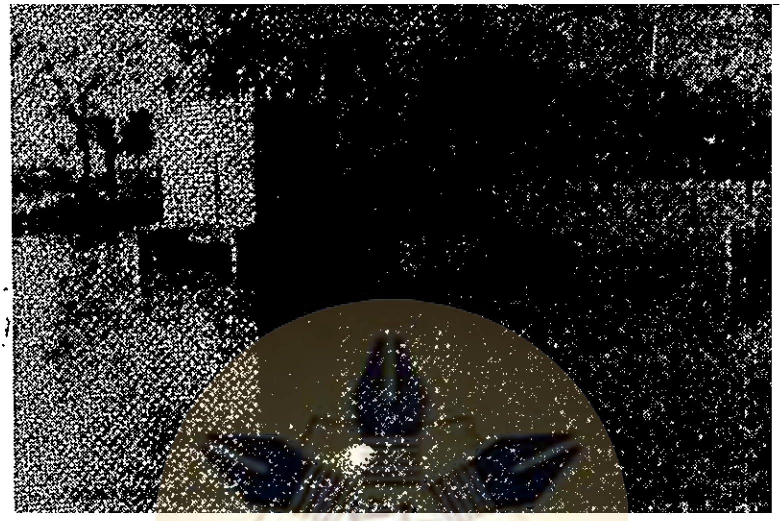

Gul Hayat Institute

ڪيرٿر ڪڻان ني واقع جو ٽيهجا مسجد
جيڪا وچ ڪڻان ۾ آيل آهي.

پيغامِ علمُ

جهنڊي جي آمد وقت پڙهيل خطبو

Gul Hayat Institute

[1927ع جي، قمري مهيني رمضان شريف ۾ ترڪي
سلطنت جي جهنڊي جي دادوءَ ۾ آمد تي، ان موقعي تي سيد
صاحب جو پڙهيل خطبو]

Gul Hayat Institute

حضرات علماء ڪرام ۽ برادران اسلام

آءٌ لائق هن ڳالهہ جو نہ هوس جو توهان جي اڳيان ڪجهہ عرض پيش ڪريان. مگر جانچي ڏٺم تہ اهو وقت اچي ويو آهي جو گونگن کي ڳالهائڻ ۽ ٻوڙن کي ٻڌڻ گهرجي، جنهن کي پيرن ۾ هلڻ جي طاقت نہ هجي، انهن کي بہ هلڻ گهرجي، ڇو تہ اسلام پنهنجي هر پيروي ڪندڙ کان پنهنجي آخري خدمت گهري رهيو آهي.

بيا جامي رماکن شرمسازي،
ز صاف و درد پش آرانچہ داري.

Gul Hayat Institute

حضرات: ممبران استقباليہ ڪاميٽي دادو جي طرفان آءٌ اوهان سيني صاحبن ۽ 'عَلَمَ مبارڪ' جي هن دادو شهر ۾ تشريف آوري تي دلي مرحبا ڪيان ٿو ۽ مبارڪ ڏيان ٿو.

هي اسان سنڌ جي مسلمانن ۽ هند جي خوش قسمتي آهي- جو هي پاڪ مقدس 'عَلَمُ مبارڪ' وري ٻيو دفعو سنڌ يعني باب الاسلام ۾ داخل ٿيو آهي- اڳ هڪ دفعو محمد بن قاسم آندو هو- ۽ ٻيو دفعو وري اڄ توهان جي جانثاري ۽ حب ايمانيءَ جي ڪشش سبب هت آيو آهي- هن جو جيتري قدر شڪريو ادا ڪجي اوتري قدر گهٽ آهي-

صاحبان- اسان کي هرگز اها اميد نه هئي- ته اسان جي پن ڇئن آنن جي قرباني تي، هيڏي عظيم الشان نوازش ۽ سرفرازي اسان غريب مسلمانن تي، حضرت خليفه المسلمين ڪندو- هي اهڙي عظيم الشان نعمت آهي- جو اڄ تائين ڪنهن بادشاهه کي به نصيب نه ٿي آهي- غياث الدين بادشاهه کي لقب ناصرالدين، جو حضرت خليفة المسلمين وٽان عنايت ٿيو- ته چاليهه ڏينهن برابر پنهنجي سر بادشاهيءَ ۾ خوشيءَ جا جلسا ڪيا هيائين.

عَلَمَ مبارڪ جو رمضان شريف ۾ اچڻ نيڪ فال آهي-

رمضان جي معني آهي- ڪَٽِڻُ، اهڙي طرح هي عَلَمُ مبارڪ غلاميءَ جي زنجيرن کي ڪٽڻ لاءِ هتي آيو آهي- رنڍن ۽ وڇڙيلن کي پرچائي- فرقه بنديءَ جو ٻج ڪڍي، هميشه لاءِ صلح ڪندڙ. هي ساري دنيا کي آزاد ڪري هن آزاد توحيد جي جهنڊي هيٺان آڻيندڙ آهي.

جهڙي طرح [جهنڊو] پاڻ آزاد ۽ توحيد تي دلالت ڪندڙ بهشتي سبز وڳو ڍڪيو، خداوند ڪريم جي آڏو نياز سان سَر بسجُودُ آهي، اهڙي طرح اهو ساري دنيا لاءِ آزاديءَ جو پيغام آهي.

صاحبان: هي هڪ عجب جي ڳالهه آهي. بلڪ اسلام جو هڪ زنده معجزو آهي، ته جرمني ڇئن سالن اندر اهڙي تباهه ۽ برباد ٿي ويئي، جو وري اٿڻ جي اميد منجهس نه آهي. باوجود ايتري دولت ۽ سامانِ جنگ جي اهڙي ڪمزور ٿي وئي آهي، جو فرانس جي هڪ مُٺِ جيترن ماڻهن ڪنبائي ڇڏي آهي، مگر ترڪن تي چوڏهن سال لاڳيتا صليب پرستن جون گوليون مينهن وانگر وسيون پئي ۽ باوجود بي سَرُو ساماني جي- پنهنجي غيرت ۽ شجاعت سان اهڙو يورپ جو مقابلو ڪيائون جو اڄ سارو يورپ اُن احرارن جي تلوار جي تيزي کان ڪنبي رهيو آهي ۽ سندن آزادي جو عَلَمُ مبارڪ هرجاءِ بلڪ هت سامهون اسان وٽ به لهريون ڏئي رهيو آهي-

صاحبان: اسان جا هيترا مسلمان ڀائر، اسان جي شهرن ۽ ڳوٺن جا نمائندا، هيڏي وڏي تعداد ۾ باوجود تنگ وقت ۽ رمضان شريف جي

روزن سان [پوء برا اچي گڏ ٿيا آهن- مگر جا محبت اسلام جي پيروي كندڙ پنهنجي مذهب سان ركن ٿا- تنهنجو هي جلسو ۾ عَلَمُ مبارڪ هڪ صاف ۽ كليل ثبوت آهي جيكڏهن كو شخص اجا به بهاناً چوي ته هي شرارتون خلافت اسلامي جي برخلاف ٿيون آهن. تن مسلمانن ۾ كابه بي چيني پئدا نه كئي آهي ته هي عظيم الشان ۽ با اثرُ عَلَمُ مبارڪ، اهڙي شخص جي، جو خود پاڻ كي دوكو ڏئي رهيو آهي، زبان بند كندو.

صاف کہہ دینا ہی مجھ کو ای گروہ دشمناں
ہی نہیں شخصی غرض مقصود جمع مومناں
آگیا ہی علم اب دیں اور مذہب کا یہاں
جان تک دینے کو ہیں جس کے لیے اسلامیاں
فرض ہی حفظِ خلافت مومنوں پر بالیقیں
کیوں کہ قائم ہی اسی سے آب روئے شرع دیں
اس پہ ہے اجماعِ اہل حق کوئی منکر نہیں
اس کے حامی ہی مسلماں تابنفس واپسیں
زندگی مسلم کی ہی حق کی حمایت کے لیے
شمع ہے وہ ساری عالم کی ہدایت کے لئے
مومنو ہشیار ہو اب وقت غفلت کا نہیں
جاگنے کا وقت ہی اب خوابِ راحت کا نہیں
آنکھ کھولو اب زمانہ عیش و عشرت کا نہیں
جلد اُٹھو لو خبر اب وقت فرصت کا نہیں
کشتیءِ حق ہے اب طوفان حوادث تیری

Gul Hayat Institute

امتحاں کا وقت ہے اور آزمائش کی گھڑی
دشمنوں نے ہر طرف سی ہم پہ نرغہ کردیا
اور مقاماتِ مقدس پر بھی حملہ کردیا
قبضۂ اعدا سے اب دارالخلافہ جاچکا
ہاں مسلمانو اٹھو تکبیر کا وقت آگیا
ہے مجھے اُمید ہم ہوں گے یقیناً کامیاب
دشمن دیں جتنے ہیں ہوں گے سبھی خانہ خراب
نصرتِ حق بالیقین ہوگی ہماری ہم رکاب
بارگاہِ حق میں ہوں گی یہ دعائیں مستجاب
ناامیدی رحمتِ حق سے نہیے ایماں کا قصور
ٹل نہیں سکتا ہے ہرگز وعدۂ اتمام نور
گرچہ ہم تھوڑے ہیں اور دشمن ہمارے ہیں کثیر
ہم ہیں خالی ہاتھ اور دشمن ہیں سبھی باتیغ
پر نہیں غالب رہ سکتی یا اہو القدیر
حامی حق ہم ہیں دست حق ہمارا دستگیر
نورحق شمع الٰہی کو بجھا سکتا ہے کون
جس کا حامی ہو خدا اس کو مٹا سکتا ہے کون
وجعل القمر فیھن نورا وجعل الشمس سراجا

الله تبارڪَ و تعاليٰ آسمان ۾ چنڊ به پيدا ڪيو جو هڪ نور آهي ۽ سج به پيدا ڪيو جو هڪ روشن مشعل آهي انهيءَ مثال ۾ اشتراڪ تشبيهه مان مقصود هي آهي تہ اسلامي عَلَمَ جي دعوت بہ هن آفتاب

Gul Hayat Institute

مادي جي طرح هڪ آفتاب روحاني آهي جڏهن سج اڀرندو آهي ته انجي روشني ۽ گرمي پري .اوري ۾ ڪو فرق نه هوندو آهي ۽ اها هڪ جهڙي هوندي آهي. بعينه اهو حال هن آفتاب دعوت الهيٰ نور نبوت جي عام فيض جو ٿيو گويا سير تي هلندو مگر فاران[1] جي چوٽي تي ظاهر ٿيو سڄي پاسي شريعت الاهي جو نور ۽ ڪتاب مبين ته ڪبي طرف عدل قائم ڪرڻ لاءِ ترار جوهردار چمڪي تي جنهن جو ظاهر ٿيڻ جهان ۾ ظلم ۽ اونداهي ڪي شڪست ۽ روشني ۽ روشني عدل جي دائمي فتح، چو ته آسمان هدايت تي شريعت الاهي جا سئو ستارا ظاهر ٿيا مگر اونداهي جي آخري شڪست لاءِ دنيا ڪي سج جي اڀرڻ جو انتظار ٿيو اهڙي طرح مقامي عرض معروض ريزوليوشن گهٽائي پاس ٿيا مگر آخري فيصلي لاءِ هي عَلَمُ مبارڪ هٿ آيو

وَاللّيلِ اِذَا يَغشٰى والنهار اذا تجلّٰى وما خلق الذكر والا نثى

قسم آهي رات جو، جا سين جهان جي شين ڪي اونداهي ۾ ڍڪي ٿي، قسم آهي ڏينهن روشن جو جا سج جي روشني تمام شين ڪي ظاهر ڪري ٿي، دراصل اِن خالق جو قسم جنهن پيدايشِ جهان لاء نرُ ۽ مادي جو وسيلو پيدا ڪيو. ان توحيد جي سج اڀرڻ، تفريق ۽ جدا ٿيڻ جي سمورين اونداهين ڪي مٽائي ڇڏيو.

ان هٰذِہ اُمتكم امة واحدة وانا ربكم فاتقون

بيشڪ تنهنجي جماعت هڪ امت آهي ۽ آءٌ هڪ، توهان جو رب آهيان.

اي برادرانِ ملت، هي اسلام جي اها عالمگير يائپي ۽ دعوت اسلام جي اها دعوت ٿي، جنهن زمين جي دور دراز جاين ڪي هڪ ڪري ڇڏيو. اسلام ريگستان جي زمين تي ظهور ڪيو مگر صحراء آفريقه ۾ ان جي پڪار بلند ٿي انجي دعوت جبلِ بوقبيس جي گهٽن ۾ اُٿي مگر ديوار چين ڪان صداءِ اشهد ان الا الله بلند ٿي. تاريخ جي نظر ۾ جڏهن دجد ۽ فرات جي ڪناري تي پيروانِ اسلام جا نقش قدم

---

[1] موسيٰ عليه السلام سان وابسطه هڪ جبل جو نالو.

جميا هئا، عين انوقت گنگا ۽ جمنا جي ڪناري تي هزارها هٿ خداءِ واحد جي اڳيان سر بسجود هئڻ لاءِ وضو ڪري رهيا هئا. اهي تمام دنيا جون مختلف قومون زمين جي دور دراز ڪُنڊن ۽ شهرن واريون آباديون گويا هڪ گهرجا ڀاتي ۽ عزيزها جن کي شيطان رجيم جي تفرقہ اندازن ۾ هڪ ٻي کان الڳ ڪري ڇڏيو. ليڪن خداءِ رحيم جا لکِ لکِ شڪُرَ جوان صدين جي وڇڙيل دلن کي هڪ دائمي صلح جي ذريعي وري هڪ جڳهہ جمع ڪري ڇڏيو. ۽انهن جي دين رُٺلن کي اهڙي طرح هڪ ٻئي سان ملائي ڇڏيو جو تمام اڳيان پويان قصور ۽ شڪايتون هليون ويون ۽ هڪ ٻئي جا يائر ۽ رنج راحت ۾ شريڪ ٿي پيا.

اهڙي طرح ڪنهن زماني کان اسين ساري دنيا جا مسلمان هڪ ٻي جيءَ خبر گيري کان غافل ۽ ڏک سک کان پاسي پيا هياسون مگر يورپ جا احسان مند آهيون. جو ان اسلام جي فداين بلڪہ خود اسلام سان عداوت رکي. اسان سيني کي خبردار ڪري وسريل نعمت وري ياد ڏياري، اسلام جو اتحاد قائم ڪيو.

واذڪروا نعمة الله عليڪم اذڪنتم اعداء فالف بين قلوبڪم فاصبحتم بنعمته اخوانا.

هي برادري خدا جي قائم ڪيل برادري آهي هر انسان جنهن ڪلمون لااله الاالله جو آواز بلند ڪيو بمجرد اقرار سان اسلامي برادري ۾ شامل ٿيو مصري هجي خواه نائيجيريا جو وحشي هجي خواه قسطنطنيہ جو تعليم يافتہ ترڪ خواه انگورا جو مجاهد غازي هجي هن خاندانِ توحيد جو عضوو آهي جن جو گهراڻون ڪنهن خاص وطن يا جاءِ بناءِ تعلق نٿو رکي. بلڪہ تمام دنيا انجو وطن ۽ تمام قومون انجون عزيز آهن.

چين و عرب ہمارا ہندوستان ہمارا
مسلم ہیں ہم وطن ہے سارا جہاں ہمارا

دنيا جا سارا لاڳاپا ٽٽي سگهن ٿا. مگر هي اسلامي اخوت جو لاڳاپو هرگز ڪڏهن ٽٽڻ وارو نہ آهي. ممڪن آهي جو پيءُ پٽ سان رسي، بعيد نہ آهي جو ماءُ فرزند پنهنجي هنج مان جدا ڪري تہ ڪري سگهي ٿي ۽ هڪ ڀاءُ ٻئي ڀاءُ جو دشمن ٿي پوي. اهو بہ ممڪن آهي جو دنيا جا سارا واعدا ۽ دوستيون ٽٽي وڃن مگر جو اسلامي لاڳاپو هڪ چين جي مسلمان جو افريقہ جي مسلمان سان آهي هڪ عرب جي بدوي جو تاتار جي مسلمان سان آهي هڪ سنڌي مسلمان جو لاڳاپو انگورا جي مجاهد احرار سان ڳنڍيل آهي. دنيا ۾ ڪابہ طاقت نہ آهي جو ان کي ٽوڙي ۽ ان زنجير کي ڪاٽي سگهي. جنهن رشتي کي خدا پاڪ پنهنجي هٿن سان اسلامي دلين کي هميشہ لاءِ جڪڙي ڇڏيو آهي پوءِ اي برادران اسلام اي باقي ماتم ڪندڙ قافلہ اسلام، جيڪڏهن اهو سچ آهي تہ دنيا جي ڪنهن گوشہ ۾ پيروان اسلام جي سرن مٿي تلوار چمڪي رهي آهي، تہ تعجب آهي جو ان جو زخم اسين پنهنجي دلين ۾ نہ ڏسون. جيڪڏهن هن آسمان جي هيٺان ڪنهن بہ هڪ مسلمان پيروي ڪندڙ توحيد جو لاشو تڙپي رهيو آهي تہ لعنت آهي ان ستن ڪروڙن حياتين تي جنين جي دلين ۾ تڙپ نہ هجي. جيڪڏهن موراقو ۾ هڪ حامي وطن جي سِسِي ڌڙ کان جدا ڪئي وئي آهي. ۽ رت جو ڦوهارو ڇٽي رهيو آهي. تہ اسان کي ڇا ٿيو آهي. جو اسان جي وات مان دل ۽ جگر جا ٽڪرا نہ ڪرن. ايران ۾ جيڪڏهين توحيد پرستن جون گردنون سوريءَ مٿي لٽڪي رهيون هيون. جن کان آخري ساعت ۾ ساهہ نڪرڻ محل اشهدان لا اله الا الله جو آواز نڪري رهيو هو. تہ اسان تي الله ۽ ان جي ملائڪن جي ڦٽڪار رهجي جو ان جو نيشان پنهنجي پنهنجي گردنن تي محسوس نہ ڪريون. مگر اڄ طرابلس بلقان سمرنا ٿريس جي ميدانن تي ڪلمہ توحيد جي حافظن جي مٿن ۽ سينن تي صليب پرستن جون گوليون مينهن وانگر وسي رهيون آهن ۽ طرحين طرحين مصائب ۽ تڪليفن سان منهن ڏئي رهيا آهن. تہ اسين الله ۽ ان جي ملائڪ ۽ رسول الله

صلي الله عليہ وسلم جي آڏو ملعون هونداسون. جيڪڏهين پنهنجي اندر هڪ لمحہ جي لاءِ بہ راحت ۽ آرام محسوس ڪريون. آءٌ چا چئي رهيو آهيان. حالانڪ اسلام جي روح جو هڪ ذرو بہ ان جي پيروي ڪندڙن ۾ جيڪڏهن باقي آهي تہ مونکي چوڻ گهرجي. تہ جيڪڏهن ميدانِ جنگ ۾ ڪنهن بہ ترڪ جي پير جي ترئِ ۾ هڪ ڪنڊو چڀي وڃي. تہ قسم آهي خدا ۽ اسلام جو، ڪوبہ هندستان ۽ سنڌ جو مسلمان، سچو مسلمان نتو ٿي سگهي. جيستائين ان چڀڻ جو اثر پنهنجي دل ۾ محسوس نہ ڪري. ڇو تہ ملت اسلام هڪ جسم واحد آهي مسلمان خواهہ ڪٿي بہ هجن. ان جسم اسلامي جا عضوا آهن. جيڪڏهن هٿ جي ڪنهن بہ آنگر ۾ ڪنڊو چڀي تہ جيستائين اها آگر ڪپجي هٿ کان الگ نہ ٿي آهي تيستائين ممڪن نہ آهي جو ان ايذاءَ جي صدمي کان بيخبر رهي، هي جو ڪجهہ آئون چئي رهيو آهيان محض اظهار مطلب جو زورِ بيان نہ آهي بلڪہ عين ترجمو آهي ان مشهورحديث جو جنهن جي امام احمد مسلم نعمان بن بشير کان روايت ڪئي آهي تہ رسول الله صلي الله عليہ وسلم فرمايو مثل المؤمنين.

ترجمو: مسلمانن جو مثال هن طرح آهي. جو هڪ ٻئي سان دوستي، رحم، محبت ۽ همدردي ۾ اهڙا آهن جهڙو هڪ جسم واحد جيڪڏهن ان جسم جي ڪنهن بہ عضوي ۾ ڪابہ شڪايت پيدا ٿئي ٿي تہ سارو جسم تڪليف ۾ شريڪ ٿي وڃي ٿو. ۽ ان حديث شريف جي هم معنيٰ ٻي اها حديث آهي جنهن جي ابو موسيٰ شعري روايت ڪئي آهي. هڪ مومن ٻي مومن جي لاءِ اهڙو آهي جو ڪنهن پت جُون سرون جيئن هڪ سِرَ ٻي سِرَ کي پشتي ۽ مدد ڏيئي ٿي. حقيقت ۾ اها خصوصيت مسلمانن لاءِ هڪ اولين ۽ اشرف خصوصيت آهي. جنهن جي طرف قرآن ڪريم پنهنجي جامع ۽ مانع لفظن ۾ اشارو ڪيو آهي. اشداء علي الڪفار رحماء بينهم ڪافرن جي لاءِ نهايت سخت مگر پاڻ ۾ نهايت نرم ۽ همدرد. ان ۾ جيتري قدر باطل ۽

Gul Hayat Institute

ڪفر لاءِ سختي آهي اوتري قدر ان ۾ اسلام لاءِ محبت ۽ پاڻ ۾ الفت، حق ۽ توحيد لاءِ پيار آهي. فاعتبروا يا ايها المسلمون ولا تڪونوا ڪا لذين قالوا سمعنا وهم لايسمعون-

جامع اسلاميه يا پين اسلام ازم

جيستائين اسلام دين ۾ موجود آهي، هي اخوت اسلامي ۽ وحدت به موجود آهي. مگر يورپ جديد وسيه شيطاني ان کي ڪنهن مجهول الحال حديث العهد اسلامي اتحاد ڪي سياست سان تعبير ڪري ٿو. يورپ کي اسلامي اتحاد هڪ خون فشان هلال جي صورت ۾ نظر اچي ٿو. هي اهو تصور ڪري پاڻ کي ڪنبندو ۽ لرزندو ڏسي ٿو. ته جيڪڏهن ساري دنيا جا چاليهه ڪروڙ مسلمان اٿي کڙا ٿيا ۽ تلوارون يڪا يڪ مياڻن مان سرڙي ڪيائون ۽ عيسائين کان گذريل ڇئن سو سالن جو مسيحي خون ريزي ۽ ظلم جو حساب ڪتاب ورتو ويو. خذوه فغلوه ثم الجهيم صلوه- ونو ان کي، پوءِ ڳٽ وجهو ان کي، پوءِ دوزخ ۾ داخل ڪريو ان کي. انهن نعرن سان ساري دنيا جي وڻن تي صليب پرستن جا لاشا ان جي خداء مصلوب جي لاش وانگر لٽڪايا ويا، اهو اتحاد خواب جو ڏسي سارو يورپ ڪنبي وڃي ٿو. ان اتحاد اسلامي جي پائمال ڪرڻ لاءِ يورپ هڪ اوزار تيار ڪيو آهي. جنهن جو نالو ”مسلهِ مشرقي“ رکيو اٿن.

پر حضرات يقين ڪندا ته ”پين اسلام ازم“ يا اتحاد اسلامي جو فرضي خطرو جنهن مخفي غرض سان دنيا جي سامهون آندو وڃي ٿو. تمام ٿورا مسلمان آهن جن جي نظر ان جي حقيقي علت تي پوي ٿي. ان خطري جي اعلان تي برئيت ۽ احتياط جي ڪوشش بلڪل بي فائدي آهي. ڇو ته ان جو بنياد جهل نه آهي. يعني ”مسئله مشرقي“ جو- بلڪه هڪ نهايت سخت ابليسانه حڪمت عملي آهي خود يورپ کان پڇندا ته ”مسلهِ مشرقي“ جي حقيقت ڇا آهي. ”فما ڪان جوابهم فهوجوابنا“ يورپ ۾ خليفة المسلمين جو عروج ۽ ترقي ان جابر ۽ غاصب حڪومتن جي اکين ۾ ڪندي جيان چڀيو ٿي. ان مسيحي

Gul Hayat Institute

بگهيڙن جي وچ ۾ خليفة المسلمين گويا ٻڪرين ڍڳن جي وچ ۾. مثل زبان جي هو تاهم پنهنجا اسلامي فرائض جوانمردي ۽ همت سان هلائيندو رهيو. مگر انهن دوست نما دشمنن نہ سنہ ارڙهن سو ستهتر 1877ع کان سلسلو شروع ڪيائون. مصر جهڙو زرخيز ملڪ جزيره قبرص، طرابلس، سالونيڪا، يونان، بلغيريا، سروبيا، البانيا وغيره خليفتہ المسلمين جا علائقا هڪ ٻئي پٺيان انهن ظالمن جو جوءِ زيب ٿي ويا. وڏن وڏن لقمن کي اهڙي طرح ڳڙڪائي هضم ڪري ڇڏيائون جو اوڳرائي بہ ظاهر نہ ڪيائون.

ڪوئي شخص ان ڳالهہ جو انڪار نہ ڪري سگهندو تہ 50 سالن کان يورپ جي مڙني مسيحي طاقتن گڏجي هڪ متفق حڪمت عملي ٺاهي اٿن ۽ ان جي نالو مشرقي مسئلو يا مشرق جو آخري فيصلو رکيو اٿن. مشرقي مسئلي جي حقيقت ان کان سواءِ ڪجهہ نہ آهي. تہ اسلام جي باقي بچيل سياسي حصن جو بتدريج خاتمون ڪري ڇڏجي. يا صاف لفظن ۾ تہ دنيا جو ڪوبہ ڀاڱو اسلام جي زير اثر رهجي ويو هجي. تنهن کي يورپ جون حڪومتون هڪ جيترو برابر تقسيم ڪري ڇڏين. هي هڪ اهڙي حقيقت اظهر من الشمس في نصف النهار آهي. يعني جنهن شخص کم از کم گذشتہ ڏهن ٻارهن ورهن ٿيڻ وارن واقعن کان اکيون بند نہ ڪيون هونديون. اهو بغير وڏيڪ بصيرت جي ان کي ڏسي سگهي ٿو. پوءِ جيڪڏهن اهو سچ آهي تہ هڪ خنجر اسلام جي قلب ۾ هڻڻ لاءِ تکو ڪيو وڃي ٿو. تہ ڪهڙو عجب آهي. تہ اسين ڪنهن ڍال جي تياري ۾ مصروف نہ ٿيون. اسلام ڍال آهي حقيقي اتحاد، دفاع ۽ بچاءُ جي.

جيڪڏهن خدا پرستيءَ سان مسيح پرستيءَ جي دشمني قديم آهي ۽ اها ڪا نئين مسيحي سازش نہ آهي تہ توحيد جي پيروڪارن جو دفاعي حملو مشرڪن سان ڪهڙي عجب جي ڳالهہ آهي. مگر اهو يورپ جي خوني ڇهري جو عڪس آهي جو عالم اسلام جي آئيني ۾ نظر اچي ٿو. انجي بچڻ لاءِ اتحاد اخوت ۾ ڪائي سازش نہ آهي.

يورپ خوب ڄاڻي ٿو تہ ’مسلۂ مشرقي‘ جي حڪمت عمليءَ لاءِ جيڪڏهن ڪوئي بچاءُ اسلام جي پاسي آهي تہ صرف حقيقي اتحاد اسلامي آهي تمام دنيا جي مسلمانن جو متفق هجڻ آهي، جو پنهنجي قديمي قيادت ۽ شرف جو محفوظ رکڻ.

اسلامي زندگي جي آخري انساني تلوار صرف ترڪن جي هٿ ۾ آهي پر هڪ غريب ترڪي حڪومت جنهن جي قيمتي اجزائن تي مسيحي مشين گهمائي وڃي ٿي، مسيحي اتحاد جو ڪيئن مقابلو ڪري سگهندي. البتہ جيڪڏهن 40 ڪروڙ مسلمان هن هلال جي هيٺيان جمع ٿي وڃن تہ پوءِ اها هڪ اهڙي قوت آهي جو سؤ ’سڪندر ۽ هزار ’هنين بال‘ برطانيہ سميت جيڪڏهن ملي مقابلو ڪن تہ نہ ڪري سگهندا.

ڪاش جيڪڏهن اسان ۾ پين اسلام ازم يعني اتحاد اسلامي هجي ها تہ ڇا ممڪن هو تہ ان جي سامهون ايران تي قيامت گذري ها. مراڪوجو خاتمو ٿي وڃي ها. طرابلس، تريس، سمرنا ۾ مسلمانن جا لاشا تڙپن ها ۽ اسان جي قلبن ۾ ڪا حقيقي جنبش پيدا نہ ٿئي مون کي ٻڌائيندا تہ ڪيترن هندستانين جي دلين ۾ زخم ٿيا ۽ ڪيترن کي جگر ۾ درد ٿيو، ڪاش افسوس مسلمان پين اسلام ازم جي مقصد کان غافل ٿي ويا آهن. صاحبان اسلام روز اول فوجي خدمت. اتحادِ اسلامي جي دعوت ڏني. واعتصموا بحبل الله جميعا ولاتفرقوا خدا جي دين جي رسي کي ملي ونو ۽ پاڻ ۾ متفق ٿي وڃو. الله تعاليٰ جل و عليٰ شانہ رسول الله صلي الله عليہ وسلم کي حڪم فرمائي ٿو تہ مومنن کي فوجي خدمت يعني جهاد لاءِ تيار ڪر. يا ايها النبي حرض المؤمنين علي القتال عالم الغيب“ الاسرار کي هي معلوم هو تہ آخري زماني ۾ مسلمانن جي سموري زندگي سستي، بدعملي ۽ جبر ۽ نامردي جي تصوير هوندي. جهاد في سبيل الله کان بچڻ لاءِ طرحين طرحين حيلا ناهي نفس خادع جي فريب ۾ مبتلا ٿي ويندا ۽ قتال في سبيل الحق والحريت ڇڏي ڏيندا. ان واسطي سورة توبہ ۾

انجي هڪ هڪ عذر کي بيان ڪيو ويو. ۽ هر هڪ حقيقت پڌري ڪري ڏني وئي، ۽ ٻڌايو ويو ته توهان ڪنهن به طرح ان ضروري ۽ مقدم فرض کان نه ڇٽي سگهندا. اها فوجي خدمت هر مسلم مرد عورت امير غريب بادشاهه فقير پير آقا غلام تي فرض آهي. ڪنهن هڪ کي به فوجي خدمت کان ڇوٽڪارو نه آهي.

(1) مخالفين ومعاندين اسلام پنهنجي مجموعي قوت سان اسلامي حڪومتن کي تاراج ڪرڻ شروع ڪري ڏنو آهي. مسلمانن جا سمورا شهر تباهه ۽ برباد ٿي رهيا آهن. انديشو آهي ته حميت مذهبيءَ جي مقابلي لاءِ مسلمان اٿي نه سگهن. دين جا، دشمن فوراً پنهنجي ڪوڙن وعدن جو اعلان ڪري ڏين ٿا. ته فرزندانِ اسلامِ جي سيني حقن جي حفاظت ۽ نگهباني ڪئي ويندي. انهن جي پاڪ جاين جو احترام ڪيو ويندو ۽ انهن جي مذهبي ۽ سياسي معاملن ۾ ڪنهن قسم جي مداخلت روا نه رکي ويندي. اهڙيون دل فريب ڳالهيون ٻڌي اڪثر حيله جو طبيعتون "امن سيائين" جهڙيون فريادون ڪرڻ لڳن ٿيون، ته اهڙن ماڻهن سان جنگ ڪرڻ ۽ قطع تعلقات ڪرڻ، ازحد بيوقوفي ۽ ناداني آهي. هي ته ملائڪن جي وصف آهن. قرآن حڪيم فرمائي ٿو. ته انهن جي وعدن تي اعتماد ڪرڻ سراسر جهل ۽ ناداني آهي. اهي ڪڏهن به پنهنجا وعدا پورا نه ڪندا. "ماڪان للمشرڪين ان يعمروا مساجد الله شاهدين علي انفسهم بالڪفر."

مشرڪن کي ڪوئي حق نه آهي، جو جل الله جل وعليٰ شانه جون مسجديون آباد رکن ۽ پنهنجن متي ڪفر جي شاهدي ڏين.

2- فوجي خدمت کان بچڻ جو عذر

مسلمان پنهنجن گهرن ۾ نيڪ ڪم ڪن ٿا. علماء ڪرام قرآن شريف ۽ حديث جي درس ۾ مصروف آهن. صوفيه ڪرام يعني پيرن جي جماعت. پنهنجي خانگاهن ۾ الله الله جل و علي شانه جا نعرا هڻي ٿي. ته تذڪيه نفس حاصل ٿئي. هزارها بلڪه لکين انسان آهن جو ان کان پنهنجي تشنگي دور ڪري سيراب ٿي، پنهنجن گهرن ۾ اچن

Gul Hayat Institute

ٿا. اهي ماڻهو اهي نيڪ عمل ڏيکاري جهاد في سبيل الله کان عذر وارين ٿا. پر الله تبارڪ و تعليٰ ان بدبختانِ ملت کي ظالم فرمائي ٿو. "اجعلتم سقاية الحاج و عمارة المسجد الحرام كمن أمن بالله واليوم الأخر وجاهد في سبيل الله لايستوون عند الله و الله لايهدي القوم الظالمين" ڇا اوهان حاجين کي پاڻي پيارڻ ۽ خانہ ڪعبہ کي آباد رکڻ ان شخص جي خدمت جهڙو سمجهو، جو الله ۽ روز آخرت تي ايمان رکي ۽ الله جي رستي ۾ جهاد تو ڪري. الله جي نزديڪ تہ اُهي برابر نہ آهن. الله ظالم ماڻهن کي سڌي راه نٿو ڏيکاري گهڻا خدا جا نيڪ بندا آهن، جن جي منهن تي نماز جو نور ۽ الله جي ذڪر جي روشني چمڪي رهي آهي پر جڏهن انهن کي چيو وڃي ٿو تہ خدا جي واسطي جلد اُٿو. هن امت مرحومہ کي ڪفارن جي ظلم واري چنبي کان بچايو. تہ انهن جي دلين تي سخت خوف ۽ هراس مسلط ٿي وڃي ٿو. خوفِ خدا نہ! بلڪہ چند ناپاڪ هستين جو (خوف) ۽ ان جي سامان ضرب ۽ حزب جو! حالانڪ انهن کي تہ سڀ کان زياده ڄاڻڻ گهربو هو تہ خوف ڪائڻ جي قابل جيڪڏهن ڪاشئي آهي تہ اهو خدا جو غضب ۽ ان جو قهارانہ بدلو وٺڻ آهي ۽ دنيا جا قليل سامان خدا جي رحمت ۽ انَ جي انعامن جي مقابلي ۾ ڪا حقيقت نٿا رکن، اهڙي قسم جي مضمون جي طرف حق تعاليٰ شانه پنهنجيَ قرآن ۾ فرمايو آهي. الم ترالي الذين قيل لهم كفوا ايديكم واقيموا الصلوة واتوا الزكواة فلما كتب عليهم القتال اذا فريق منهم يخشون الناس كخشية الله او اشدخشية وقالوا ربنا لم كتبت علينا القتال لولا اخرتنا الىٰ اجل قريب قل متاع الدنيا قليل والا خرة خير لمن اتقي ولا تظلمون فتيلا اينما تكونوا يد رككم الموت ولوكنتم في بروج مشيدة

ڇا تو انهن ماڻهن جي طرف نہ ڏٺو، جنين کي چيو ويو تہ پنهنجن هٿن کي روڪيو ۽ نماز پڙهندا رهو ۽ زڪواة ادا ڪندا رهو. پوءِ جڏهن انهن تي جهاد فرض ڪيو ويو تہ انهن مان يڪانڪ هڪ فريق، ماڻهن کان خدا جي برابر بلڪہ خدا کان بہ وڌيڪ ڊڄندي، چوڻ لڳا تہ

اي پروردگار اسان جا، اسان تي تو جهاد ڇو فرض ڪيو ۽ ڇو نہ اسان کي ٿوري دير ٻي مهلت ڏنئي ۽ چئو تہ دنيا جو فائدو ٿورو آهي ۽ آخرت ان شخص لاءِ ڀلي آهي، جنهن تقويٰ اختيار ڪئي. توهان تي هڪ ڌاڳي جيترو بہ ظلم نہ ٿيندو. ڪٿي بہ توهان هوندؤ تہ موت توهان کي پهچندو. توڙي جو مضبوط ڪوٽن ۾ هوندؤ. افتؤ منون ببعض الكتاب و تكفرون ببعض فما جزاء من يفعل ذالك منكم الا خزي في الحيوة الدنيا ويوم القيامة يردون الىٰ اشد العذاب.

حضرت عبدالله بن المبارڪ سال کي چئن حصن ۾ تقسيم ڪندو هو. 3 مهينا تجارت، 3 مهينا درس حديث، 3 مهينا حج بيت الله، 3 مهينا جهاد في سبيل الله، ان صحابي سڳوري حضرت فضيل بن عياض کي خط موڪليو جو حضرت فضيل بيت الله ۾ معتڪف هو ۽ حضرت عبدالله مصروفِ جهاد. ان خط جو هڪ شعر هي آهي يا عابد الحرمين لوابصرتنا لعلمت انک بالعبادة تلعب حضرت فضيل روئي ڏنون ۽ فرمايائين تہ ابو عبدالرحمان سچ تو چئي.

4- فوجي خدمت کان دنياوي ضرورتون جهڙوڪ ماء ڀيءُ جي محبت مائٽن جي خبر گيري، مسڪينن ۽ غريبن جي مدد زمين ۽ جائداد جي حفاظت، انهن مان هڪ شي بہ فوجي خدمت کان بچائي نٿي سگهي. قل ان كان اٰبائكم وابنائكم واخوانكم وازواجكم و عشير تكم واموالن. اقترفتموها و تجارة تخشون كسادها ومساكن ترضونها احب اليكم من الله و رسوله و جهاد في سبيله فتر بصواحتي ياتي الله بامره والله لايهدي القوم الفاسقين.

5- فوجي خدمت کان مائٽن جي ٿورائي، سامان جو نہ هجڻ ۽ ظاهري ڪمزوري سببان جهاد ترڪ نٿو تي سگهي. لقد نصركم الله في مواطن كثيرة يومَ حنين اذ اعجبَتكُم كثرتكم فلم تغن عنكم شيئًا وضاقت عليكم الارض بمارحبت ثم وليتم مدبرين.

6- تاجرانہ تعلقات ۽ نوڪري جي لاڳاپي سببان، ڪنهن بہ قوم سان جنگ کي ملتوي نٿو ڪري سگهجي ۽ اهو خيال نٿو ڪري

Gul Hayat Institute

سگهجي. ته قطع تعلقات ڪري آمدني جا تمام ذريعا بند ٿي ويندا. ياايها الذين امنوا انما المشرڪون نجس فلايقربوالمسجد الحرام بعد عامهم هذا و ان خفتم علية فسوف يُغنيُكمُ الله من فضله ان شاء

پوءِ انهن مٿين آيتن واضح ڪري ڏنو ته، جيستائين اکين ۾ ديد آهي ۽ ڪن ٻڌي سگهي ٿو نڪ سنگهي سگهي ٿو، زبان ۾ ڳالهائڻ جي قوت، هٿن ۾ پڪڙڻ جي طاقت ، پيرن ۾ هلڻ جي قابليت آهي ته هر هڪ مسلمان جو فرض آهي ته فوجي خدمت جي تياري ڪري. حديثن شريفن انهن آيتن کي پاڻ زياده کولي ڇڏيو. رسول الله ﷺ فرمايو آهي. "والذي نفسي بيده لوددت ان اقتل في سبيل الله ثم احي ثم اقتل ثم احيي ثم اقتل" .

نہ مسجد میں نہ بیت اللہ کے سایہ میں،
نمازے عشق ادا ہوتی ہے تلواروں کے سایہ میں۔

ٻي حديث ۾ آهي: "رباط يوم في سبيل الله خير من الدنيا ومافيها" جنهن شخص جهاد لاءِ هڪ ذرو ڀر ارادو نه ڪيو، ۽ انهيءَ حالت ۾ مري ويو ان جي بنسبت رسول الله فرمايو ته اهو منافق جي موت مئو. "من مات ولم يغز ولم يغز ولم يحدث نفسه مات علي شعبة من نفاق"

صاحبان آءٌ ڪوفتنه فساد جو طالب نه آهيان. بلڪ اصلاح، آزاديءَ، اتحاد جو (طالب آهيان)، اسلامي جهاد جا ٽي قسم آهي. جهاد مال، جهاد زبان، جهاد جان، ۽ هن وقت فقط آءٌ توهان کان قولِ حق جي درخواست ڪريان ٿو. جو اهو شجاعت جو اعليٰ ترين ميدان آهي. آءٌ فقط اتحاد ڪلمہ حق جو طالب آهيان. جو اهو افضل جهاد آهي. "لن ينال الله لحومهاولادمائها ولکن يناله التقويٰ منکم قال النبي صلي الله عليہ وسلم احب الجهاد الي الله ڪلمة حق يقال لامام جائر رواه احمد والطبراني" ٻي حديث ۾ آهي: "افضل جهاد ڪلمة حق عند سلطان جائر احمد ابن ماجہ والطبراني والبيهقي" ٽين حديث ۾ آهي: "افضل اعظم الجهاد ڪلمة حق عند سلطان جائر" هي ڪهڙي نہ عالم گير غلطي آهي

Gul Hayat Institute

تہ اسلامي جهاد کي صرف جنگ ۽ قتال تائين محدود سمجهيو وڃي ٿو. حالانڪہ صحيح ترمذي ۽ سنن ابن ماجہ جهڙن جيڪي حديثون مٿي بيان ڪري آيس ان مان صاف معلوم ٿئي ٿو تہ جهاد مقدس صرف ان ڪوشش ۽ جهد صالح جو نالو آهي. جو ايثار- جان نثاري سان گڏ حق جي واٽ ۽ صداقت ۾ ظاهر هجي ان جو سڀ کان وڏو ميدان امربہ المعروف ۽ دعوت حق ۽ عدل آهي. رسول الله ﷺ فرمايو "افضل الجهاد ڪلمتہ حق عند سلطان جائر" سڀ کان وڌيڪ افضل جهاد اهو آهي، جو هڪ ظالم ۽ نا انصاف دشمن، بادشاهہ ۽ حڪومت جي سامهون حق ۽ عدل جو بي خوف اظهار ڪيو وڃي. اِن حديث مان ثابت ٿيو (تہ) سچو مجاهد اهو سچو انسان آهي جو انساني قوتن ۽ هيبتن کان نہ ڊڄي بلڪہ ڪلمہ حق پڌائڻ لاءِ مقابلي واسطي اٿي بيهي ۽ خدا جي صداقت، عدالت ۽ محبت جو اهڙو اثر پاڻ ۾ پيدا ڪري جو ڪنهن انسان جي خوف ۽ هيبت جي پرواهہ نہ ڪري. بلڪہ حريت اسلامي لاءِ تادم حياتي جان ۽ مال صرف ڪندو رهي ۽ هن موجوده آزادي واري هلچل واسطي رسول الله ﷺ خاص ڪري هندوستان ۽ سنڌ جي آزادي واسطي فرمايو اٿن. "وازان جملہ غزوه هند است ابوهريرةؓ گفتہ وعده ڪرد مرا رسول خدا ﷺ غزوه هند را پس اگر دريابم آنرا صرف ڪنم دران جان و مال خود پس اگر ڪشتہ شوم افضل شهداء باشم و اگر برگردم پس منم ابوهريره محرر اخرجہ النسائي ولفظ احمد آن ڪہ فرمود خليل من ﷺ ڪہ باشد دراين امت بعث بسوئي هند و سند اگر دريافتہ آنرا و شهيد شد م پس اين شهادت ست واگر برگشتہ پس هستم ابوهريره محرر ڪہ آزاد ڪرد مرا خداءِ تعاليٰ از آتش دوزخ وثوبان ازان حضرت رسول الله ﷺ روايت ڪرده ڪہ فرمود دوگروه ست ازامت من ڪہ نگاهداشتہ ست آن هر دورا خداءِ تعاليٰ از آتش دوزخ، گروهي ڪہ غذا ڪند در هند وگروهي ديگر ڪہ باشد همراهہ عيسيٰ بن مريم اخرجہ النسائي في ڪتاب الجهاد في ذڪر غزوة الهند و اخرجہ احمد مثلہ في السند از ڪتاب حج الڪرامہ في آثار القيامہ از علامہ نواب صديق حسن خان."

Gul Hayat Institute

صاحبان وقت اڳي ويو آهيُ تہ اڄ وري اسلام پنهنجي هر فرزند کان ان حڪم جي تعميل جو مطالبو ڪري ٿو يعني آزادي ۽ امر بالمعروف ۽ ڪلمہ حق جو.

آزاديءَ وطن جي اهميت رسول الله ﷺ مڪي کان مدينہ طرف جڏهن هجرت فرمائي. صحيح حديثن ۾ آهي تہ هلڻ وقت ڪعبہ شريف جي طرف خطاب ڪري فرمايائون تہ اي سرزمين مڪہ مون کي تمام پياري آهين توکان جدا نہ ٿيا هان جيڪڏهن تنهنجا فرزند مون کي جدا نہ ڪن ها تہ رسول الله ﷺ جو اهو جملو واضح مثال آهي. 8 هجري ۾ مڪي جي فتح ٿي، انهيءَ فتح ۽ صلح حديبيہ مقدمہ فتح کي خدا تعاليٰ فتح مبين سان تعبير فرمايو ان اهم واقعي لاءِ سورة فتح نصر ڪوثر هي ٽمام صورتون نازل ٿيون. قرآن شريف ۾ ڪنهن هڪ واقعي لاءِ زماني نبوت ۾ ايتريون مستقل صورتون نہ آيون آهن. انُ مان اندازو ڪندا تہ وطن جي آزادي، خدا جي نزديڪ ڪيتري قدر اهم ۽ ضروري آهي. سوراج يعني آزاديءَ جو حاصل ڪرڻ تمام نعمت آهي حجت الوداع ۾ جو تاريخ اسلام جو هڪ مشهور واقعو آهي عرفہ جي روز هي آيت نازل ٿي. "اليوم اكملت لكم دينكم و اتممت عليكم نعمتي" يعني مون توهان جي لاءِ دين کي مڪمل ڪيو ۽ سموري پنهنجي نعمت توتي پوري ڪئي. دين جي تڪميل تہ ظاهر آهي پر ان ڏينهن خصوصيت سان تمام نعمت سواءِ هن جي ٻيو ڇا آهي، جو اها فتح مڪي شريف جي آهي. رسول الله ﷺ جي وطن شريف جي آزادي جا هڪ عظيم شان نعمت آهي. انبياءِ عليہ السلام پنهنجي هدايت ۾ ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي نعمتن جي شمار ۾ سڀ کان مقدم آزاديءَ کي ڪيو آهي. "واذ قال موسيٰ لقومهِ لقوم ياقومِ اذكرونعمة الله عليكم اذا انجاكم من آل فرعون" خدا جي ان نعمت کي ياد ڪيو جڏهن ان توهان کي فرعون جي قوم کان آزادي ڏني سورة بقر ۾ آهي "يا بني اسرائيل اذكروا نعمتي اللتي انعمت عليكم" اي بني اسرائيل منهنجي ان نعمت کي ياد ڪريو جو مون

توهان کي ڏئي خدا جل شانه اُن قومَ کي فرعون جي مصيبتن کان نجات ڏني ۽ غلاميءَ کان ڇڏايو ۽ ان زمين جو حاڪم بنايو آزادي خدا جو احسان عظيم آهي، غلامي بعد ڪنهن قوم جي آزادي جهڙي طرح خدا جي هڪ عظيم نعمت آهي اهڙي طرح خدا جي احسانن مان به هڪ وڏو احسان آهي. خدا جون نعمتون ته بي شمار آهن مگر قرآن شريف ۾ بهترين نعمتون شمار ڪرڻ وقت خدا تعاليٰ لفظ من يعني اسانجو استعمال فرمايو آهي مثلاً آنحضرت ﷺ جي موڪلڻ تي لقدمنّ الله علي المومنين ۽ غلامي بعد آزاديءَ تي خدا تعليٰ فرمائي ٿو: ”وَنرِيدُ اَن ىَمُنّ عَلَي الذينَ استُضعِفُوا فِي الارض وَنجعَلَهُم ائِمةً وَنَجعَلَهُمُ الوارثين.“

”اسين ارادو ٿا ڪريون ته ضعيفن تي احسان ڪريون ته انهن کي زمين جي حڪومت ڏيون ۽ انهن کي پيشوا بنايون ۽ انهن کي زمين جو وارث بنايون.“

آزاديءَ جي تحريڪ هڪ پيغمبرانه عمل آهي محڪوم قوم جي آزادي ايتري قدر مذهبن ۾ عزيز آهي جو جڏهن محڪوم قومَ ڏي نبي موڪليو ويو ته پهريان ان تي اهو ڪم رکيو ويو ته پنهنجي قوم کي آزاد ڪرائي. اسان جا اڪثر مسلمان سوراج کي هڪ غير ضروري شئي سمجهن ٿا ۽ سوراج لفظ کان ڀڄن ٿا ته مذهب پيو آهي ۽ سياست بي آهي. مايحڪمون. ان بدبختانِ ملت کي اها تميز نه آهي ته حضرت موسيٰ عليه السلام کي الله تعاليٰ معجزا قاهره ۽ بشارات عظيم ڏئي فرعون ڏي موڪليو. فرعون مشرڪ به آهي ۽ شرابي به آهي، بدڪار به آهي ۽ فاسق فاجر به آهي غرض اهو سڀ ڪجهه آهي جو دنيا جو هڪ سياهڪار شرير شيطان ۽ ظالم انسان هجي [ٿو] حضرت موسيٰ عليه سلام هڪ پيغمبر برحق توحيد الاهي، رد شرڪ ۽ اهتمام پرستي، تزڪيه نفس ۽ اخلاق ڪنڌڙ درس ڪتاب ۽ حڪمت ان جي فرائض نبوة جو حقيقي ارڪان، ان جو مخاطب. هڪ مشرڪ فاجر بادشاهه ۽ هڪ مشرڪ فاجر حڪمرانِ قوم.

Gul Hayat Institute

ڄيڪڏهن سياست ۽ دين الڳ الڳ جدا جدا هجي ها جهڙي طرح ڇهل جي ابليس توهان کي سمجهايو آهي، جيڪڏهن هڪ قوم کي غلاميءَ کان ڇوٽڪارو ڏيارڻ هڪ غير ديني عمل، ديني عمل آهي جهڙيءَ طرح توهان کي خام خيال آهي، ته ضروري هو، ته حضرت موسيٰ جي دعوت ۽ تبليغ ان کان عليحده هجي ها. جنهن جو نالو سياست يا سوراج آهي. اهو پيغمبر اچي ٿو ۽ سڀ ڪجهه گهري ٿو مگر اهو نه ٿو گهري جو نه دين، نه پيغمبرانه دعوت جو ڪو جزو. مگر قرآن حڪيم توهان جي سامهون آهي خدا عزوجل ته فرعون کي توحيد جي دعوت ڏني ۽ نه شراب جي بولتن پيڻ جي ۽ ان جي سياهه ڪارن جي ڇڏڻ جي، مگر حضرت موسيٰ عليه السلام کي ان دعوت جو صرف هڪ مقصد ٻڌائي روانو فرمايو ۽ رخصت ڏني اذهب اليٰ فرعون انه طغيٰ فرعون جي طرف وڃ ڇو ته اهو وڏو سرڪش ۽ ظالم ٿي پيو آهي حضرت موسيٰ عليه السلام ان جي طرف آيو هن کان سواءِ ڪجهه نه چيائين "ان ادُو اليُ عِباد الله اني انکم رسول امين خدا جي ٻندن کي يعني بني اسرائيلن کي مون کي موٽائي ڏي. جن کي تو محڪوم بنائي رکيو آهي آءُ تو وٽ هڪ امانت رسول ٿي آيو آهيان، پي آيت ۾ آهي "قد جئتکم ببينة من ربکم فارسل" معنيٰ بني اسرائيل مون تو اڳيان واضح دليل پيش ڪيا. هاڻي بني اسرائيلن کي آزاد ڪر.

توهان غور فرمائيندا ته حضرت موسيٰ پنهنجي تبليغ جو مقصد فرعون جي آڏو اهو نه ظاهر ڪيو ته ڪو فسق فجور ڇڏي ڏي. شرارت کان باز اچ نيڪ زندگي اختيار ڪر بلڪ اولين مطالبو هي ڪيو. ته خدا جي ٻندن کي پيرن ۾ تو پنهنجي محڪومي ۽ غلامي جا زنجير وجهي ڇڏيا آهن. انهن کي ڇڏي ڏي ۽ مون کي واپس ڏي- خداوند ڪريم ان قوم جو مون کي امين ڪري موڪليو آهي. ان جي ٻلندين کي آءُ آزادي ڏياريندس محڪوميءَ جي جاءِ تي هڪ حڪمران قوم بنائيندس خدا جا ٻندا خدا جي امانت آهن. تون ظالم شرير ان

Gul Hayat Institute

امانت جو حقدار نہ آهين هي شرف الله مونکي عطا فرمايو آهي آءٌ ان امانت کي پورو پورو ادا ڪندس ۽ پاڻ وٽ رکندس هي مطالبو اگرچ مختصر لفظن ۾ ڪيو ويو آهي مگر حقيقت ۾ سياست سوراج جو مغز ۽ سياستِ سوراج جو حقيقي تفسير آهي. آزاديءَ جو نور آهي. مٿي معلوم ٿيو تہ قومي آزادي انبياء عليہ السلام جو پهريون ڪم آهي هاڻي ڏسوتہ خدا ان ڪم کي ڪيڏي نہ عظمت ڏئي ٿو. "ولَقَد آرسلنا موسي ابا يتنا ان اخرج قومَڪ من الظلمٰت الي النور" اسان موسيٰ عليہ السلام کي پنهنجون نشانيون ڏئي موڪليو تہ پنهنجي قوم کي اونداهي کان ڪڍي روشنيءَ جي طرف وٺي وڃي. غلامي اوندا هي آهي ۽ آزادي روشني، آزادي جي لاءِ واعدہ الاهي. انت هي مجبوري ۽ مظلومي جي وقت خدا عزوجل رسول الله ﷺ جن کي تسلي لاءِ تسڪين لاءِ هي لفظ فرمائي ٿو..... ولسوفَ يعملڪ ربڪ فترضي اها وجهڙائي عطيي جي جنهن جي خدا تعليٰ بشارت ڏني آهي مڪي جي فتح کان سواءِ ٻي ڪهڙي شئي آهي ۽ پيو ڇا ٿي سگهي ٿو. ظالم جي چنبي، ظُلم کان ڇنڻ لاءِ خدا نبين کي فرمائي ٿو. "ثم صدقنا هم الوعد فانجيناهم" مون پنهنجي وعدن کي سچو ڪري ڏيکاريو ۽ انهن کي ڇوٽڪارو ڏنم. آزاديءَ جا سچا خواب، آزاديءَ جو زمانو ويجهو ٿيندو ويندو آهي ۽ غلاميءَ جي زندگي پوري ٿيڻ تي ايندي تہ امت جا اڪابر خدا جي طرفان سچا خواب ڏسندا آهن. حضرت نبي ڪريم ﷺ کي فتح مڪي جي ويجهو ٿيڻ تي اهڙي طرح خواب نظر آيا.

"لقدصدق الله رسوله الرُؤيَا بالحق لَتَد خُلَنَّ المسجد الحرام" ان خواب جو قصو حديث ۾ تفصيل وار آهي. وطن جي آزادي تمام ڪلفتون مٿائي ڇڏيندي آهي آزادي کان اڳ غلاميءَ ۾ طرح طرح جون مصيبتون سامهون اينديون آهن. حوصلا تنگِ ٿيندا آهن همتون ٽٽي وينديون آهن. اهڙي طرح آزاديءَ بعد نظم و نسق جوڙجڪ ۽ اصلاح، قيامِ امن اهڙي طرح سَوَ انتظامي تڪليفون پيش اينديون

Gul Hayat Institute

آهن. ليڪن نفس آزادي جي خوشي ۾ اهي اڳيون پويون ڪلفتون مٽجي وينديون آهن. "انا فتحنالک فتحاً مبينا ليغفرلک الله ماتقدم مِن ذنبک وماتاخر" اسان توکي کُلي فتح ڏني. تاڪه تنهنجا اڳيان پويان وبال مٽجي وڃن.

ڏنب جي اصلي معنيٰ وبال آهي يعني بار آزاديءَ جي لاءِ بيعت - بيعت الرضوان جنهن جو بنياد حضرت عثمانؓ جي قيد هجڻ وقت رکيو ويو، جنهنجو وڏو مقصد سندس رهائي ڇوٽڪارو ۽ بوقت ضرورت آزاديءَ وطن جي لاءِ جان جي قرباني. الله تعاليٰ ان جي متعلق فرمايو: "ان الذين يُبا يعونک انما يبايعون الله" آزاديءَ جي لاءِ امام جي هٿِ بيعت ڪرڻ گويا خدا جي هٿِ بيعت ڪرڻ آهي. آزاديءَ لاءِ فنڊ جمع ڪرڻ سڀ الله جي واٽ ۾ شمار ڪيا ويندا. "ومالکم لا تنفقوا في سبيل الله ولله ميراث المسوات والارضِ لايستوي منکم مّن انفقَ من قبل الفتح وقاتل اولٰئک اعظم درجةً من الذين انفقوا من بعد و قاتلوا" آزادي جي لاءِ دعا مغفرت عبادت آهي صحيح حديث ۾ آهي ته مظلوم جي دعا جي لاءِ خدا جي آڏو ڪو پردو نه آهي انبياء عليہ السلام آزادي لاءِ دعائون گهريون آهن. "وَنجِّنَا من القوم الظالمين" آزادي ڪمزور هٿن سان حاصل ٿيندي آهي. جي قومون ڪمزور ۽ حقير سمجهيون وينديون آهن خدا انهن جي هٿن سان آزادي ڏياريندو آهي ۽ ارباب قوت جو غرور ۽ طاقتون هٿ ٽوڙيندو آهي." وَنرِيدان نَّمُنَّ علي الذين اُستضعفوا في الارض ونجلعهم ائمة ونجعلهم الوارثين وَنُري فرعون وهامان وجنودهما مِنهم مَا ڪانوا يحذرُون" آزادي لاءِ اسلام، يادگار اسلام، سال ۾ هڪ ڀيرو قرباني [جي] رسم جاري ڪئي ۽ اُن سان گڏ عيد الاضحيٰ جي نماز واجب ڪئي آهي. اهي ٻئي شيون مڪي جي آزاديءَ جون يادگار آهن. "انا اعطيناڪ الڪوثر" ڪوثر مان مراد فتح مڪي ڏي اشارو آهي. ابو سعود ڪوثر جي تفسير ۾ عام سرداري فلاح وارن جي لکي آهي. اهڙي طرح آزادي دين دنيا جو ڇوٽڪارو ۽ خدا جو رضامندو آهي "ولقد ڪتبنا

Gul Hayat Institute

في الزبور من بعد الذكر انّ الارض يرثها عبادي الصالحون وَعدَاللّٰه الذين آمنوا منكم و عملوا الصالحت لِستخلفنهم في الارض۔"

چلے گا دور کب تک اہل باطل کے مظالم کا
رہے گی صیدگاہِ کفریوں خیر الامم کب تک
رہے گا کب تلک پوشیدہ یوں سوز نہاں بن کر
جلادے خرمنِ اعدا کو اب شعلہ فشاں بن کر
نگاہِ بدہے یورپ کی ترے قصر حکومت پر
بھم کردے چمن کو اسکی برق قہرماں بن کر
بہت لکھے مضامیں تونے اخباروں میں بڑھ بڑھ کر
بہت کیں تونے تقریریں بھی مرتا پا زباں بن کر
مگر اب وقت آیا ہے کہ دکھلا قوتِ ایماں
حریفوں کے دلوں کو توڑ دے نوک اسناں بن کر
جمادی پنجہء فولاد ایمان روَ ظالم پر
کچل دے دشمنوں کی ہڈیاں گرزِ گراں بن کر
ہر ایک بچہ کی تھون میں علم ہو عظمت دین کا
ہر ایک پیر کہن بھی اب نکل آئی جو اں بن کر
اگر مرناہی تجھکو تو مرباطل سکن ہوکر
اجل بھی تجھ کو آوی توحیاتِ جاوداں بن کر

جان بجانان ده وگرنه از تولبستا ندا جل
خود تو منصف باش ای دل این کن یابان کن

Gul Hayat Institute

زنده جيسين هڪ به هونلو، مؤمن باليقين،
عرب مان هڪ جُو نه ڏينداسون اسين، سرزمين
آهه مارڻ لاءِ جي، اسان جي تياري سرگرم،
اول ماري علو کي پوءِ مرنداسون اسين.

مسلمانو ياد رکو پين جون جانيون انهن جي قبضي ۾ هجن ته پلي هجن، مگر اسان مسلمانن جون جانيون اسان جي اختيار ۾ نه آهن. اسلام هڪ خريد و فروخت آهي. جو ناقص کان وني تو ۽ ڪامل کي ڏئي ٿو. فنا کي خريد ڪري ٿو ۽ بقا، هميشه جي زندگي ان جي قيمت [طور] ڏئي ٿو. اسان جنهن وقت اقرار ڪيو ته اسين مسلمان آهيون. ان وقت ان جو به اقرار ڪيو ته اسان جون جانيون اسلام جي هٿ وڪامي ويون.

اسلام جي معنيٰ آهي خدا واحد جي اڳيان پنهنجا ڪنڌ جهڪائي ڏيڻ، پوءِ اهو خدا واحد اُهي جانيون دوستن جي هنج ۾ وجهي، خواه دشمنن جي تيغ جي سپرد ڪري ڇڏي. ڇا توهان کي معلوم نه آهي ته جڏهن حضرت ابراهيم حڪم الاهي جي آڏو سِرُ جهڪائي ڏنو ۽ حضرت اسماعيل جي گردن قربان ٿيڻ واري هئي ته ان وقت الله فرمايو: ”فلما اسلماوتَلَّه للجبين، وناديناه ان يا ابراهيم قد صدقت الرُّؤيَا اناڪذالڪ نجزي المحسنين.“

جڏهن ته اُهي ٻئي مسلمان هئا. حضرت ابراهيم حضرت اسماعيل کي پيشانيءَ ڀر ڪيرايو. جيئن ذبح ڪري، ته اسان سڏي چيو، ”اي ابراهيم بس ڪر تو پنهنجو خواب پوَرو ڪري ڏيکاريو.

و آخر دعوانا ان الحمدلله رب العالمين
الله اڪبر الله اڪبر

Gul Hayat Institute

بئريج جي ضد ۾ آيل مسجدون ۽ خلافت ڪاميٽي

[سائين جي. ايم. سيد، سنڌ خلافت ڪاميٽيءَ جو سرگرم ميمبر هو ۽ ڪاميٽيءَ جي فيصلن ۾، هر طرح سان حصو وٺندو هو. 1925ع کان جڏهن سکر بئريج جي ڪاهي ۽ ساڄي پاسي وارن واهن جي کوٽائي شروع ٿي، تڏهن اتفاق سان کوٽجندڙ واهن واري رستي ۾ ڪتي ڪتي ڳوٺ پڻ آيا ٿي، جنهن ڪري انهن ڳوٺن جون مسجدون پڻ سرڪار شهيد ڪرائي، واهن کي رستو ڏنو پئي. جيتوڻيڪ سرڪار ماڻهن جي گهرن وانگر مسجدن جو متبادل پڻ ڏنو پئي، پر اها ڳالهه خلافت ڪاميٽي کي منظور نہ هئي. انڪري ”1929ع ۾ خلافت ڪاميٽي مسجدن جي حصول لاءِ ستياگرهہ ڪرڻ لاءِ ارادو ڪيو.“ (تاريخ سکر ص 361)

بئريج جي ضد ۾ هيٺيون ٽي مسجدون پئي آيون

1. مسجد جوٽيجا، نزديڪ امروٽ تعلقو ڳڙهي ياسين (ڪيرٿر ڪئنال)
2. مسجد ڪلواڙي، رڪ جي پرسان تعلقو ڳڙهي ياسين
3. مسجد ابيجاٽي، تعلقو روهڙي، (امام انقلاب مولانا تاج محمود امروٽي ص94)

مسجدن جي تحفظ واري مقصد سان خلافت ڪاميٽيءَ جو هڪ اهم اجلاس ٿيو. جنهن ۾ مسجدن جي تحفظ لاءِ ستياگرهہ واري عمل کي تيز ڪرڻ وارو فيصلو ڪيو ويو. ان موقعي تي جناب جي. ايم. سيد هيٺيون اختلافي نوٽ پيش ڪيو، جنهن منجهان سندن روشن خيالي جو اظهار ٿيڻ سان گڏوگڏ جماعتي فيصلن تي پابند رهڻ واري رجحان جي پڻ خبر پوي ٿي.]

”آزاد قاضي“

صاحبا- جيئن تہ خلافت ڪاميٽيءَ ۾ مونکي منهنجي يارن، پنهنجا رايا بنا ڪنهن حجاب جي ظاهر ڪرڻ جي اجازت ڏني، [ان ڪشاده دليءَ منهنجي دل تي ڏاڍو عمدو اثر ڪيو] جنهن تي مون نهراءُ جي برخلاف پنهنجي آزادانہ راءِ جو اظهار ڪيو. پر جناب شيخ عبدالمجيد صاحب تہ مونکي پنهنجي راءِ کي کُليو اخبارن رستي

Gul Hayat Institute

ظاهر ڪرڻ لاءِ به صلاح ڏني. ليڪن مون سنڌ اندر ماڻهن جي راين ۽ خيالن کي نظر ۾ رکندي، اها ڳالهه پسند نه ڪئي ته ڪو آءٌ پنهنجي صاف نيت سان آزاد راءِ هوندي به، سنڌ ۾ پنهنجي برخلاف هرويرو غلط فهمي يا عام سخت منهبي ماڻهن جي دلين مان پنهنجي حسن ظني گهٽ ڪريان ۽ وري ملڪ ۾ بحث مباحثا ۽ فتوائن جا انبار جاري ڪرائي ڇڏيان. جو ته ملڪي ۽ قومي خدمت جو اصول اهو نه آهي ته نفاق ۽ ڪتراڳ پکڙجي پر حتي الامڪان ڇگن ڪمن ۾ شمار ۽ شريڪ ٿجي. جيڪڏهن ائين نه ٿي سگهي ته بمصداق "سدا بخير تو اميد نيت شرمرسا" نه بنجي. مٿين سببن ڪري مون پنهنجي مخالف راءِ، عام پبلڪ اڳيان آڻڻ وقت جي مصلحت ڏسي روڪي ڇڏي. ليڪن اڄ وري اوچتو خيال آيو اٿم ته جڏهن اسانجو ملڪ ۽ قوم ترقيءَ جي رستي ۾ وڌي رهيو آهي ۽ ان ۾ هرهڪ خادم سپاهي [سولجر] جي حيثيت رکي ٿو ته ان ترقيءَ جي جنگ ۾ هرهڪ ڪمزور يا طاقتور جو حصو آهي، ته پو هرويرو منافعي يا رياءَ کان ڪم وني بنا سمجهڻ جي پنهنجي راءِ لڪائي ڇڏجي. تنهنڪري هي ڪليل راءِ مان دلي طور ظاهر ڪريان ٿو. ائين هرويرو ڪونه آهي ته آءٌ صحيح هجان پر پنهنجي ناقص سمجهه آهي. اها ڳالهه صحيح سمجهي اظهار راءِ ڪريان ٿو. مونکي اخباري بحث مباحثن لاءِ وقت ڪونه آهي، انڪري جواب وغيره جي اميد نه رکڻ گهرجي. عام پبلڪ کي حق آهي ته منهنجي راءِ درست سمجهن يا نه اهو سنڌن وس آهي، مون سان بدل نه آهن. تنهنڪري هرويرو ان ڳالهه کي مذهبي رنگ ڏيئي نقط چيني نه ڪرڻ گهرجي، جي ڪندا ته به سنڌن مرضي، جواب ڪونه ڏيندس. ايترو به ڪين ٻڌايان ٿو ته اختلاف راءِ هوندي به، جڏهن مجلس خلافت ڪثرت راءِ سان نهراءَ پاس ڪيو، ته ان تي عمل ڪرڻ احترام خاطر منهنجو فرض ٿي چڪو. ان مان هي ظاهر ٿيندو.ته اڄ اهو وقت آيو آهي جنهن ۾ آزاد خيالي ظاهر ڪرڻ کان ماڻهن کي نه ملن مولوين جو دٻپ ڪرڻ گهرجي، نه ميرن پيرن جو، نه زميندارن ۽

سرڪار جو، ان سان گڏ مُلن، مولوين، سيدن پيرن، زميندارن ۽ سرڪار کي بہ گهرجي تہ صدق دليءَ سان آزاد راءِ ظاهر ڪرڻ تي حشر نہ برپا ڪري ڏين.

بئريج جي مسجدن جي حفاظت لاءِ زبردست هلچل مچائڻ واسطي جي دليل پيش ڪيا يا ڏنا ٿا وڃن، تن جو اختصار هي آهي تہ:

1. خدا جي عبادت جي جاءِ ڪنهن ڪم اچي نہ ٿي سگهي.
2. اهي مسجدون ڄاڻي واڻي بئريج اندر آنديون ويون آهن.
3. انهن جي تلافي صرف يا واه ڦيرائي وڃڻ يا واهہ جي وچ ۾ مسجدن پڪي ڪرڻ سان ٿي سگهي ٿي.
4. [ائين ڪرڻ سان] لئنڊ روينيو موجب مسجدن خريد ڪرڻ جو حق ثابت ٿي پوندو.
5. آئنده لاءِ [بہ] هي مثال وني عملدرآمد ڪئي ويندي.

ان لاءِ منهنجي راءِ آهي تہ:

1. مسجد ڳوٺ جي رهاڪن ۽ عام ماڻهن جي هڪ هنڌ گڏجڻ ۽ مجموعو ٿي عبادت ڪرڻ جي جاءِ جو نالو آهي. اهي گهڻو ڪري اتي نهرايون وڃن ٿيون جتي ڳوٺ يا ماڻهن جي آمدرفت جي جاءِ هجي، تہ اتي گڏجي عبادت ڪرڻ لاءِ جماعت خاني جو ڪم ڏئي، نہ تہ ائين تہ هرهڪ مسلمان ڪنهن بہ صاف زمين تي عبادت ڪري سگهي ٿو. جڏهن چوڻ ۾ ٿو اچي تہ اسلام رسم رواج جاين جڳهن جي پابندين جي زنجيرن کي ٽوڙي آزاد ڪري سڪ سلامتي دنيا ۾ آڻڻ جو مذهب آهي، 'الله المشرق والمغرب فانيما تولوفثم وجه الله' ان تي ڪافي شاهد آهي تہ هاڻ جڏهين ڳوٺ سجو لڏي ويو ۽ ماڻهو منجهس ڪونہ رهيو تڏهن انجو حقيقي مقصد ماڻهن لاءِ مرڪزي عبادت وارو تہ نڪري ويو باقي رهيو جڳهہ جو عزت ۽ احترام.

2. اهو جو چوڻ ۾ اچي ٿو تہ ڄاڻي واڻي بئريج اندر مسجدون آنديون ويون آهن اهو ڪيتري قدر درست آهي ۽ جڏهن ڪي صورتحال نهندا آهن تہ نقشن ۽ چڪن تي ڪري ڪڍي ويندا آهن، ان

وانگر ان ڳالهه مان ظاهر آهي ته هن واهه جو جڏهن صورتحال نهيو هونلو ۽ ڪنهن ننڍي ڳوٺ جي وچان واهه لنگهڻو هونلو ته اهي ڳوٺ ڪو سروي ٿيل ڪونه آهن جو خبر پوي ته جنهن ٽڪر مان واهه لنگهڻو آهي، اتي ڪا مسجد به هوندي، اهو ته خواب خيال به ڪونه هونلو. جڏهن سڄو صورتحال نهي متي سرڪار ۾ منظوريءَ لاءِ ويو ۽ ڪيترن سالن جي لکپڙهه ڪان پوءِ پاس ٿي آيو ۽ واهه جي کٽڻ ۽ نشانن لڳڻ وقت خبر پيئي، ته فلاڻي هنڌان مسجد وچ ۾ اچي ويئي آهي، ته اهو ڪم اتفاقي چئبو نه ڄاڻي واڻي، اهڙا اتفاقي ڪم ڪيترا ٿين ٿا دريا [به ته] مسجدون پايو وڃي وغيره.

3. واهه ڦيرائجي، اها ڳالهه هن ڪري دشوار آهي جو ڪيئي سال لکپڙهه هلي واهه جا صورتحال منظور ٿيا آهن، هاڻ وري جي صورتحال ڦيرائجي ته اڳوڻن واهن وانگر واهه ڪي وڪڙ ته نه ڏياربو. وري جڏهن مٿان وني سڄي ۾ ڦيرگير ڪجي جنهن ڪري وري گهٽي صورت حال ۾ رولو پئجي وڃي، نيون منظوريون ونجن، زمينون خريد ڪجن، جيڪي واهه اڏ تائين نڪري ويا آهن سي رد ڪرڻا پون. لکها رپيا هڪ مسجد لاءِ زياده خرچ ڪرڻا پون، اهي پئسا به غريبن جي پگهر جي ڪمائيءَ جا آهن ۽ اهي خلق خدا جي ڀلي لاءِ خرچ پيا ڪيا وڃن ان حالت ۾ صرف اعتقاد جو مريد ٿي زمين ٽڪري بچائڻ لاءِ ايڏي تڪليف ڪرڻ سان اسلام جهڙي ڪشاده مذهب لاءِ [اهڙو ڪم] ڪم از ڪم آءٌ نازيبا سمجهان ٿو. هي هڪ [مسجد پرستي] عبادت جي [جاءِ پرستي] ٿي، باقي خدا پرستي ته نٿو چئي سگهجي. مسلمانن جي اندر جون مسجدون [دليون] زبون ۽ ويران ٿي، خراب شين جو مرڪز ٿي رهيون آهن انهن لاءِ ايتري سرجوشي ڪانه آهي. باقي عمارتن جي اتفاقي طور خلق خدا جي ڀلي جي راهه ۾ ڪتب اچڻ تي جدوجهد ڪرڻ، سا ڳالهه ڪيتري قدر درست چئبي، سو عقلمند پاڻ سمجهندا. واهه جي وچ ۾ مسجدون بيٺيون هجن، سرڪار پڪيون ڪرائي ڇڏي. ان لاءِ جواب آهي ته اتي

ڇا ڪنديون، ڪم ڪھڙي ايندين ماڻهو نماز پڙهڻ لاءِ ڪيئن وڃي سگھندا. يا صرف ڏسڻ لاءِ اتي قائم ڪرايون ٿيون وڃن ان ۾ انصاف ڪيترو آهي سو سيڪو سمجهي سگهندو.

4. لئنڊ روينيو موجب متان مسجدن يا عبادت گاهن جي خريد ڪرڻ جو [رواج] قائم ٿي وڃي: ان لاءِ منهنجي سمجهه موجب هيئن [نظر] ٿو اچي ته سرڪار جو مسجدن جا پيسا مُلن يا ڪن ماڻهن ڪي ڏنا آهن وغيره. سو صرف مسلمانن جي مذهبي جذبات جي احترام رکڻ ۽ تلافي ڪرڻ جي خاطر هوندو، نه ته سرڪار جو ان مان مقصد ڪو لئنڊ روينيو جي قانون هيٺ خريد ڪرڻ جي حق ڇمائڻ جو هوندو وغيره ڇاڪاڻ ته لئنڊ روينيو ۾ اهڙو ڪو صاف قلم ئي ڪونه آهي.

5. آئنده اهو اصول قائم نه ٿي وڃي، ان لاءِ سيڪا ڳالهه حالتن ۽ وقت جي حالتن تي دارومدار رکندي. ان ڳالهه تي اصول جو دارومدار رکڻ جو سبب ئي ڪونه آهي جو هي هڪ اتفاقي مسئلو آهي.

ان لحاظ سان آءٌ هن راءِ جو آهيان ته سنڌ جا مسلمان ان طرف جو پنهنجي ڪوشش ۽ طاقت صرف ڪن سو بي سود آهي ان کان زياده موزون اهو ٿيندو ته مسلمانن ۾ تعليم کي زور وٺائجي. جي اهڙن موقعن اچڻ کان اڳي هشيار ۽ خبردار رهن جو آئنده اهڙا اتفاق مورڳو ٿين ئي ڪين.

[سيد غلام مرتضيٰ شاهه سنائي جو اختلافي نوٽ]

Gul Hayat Institute

تاريخي دستاويز

Gul Hayat Institute

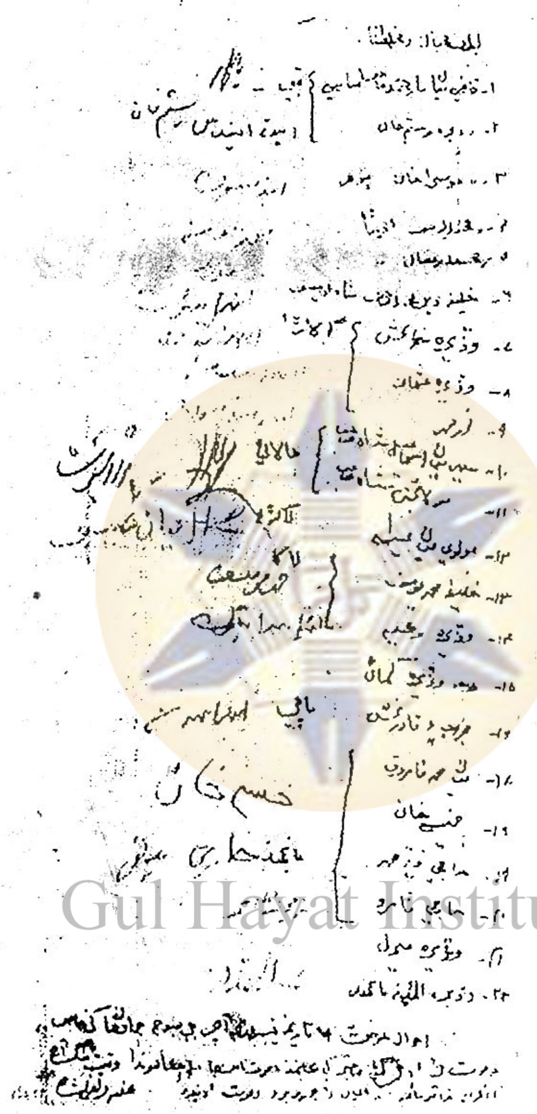

سائين جي. ايم. سيد پاران دعوت ناما موڪلڻ جي طريقيڪار جي ڪاپي

Gul Hayat Institute

خلافت عمر نامه جي آمدني
جو تفصيل
خرچ جو نقشو

تاريخ ... ١٩١٩ع کان تاريخ ... ١٩٢٢ع تائين

جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ

سنه ١٩٢٢ع

Gul Hayat Institute

(١٠)

نالو	رقم	نالو	رقم
[illegible]	٥٩	[illegible]	[illegible]
سيٺ [illegible]	١٠٠	[illegible]	[illegible]
مياں [illegible]	٥	[illegible]	[illegible]
مولوي [illegible]	٥٠	[illegible]	٥٠
[illegible]	٣٠	مولوي [illegible]	٤٣
مولوي عبدالرحيم [illegible]	٢٠	[illegible]	١٤٣
[illegible]	٥	[illegible]	١٠
شيخ [illegible]	[illegible]	[illegible]	١٠
[illegible]	٢٥	[illegible]	١١
مياں رسول بخش	١٠	[illegible]	٤٩
مولوي [illegible]	[illegible]	[illegible]	٤٠٠
سيٺ عبدالرحمان [illegible]	٢٠	مولوي [illegible]	١٠
[illegible]	١٥	[illegible]	١٣
[illegible]	[illegible]	[illegible]	٢٦
[illegible]	٥	[illegible]	[illegible]
[illegible]	١٠٠	[illegible]	٤٤
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	١٠١	[illegible]	١
[illegible]	٢٥	[illegible]	[illegible]
[illegible]	٩٣	[illegible]	٢
[illegible]	٥	[illegible]	٢
[illegible]	٢٤	[illegible]	٢٥
[illegible]	٤	سيٺ [illegible]	١٠٠
[illegible]	٢	مولوي [illegible]	٣٠٢
سيٺ [illegible]	١٤٥	مولوي [illegible]	[illegible]
[illegible]	١٠	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	٢
سيٺ [illegible]	١٠٠	مولوي [illegible]	٥

مرڪزي عاليشان جناب جنرل سيڪريٽري صاحب خلافت

السلام [illegible] احوال تہ جناب عالي تاريخ ١٩ مارچ ١٩٢٠

جمع ڏينهن سڄي شهر [illegible] هڙتال [illegible]

[illegible] دل [illegible] خوشي [illegible]

جمع ڏينهن [illegible] سڀ دنيا [illegible] مسجد [illegible]

[illegible] سلطان [illegible] حق [illegible]

[illegible] طرح [illegible]

ڏينهن [illegible]

[illegible] سلطان [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ١٩ مارچ ١٩٢٠

[illegible signatures]

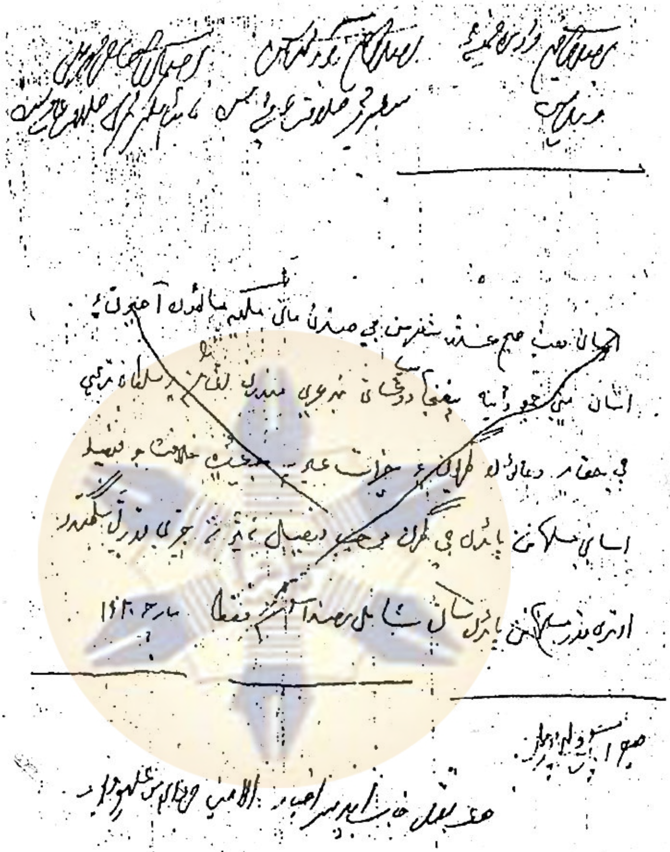

Gul Hayat Institute

سيد ع
۲۰-۳-۳۱

بجناب ...

السلام عليڪم - معلوم هجي ته سيوهڻ ۾ سکر ضلع
تاريخ ۲۷ رجب المرجب منعقد ٿيندڙ پراونشل خلافت
ڪانفرنس ... رکيو ويو آهي.
خدمت ۾ عرض ته ... خط ملي شرڪت ڪري ...

چيئرمين خلافت ڪانفرنس
نواب خدا داد

سيڪريٽري خلافت ڪميٽي مخدوم ...
سيوهڻ

فخر الدين ...
سيوهڻ

Gul Hayat Institute

مُڪرمي سيد غلام مرتضيٰ شاهه صاحب

جلسو عام خلافت اسلاميه
نصرپور سنڌ:

جڏهن دورت ۾ يورپ جون بعضي عيسائي حڪومتون، مقامات مقدسه ۽ خليفة المسلمين جي پنهنجي دست ڏوڻي لڳيون آهن ۽ خود مڪه معظمه مدينه منوره، بيت المقدس قسطنطنيه جهڙن مقدس اسلامي شهرن لاءِ ساڳيون چالبازيون ۽ حرفتون هلائي رهيون آهن جهڙيون مصر سان ڪيون ويون ۽ جون ٿيون ان دورت ۾ مسلمانن جو ادو مذهبي فرض آهي ته هواهڙي نازڪ آزمائش جي وقت اسلامي عزت ۽ اقتدار قائم ڪرڻ لاءِ باقاعده هر ممڪن تجويز اختيار ڪري پنهنجي اسلامي غيرت جو ثبوت ڏين.

هيئنر موجوده حالتن ۾ مسلمانن جو پهريون فرض آهي ته هر طرح تن، من ۽ ڌن سان مدد ڪري جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ ۽ خلافت بيت المال کي ۽ ڈائرڻ ۽ زور وٺائڻ لاءِ هر ڪنهن ضلع جي هر ڪ تعلقه ۽ هر ڪ ڳوٺ ۽ واهڻ ۾ منظم جماعتون شاخون قائم ڪن.

اسانجي قديم اسلامي شهر نصرپور تعلقه ٽنڊو الهيار ضلع حيدرآباد سنڌ جا مسلمان انهي ضرورت کي هن وقت کان محسوس ڪري رهيا آهن ۽ هاڻي پنهنجي فرائض جي ادائي لاءِ اراده ڪيو اٿن ته هتي نصرپور ۾ انهي مقصد لاءِ خلافت جو عظيم الشان جلسو ماه پهرين جمعرات تاريخ ٢ شعبان هجري ١٣٣٨ مطابق تاريخ ٢٢ اپريل ١٩٢٠ خميس ڏينهن شام جو جناب حضرت پيرشاهه محمود شاهه صاحب جيلاني رحمت الله عليه جن جي درگاهه شريف تي منعقد ڪجي.

هن مبارڪ موقعه تي جناب حضرت پير مير حافظ حاجي سيد اسد الله شاهه صاحب زميندار ٽکڙ ۽ حيدرآباد جا مشهور محبان اسلام جناب شيخ عبد المجيد صاحب ايڊيٽر الامين، ڊاڪٽر شيخ نور محمد صاحب ۽ اسانجا وطن دوست هندو ليڊر ڊاڪٽر چوئٿرام ۽ مسٽر ڪرسنگر لال ۽ ٻيا حضرات پڻ مهرباني فرمائي اسانجي استدعا تي اچڻ لاءِ تيار ٿيا آهن.

سڀني عام خاص هندو مسلمانن ڀائرن کي استدعا ڪئي ڪجي ته هن جلسه تي شريڪ ٿي نصرپور جي مسلمانن کي ممنون ڪندا!

خميس ڏينهن شام کان رهائش ۽ خوراڪ جو عام بندوبست رکيو ويندو.

الـــمـــلـــتـــمـــس

مولوي تاج محمد قاضي عبدالرحمان قريشي

مسٽر محمد يوسف خليفه جمعه خان عباسي

BHARAT ELECTRIC PRINTING WORKS, KARACHI.

The Sind Provincial Khilafat Committee.

President:—Seth Haji Abdulla Haroon.
Vice-Presidents.—Maulavi Abdul Karim Haras,
Maulavi Mahomed Sadik.
Secretary: Mohammad Khan.

1044, Kohin Road.

Karachi, 11 Feb 19

السلام مسنون

جناب شاه صاحب مخدومي

[illegible]

Gul Hayat Institute

دفتر جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ

بشڪلو روڊ ڪراچي مورخه ۷ مئي 1920

جناب من سيد ميان غلام مرتضيٰ شاه صاحب زيد لطفه

السلام عليڪم - ڪثرت راءِ سان فيصلو ڪيو ويو آهي ته خلافت ڪميٽي جي جنرل ميٽنگ حيدرآباد سنڌ ۾ ڪئي ويندي. تنهن ڪري اوهان جي خدمت ۾ اطلاع ڏجي ٿو ته تاريخ [illegible] جلسو مسٽر نور محمد صاحب وڪيل جي جاءِ تي ٿيندو ۽ [illegible] ڪم شروع ڪيو ويندو.

هي جلسو تمام ضروري آهي ڇاڪاڻ ته ڪيترن اهم ڳالهين جو فيصلو ڪرڻو آهي لهذا ضرور اوهين شريڪ ٿي ممنون فرمائيندا. [illegible] فقط والسلام.

۱- جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ جي لاءِ قاعدا.

۲- چندو جمع ڪرڻ ۽ خلافت ڪميٽيون قائم ڪرڻ ۽ ٻين ضروري ڳالهين لاءِ وفد قائم ڪرڻ [illegible] ڪهڙو انتظام ڪيو وڃي.

۳- انهي تحريڪ کي ڪامياب ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي ته [illegible] شهرن ۾ انجمن ۽ سنڌ جي مدرسن کي زور ڏنو وڃي.

۴- معاملات خلافت جي تحريڪ ۾ حصو وٺندڙن کي تڪليف [illegible] جو ڇا بندوبست ڪرڻ گهرجي؟

۵- مهاجرن کان ٻين اسلامي ملڪن ڏي هجرت ڪرڻ.

۶- رمضان شريف جو مهينو ويجهو اچي رهيو آهي انهي ڪري بيت المال جو بندوبست ڪري ڪوشش ڪجي ته سنڌ پنهنجو حصو پنجاهه (۵۰ لک) پورو ڪري ڏئي.

۷- گورنمينٽ کان قطع تعلق ڪرڻ.

نوٽ- [illegible] ڏيهن ۽ ڪانفرنس [illegible] اسان جي درخواست تي غور [illegible] - جيتري قدر اسان [illegible] عرض ڪيو اوتري قدر خلافت اسلاميه جي بقا ڪرڻ جي ڪوشش [illegible] آهي - [illegible] آهي اوهين ضرور شريڪ ٿي پنهنجو فرض ادا ڪندا ۽ پنهنجي اچڻ جو اطلاع مسٽر نور محمد وڪيل کي ڏيندا. [illegible]

[illegible]

[illegible]

"الوحيد" اليڪٽرڪ پريس ڪراچي ۾ ڇپيو

از دفتر سنڌ پراونشل خلافت ڪميٽي

ڪوٺي حاجي عبدالله هارون — مورخہ ٤ مئي ١٩٢٠

٢٣٠١ نيپئر روڊ، ڪراچي

سيد غلام مرتضيٰ شاهه صاحب

جناب من ... السلام عليڪم

هي جلسو حال حيدرآباد ۾ تاريخ ٢٢، ٢٣ مئي ١٩٢٠ع ۾

~~عرض ته ...~~

ڪري ميٽنگ ... ٿي هئي جنهن ۾ ايراد ڪيو ويو هو ته علائقي سنڌ جي لاءِ ڪري پراونشل خلافت ڪميٽي مقرر ڪئي وڃي. اُن جي لاءِ ٣٥ ميمبرن جو انتخاب ڪيو ويو هو ~~...~~

~~...~~

هاڻي اُنهي ڪميٽي توهان صاحبن کي به خلافت ڪميٽي جي ميمبر ٿيڻ لاءِ انتخاب ڪيو آهي جو اُميد آهي ته منظور فرمائي توهين منظوري قبول فرمائينداسين. فقط والسلام

جواب جلد موڪليندا.

سيڪريٽري

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

از دفتر سنڌ پراونشل خلافت ڪميٽي

٢٢٨، مئڪلوڊ روڊ ڪراچي. مورخه ٨ جون

جناب مسٽر سيد غلام مرتضيٰ شاه صاحب اسلام عليڪم

عرض ته مسجد هال حيدرآباد ۾ تاريخ ٢٢-٢٣ مئي ١٩٢٠ع
جي ڪري مشتهڪ ڪئي ٿي جنهن ۾ ٺهراءُ ڪيو ويو هو ته
هالا تعلقي جي لاءِ ٹڪري پراونشل خلافت ڪميٽيءَ لاءِ ممبر
ڪئي وڃي آن جي لاءِ پنجن ميمبرن جو انتخاب ڪيو ويو هو.
توهان صاحبن کي به الهي خلافت ڪميٽي جي
ميمبر شرط لاءِ انتخاب ڪيو ويو آهي جو اميد آهي ته
مهرباني فرمائي توهين ضرور قبول فرمائيندا. فقط والسلام
جواب تمام جلدي ڏيندا —

الله
شمس الدين
نائب
جنرل سيڪريٽري

Gul Hayat Institute

از دفتر "سنڌ پراونشل خلافت ڪميٽي" مورخ ۲۴ جولاءِ ۱۹۲۰

~~[illegible]~~

مڪلو روڊ ~~[illegible]~~ ڪراچي.

جناب من سيد ميان غلام مرتضیٰ شاه صاحب السلام عليڪم

تاريخ ۳ ماه جولاءِ سنه ۱۹۲۰ع بروز جمعه بوقت ... خلافت آفيس ...

خلافت ڪميٽي جو جلسو ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ٿي ٿيندو.

مهرباني فرمائي توهين تشريف فرمائي ممنون ڪندا

جيئن تجويزن تي غور ڪيو ويندو.

فقط والسلام

نياز:
حڪيم شمس الله
سيڪريٽري

Gul Hayat Institute

تجاويز

1 قطع تعلقات ڪيتري قدر ڪامياب ٿي

2 ان لاءِ سرڪاري علماءَ جون فتوائون

3 تبليغي ڪميٽي جي رپورٽ

4 انتخابن جي ڪاميابي لاءِ تجويز

5 سنڌ مان ڪي صاحب ڪراچي شهر جي خلافت ڪميٽي جا ميمبر ٿين

6 ابتداءِ تحريڪ خلافت کان وٺي اڄ تائين انتظام جي پوري رپورٽ ڏيڻي

7 هر هڪ ضلع ڪميٽي جا ميمبر ڪيترا هجن ۽ ڪم ڪري ڏين

8 سنڌ جي [illegible] لاءِ اپاءُ

9 تبليغي ماڻهن [illegible]

10 هر ڪميٽي جو عهدو ڪنهن مدد لاءِ [illegible] حيدرآباد جي [illegible]

11 مولوي عبدالحق [illegible] مولوي عبيدالله [illegible]

12 هر هڪ [illegible]

13 منتظم ڪميٽي جي [illegible] لاءِ ضلع [illegible]

14 نظام [illegible]

Gul Hayat Institute

چهين خلافت ڪانفرنس حيدرآباد سنڌ

سڀني مسلمان ڀائرن کي خبر هوندي ته ۲۳ ۽ ۲۴ ۽ ۲۵ جولاءِ تي شادي پلي ۾ خلافت ڪانفرنس ٿيڻي هئي پر برسات ٻوڏ ڪري ۽ برسات جي وڏيڪ خطري ڪري شادي پلي ۾ ڪانفرنس ٿي نه سگهي - ۽ تنهن ڪري شادي پلي واري ڪانفرنس حيدرآباد ۾ ڪئي ويئي آهي - شيخ الهند مولانا محمود الحسن ۽ مولانا عبدالباري صاحب ۽ مولانا شوڪت علي صاحب ۽ مهاتما گانڌي صاحب ۽ مولانا ابوالڪلام آزاد صاحب ڊاڪٽر سيف الدين ڪچلو صاحب جهڙا معزز بزرگ انهي ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿيڻا آهن -

ماڻهن گهڻو آهي، وقت ٿورو، ۽ ماڻهن جي قلت - تنهنڪري عرض آهي ته توهان پاڻ يا توهانجي خلافت ڪميٽي جو ڪو عوضي گهٽ ۾ گهٽ حيدرآباد ۾ ۱۹ تاريخ تي پهچي وڃي ۽

(۱) اسانکي خبر ڏي ته توهانجي شهر يا پسگردائي مان ڪيتري تعداد ۾ ماڻهو اچڻا آهن -

(۲) انهن ماڻهن جي رهائش واسطي تعداد جي مطابق جايون اسانکان وٺي پنهنجي قبضي ۾ رکي -

(۳) جڏهن وقت توهانجا ماڻهو حيدرآباد ۾ پهچي وڃن تنهن وقت ملين جايئن ۾ رهائش لاءِ انهنکي وٺي وڃي -

(۴) وقت سر ماني انهن کي کارائڻ ۾ اسانکي مدد ڏي -

هزارين ماڻهن جي کارائڻ پيارڻ جو بندوبست ڪرڻو آهي پئسي جي سخت ضرورت آهي - تنهنڪري عرض آهي ته جيتري قدر پئسو گڏ ٿي سگهي اوترقدر رقم خاڪساري کي هيٺين ائڊريس تي موڪلي وڃي -

خادم قوم

شيخ عبدالمجيد

ايڊيٽر الامين و اسسٽنٽ سيڪريٽري استقباليه ڪميٽي خلافت ڪانفرنس حيدرآباد سنڌ

پارڪو اسپي پريس حيدرآباد

Gul Hayat Institute

خاص خط

جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ

جناب من   السلام عليڪم

اوهان کي خبر هوندي ته سرڪاري خلافت ڪميٽي بمبئي فيصلو ڪيو آهي ته جيڪڏهن صورت ۾ ترڪي جي صلح جي شرطن جي متعلق سرڪار اسان جي درخواستن تي ڌيان نه ڏنو ته اهڙي صورت ۾ اُن سان ترڪ موالات (نان ڪوآپريشن) ڪرڻ گهرجي ۽ اهو فيصلو هن مهيني جي عملي صورت ۾ اچي سگهي ٿو جنهن ۾ اسان جا ملڪي هندو ۽ ٻيا به انهي ڪم ۾ اسان سان شريڪ ٿي رهيا آهن. جيئن ته ٽڪ جهڙي طرح اسان جي مسلمان بزرگن اها ٻڌائي آخري صلاح قائم ڪئي آهي ۽ [illegible] هندو اصحاب اسان سان پوري طرح شريڪ آهن تنهن هوندي به عام طرح هندن ۽ دوست اهڙي انتظار ۾ آهن ته (انڊين نيشنل ڪانگريس) جا هندن ۽ مسلمانن جي گڏيل ملڪي ۽ سياسي مجلس آهي تنهنجي وڏي [illegible] انهي تي ڪري فيصلو ڪيو.

توهان کي خبر هوندي ته هندستان جي اهڙي مجلس جي خاص (سنڌ پراونشل ڪانفرنس) جو خاص جلسو انهي مسئلي تي غور ڪرڻ لاءِ حيدرآباد سنڌ ۾ تاريخ ۲۸ ۽ ۲۹ آگسٽ سنه ۱۹۲۰ع تي ٿيندو تنهنڪري ضرورت آهي ته جهڙي طرح هن ڳالهه تي غور ڪرڻ لاءِ گهڻا هندو ڀائر هن جلسي ۾ شريڪ ٿيڻ جي تياري ڪري رهيا آهن اهڙي طرح اسين مسلمان به گهڻي تعداد ۾ شريڪ ٿي ترڪ موالات جي مسئلي کي جو خاص اسان جو مذهبي مسئلو آهي ڪثرت راءِ سان پاس ڪرايون.

توهان خيال فرمائي سگهو ٿا ته سنڌ ۾ هندن جو تعداد مسلمانن کان چوٿون حصو ٿي آهي. اهڙي صورت ۾ ضرور انهي ڪانفرنس ۾ اسان جا عوض [illegible] زياده هجڻ گهرجن ۽ خصوصاً انهي ڪري ته هي ڪم اسان جو آهي ۽ جيئن ته هن خدا نخواسته اسان پٺڀرائي [illegible] ضروري تعداد کان گهٽ هندو ۾ شريڪ ٿيا سين ۽ انهي ڪري جي ضروري [illegible] پاس ٿي سگهي ته ٿيو ممڪن آهي ته هندو ڀائرن تي اسين انهي تحريڪ ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ اثر نه وجهي سگهون ۽ اها ڳالهه اسان جي لاءِ نهايت افسوس ۽ شرم جهڙي ٿيندي.

تنهنڪري اوهان جي خدمت ۾ عرض آهي ته اوهان [illegible] ڪوشش ڪري جان پنهنجا دوست احباب جيترا ٿي سگهن حيدرآباد ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ آڻيو ته اسان مسلمانن جي راءِ جي ڪثرت ٿئي ۽ اسان جي مذهبي خواهش جي مطابق فيصلو ٿئي ۽ سنڌ جي انهي ڪانفرنس ۾ [illegible] ڪم [illegible] ڪانگريس [illegible] آهي ۽ [illegible] اها تحريڪ پاس ڪرائڻي آهي ۽ ضرورت آهي ته سنڌ مان گهٽ ۾ گهٽ [illegible] شريڪ ٿيڻ لاءِ [illegible] طرفان [illegible] چوندي حيدرآباد وارن ايندا [illegible] تمام گهڻو گهٽ آهي ۽ [illegible] اوڏانهن جلدي موڪليو.

مڪلاڊ روڊ ڪراچي
۱۷ آگسٽ ۱۹۲۰ع

محمد خان   (حڪيم) شمس الدين احمد
سيڪريٽري سنڌ خلافت ڪميٽي ڪراچي   جوائنٽ سيڪريٽري

"الوحيد" اليڪٽرڪ پرنٽنگ پريس ڪراچي.

از دفتر "سنڌ پراونشل خلافت ڪميٽي"
ڪوٺي سيٺ حاجي عبدالله هارون
نيپئر روڊ، ڪراچي.

مورخ ١٨ اگسٽ

جناب من   السلام عليڪم

تاريخ ٢٧ ماه آگسٽ سن ١٩٢٠ع بروز جمعه ٩ بجي وقت صبح

خلافت ڪميٽي جو جلسو ~~جناب سيٺ حاجي عبدالله هارون صاحب جي بنگلي~~ خلافت آفيس حيدرآباد تي ٿيندو.

مهرباني فرمائي توهين تشريف فرمائي ممنون ڪندا.

~~هيٺين تجويزن~~ موجوده حالت تي غور ڪيو ويندو.

فقط والسلام

سيڪريٽري

Gul Hayat Institute

دفتر جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ

بندر روڊ ڪراچي

مورخه 11 سپٽمبر 1920

جناب من سيد غلام مرتضيٰ شاهه صاحب

السلام عليڪم — رسيد بڪ [illegible]

تاريخ [illegible] 1920 تي توهان جي خدمت ۾ موڪليا ويا آهن

[illegible]

اميد آهي ته توهان جي ڪوشش سان هن وقت تائين رپيا [illegible]

[illegible] عرض آهي ته هن خط ڏسڻ شرط تمام جلد [illegible]

وصول ٿيل چندو [illegible] رسيد بڪ [illegible] موڪليندا ۽ [illegible]

[illegible] ـ اميد آهي ته اوهين خيريت سان هوندا ـ

[illegible]

Gul Hayat Institute

جمعيت مرڪزيه

از دفتر "سنڌ پراونشل خلافت ڪميٽي"

ڪراچي ... مورخه 15 اڪتوبر 1920ع

رسالو ... ڪراچي.

جناب من سيد غلام مرتضيٰ شاهه صاحب

السلام عليڪم

تاريخ ... ماهه سپٽمبر سنه 1920ع بروز ... بوقت ... شام

دفتر جمعيت خلافت اسلاميه

خلافت ڪميٽي جو جلسو ...

صوبه سنڌ ...

ڪراچي ۾ ٿيندو.

مهرباني فرمائي توهين تشريف فرمائي ممنون ڪندا.

هيٺين تجويزن تي غور ڪيو ويندو.

فقط والسلام

1. ... جو باغيانه تحرڪ.
2. قومي تعليم لاءِ مدرسه کولڻ.
3. ...
4. ... اسٽور کولڻ.

...

سيڪريٽري

Gul Hayat Institute

دفتر جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ

بندر روڊ ڪراچي

مورخه ٩ جولاءِ

جناب من سيد غلام حسن شاهه

السلام عليڪم

رسيد بُڪ ٥

جي ٨ رسيد موڪليا ويا آهن

تاريخ [illegible] توهان

اميد آهي ته توهان جي ڪوشش سان هن وقت تائين پورچي وڌا هوندا. [illegible] عرض آهي ته هن خط ڏسڻ شرط نهايت جلد وصول ٿيل چندي سميت رسيد بُڪ ڏيڻ ٻاري موڪليندا ته مهرباني. اميد آهي ته اوهين خيريت سان هوندا.

سيڪريٽري

Gul Hayat Institute

٧٨٦

جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ ڪراچي

جناب من السلام عليڪم

توهانکي معلوم هوندو ته هندستان جي سڀني وڏين جماعتن جهڙوڪ جمعيت العلماء هند ـ خلافت ڪانفرنس ـ انڊين نيشنل ڪانگريس ـ مسلم ليگ وغيره ۽ ملڪ جي وڏن وڏن اڳواڻن پوري طرح فيصلو ڪيو آهي ته جنهن صورت ۾ انگريز سرڪار خلافت ۽ پنجاب جي ظلمن جي متعلق اسان سان انصاف نه ڪري اوتري حالت ۾ ان سان عدم تعاون يا ترڪ موالات ڪرڻ گهرجي ۽ انهي سلسلي ۾ سڀني کان اڳ ۾ سڀ کان ضروري ڳالهه نين ڪونسلن کي بائيڪاٽ ڪرڻ ۽ انهن ۾ نه وڃڻ آهي ـ تنهنڪري اوهان جو مذهبي ۽ ملڪي فرض آهي ته ڪونسل جي ڪنهن به اميدوار کي اصل ووٽ نه ڏيو ۽ يقين سمجهو ته جيڪو اميدوار هوندو ۽ اوهان کان ووٽ گهري ٿو سو مذهب ۽ ملڪ جي نالي راڄ جي خلاف آهي هاڻي رٿ مهي آهي ته ۲۰ نومبر ۱۹۲۰ جمع ڏينهن جتي ڪٿي هر هنڌ جلسا ڪري جن ماڻهن جا ووٽ آهن تن کي سمجهايو وڃي ته ڪنهن کي به ووٽ نه ڏيڻ گهرجي ـ ڀائرو! غور ڪريو هنن اسانجي موت ۽ حياتي جو سوال آهي ـ ڏسڻو آهي ته ڪير پنهنجي خدا جي خوش ڪرڻ ۽ پنهنجي پياري ديس جي ڀلائي لاءِ ڪرو اهڙي ٿوري کان ٿوري قرباني ڪري ٿو ـــ

هي مي ڳالهه به تمام ضروري آهي ته خلافت جهڙي خالص مذهبي ڳالهه ۾ هر ضرو ولنڌن بيگناهه ماڻهن تي سنڌ ۾ وقت بوقت ڪاورن جيڪي بيجا ظلم ۽ انڌير ڪيا آهن ۽ ڪيئن جيلن جون ۽ ٻيون طرح طرح جون تڪليفون ڏنيون آهي انهن مظلومن سان همدردي ظاهر ڪجي ـــ

هندو ۽ مسلمان ڀائرن جي خدمت ۾ عرض آهي ته مذهب ۽ ديس جي ڀلائي جي ڪم ۾ ڪنهن به قسم جي مخالفت يا سستي نه ڪندا ـ

جتي جتي جلسا ٿين اتان جلسن جو مفصل احوال اسان ڏانهن ۽ اخبار الوحيد جي ايڊيٽر ڏانهن اجهڻ گهرجي ـــ

محمد خان

سيڪريٽري سنڌ پراونشل خلافت ڪميٽي ڪراچي

"الوحيد" اليڪٽرڪ پريس ڪراچي ۾ ڇپيو.

Gul Hayat Institute

دفتر سنٹرل خلافت کمیٹی
بمبئی مورخہ ۶ر دسمبر ۱۹۲۰ء

برادرم زاد عنایتہٗ

السّلام علیکم و رحمۃ اللہ و برکاتہٗ

آپ کو معلوم ہوگا کہ کانگریس کے اجلاس خصوصی منعقدہ کلکتہ کے بعد اعتدال پسند طبقہ ترک موالات کی تحریک کا مخالف رہا ہے۔ اور اس کوشش میں مصروف ہے کہ کانگریس کے سالانہ اجلاس میں جو آخیر دسمبر میں ناگپور میں منعقد ہونے والا ہے ترک موالات کی تحریک کو مسترد کر دیا جائے۔ یہہ عرض کرنے کی چنداں ضرورت نہیں کہ ترک موالات مسلمانان ہند پر از روئے احکام شرعیہ فرض ہو چکی ہے۔ لہٰذا تمام خدام خلافت کو چاہئے کہ وہ اس دفعہ بہت بڑی تعداد میں کانگریس کے ڈیلیگیٹ بنکر آئیں۔ اور اپنے اپنے ضلع کی کانگریس کمیٹی سے ڈیلیگیٹ فارم حاصل کریں۔

حتی المقدور ہر خادم خلافت کو چاہئے کہ وہ کانگریس ڈیلیگیٹ کی فیس اور سفر خرچ وغیرہ خود برداشت کرے۔

کانگریس کے موقع پر آل انڈیا خلافت کانفرنس کا بھی اجلاس منعقد کیا جائیگا جسکے صدر مولٰنا ابوالکلام صاحب آزاد منتخب ہوئے ہیں مگر خلافت کانفرنس کے ڈیلیگیٹوں کیلئے طعام و رہائش وغیرہ کے متعلق کوئی علیحدہ انتظام نہیں ہوگا۔ لہٰذا ہر خلافت کمیٹی کو چاہئے کہ وہ اپنے علاقہ کے ڈیلیگیٹوں کی فہرست سکریٹری استقبالیہ کمیٹی کانگریس ناگپور کو بھیجدیں خلافت کانفرنس ناگپور کو بھی مطلع کر دیں تاکہ دوسرے کانگریس ڈیلیگیٹس کے ساتھ ان کے قیام وغیرہ کا بندوبست ہوسکے والسلام

الملتمسین

شوکت علی، یعقوب حسن، احمد حاجی صدیق کھتری، سیف الدین کچلو

آنریری سکریٹریان سنٹرل خلافت کمیٹی آف انڈیا بمبئی

(اسلامیہ پریس [illegible] بمبئی میں چھپا)

Gul Hayat Institute

THE SIND PROVINCIAL KHILAFAT COMMITTEE

جمعيت خلافت اسلاميہ صوبہ سنڌ ڪراچي.

[illegible] 18 McLeod Road

Karachi [illegible] 192_ ڊسمبر

مهربان مني! السلام عليڪم

گذارش هي آهي ته اوهان کي معلوم هوندو ته انڊين نيشنل ڪانگريس جو ايندڙ اجلاس ناگپور ۾ ٢٦ ڊسمبر تي ٿيندو جنهن ۾ نهايت اهم قومي ۽ ملڪي مسائل تي غور ڪيو ويندو ۽ ترڪ موالات جي منزل قدمن تي وڌڻ جو ويچار ڪيو ويندو ۽ تحريڪ خلافت جا دشمن لڳ [illegible] ڪري [illegible] ٿي رهيا آهن ته ڪثرت راءِ سان ترڪ موالات نامنظور ڪرائجي يا قدمن ۾ ڦيرگهير ڪجي ۽ جي مسلمان مذهبي حڪم موجب ترڪ موالات تي عمل ڪرڻ لاءِ تيار آهن ۽ جيئن خلافت ڪميٽي جو فيصلو اسان جي خواهش ۽ مذهبي حڪمن موجب نه ٿيندو ته اهي ان قدم کان نه هٽندا اسان. ان لاءِ ضروري آهي ته اسين ڪافي تعداد ۾ انهي جلسه ۾ شريڪ ٿيون ۽ پنهنجي راءِ بحال ڪرايون انهي سواءِ ڪانگريس جي اغراض ۽ مقاصد ۽ ديگر قوانين جي جوڙجڪ تي به غور ڪيو ويندو ۽ خلافت ڪانفرنس جو جلسه ۽

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

والسلام

[illegible] محمد [illegible]

[illegible]

[illegible]

Gul Hayat Institute

THE SIND PROVINCIAL KHILAFAT COMMITTEE

جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ ڪراچي.

428, McLeod Road,

Karachi, ١٤ ڊسمبر 192٠.

مخدوم بنده - السلام عليكم

سنڌ پراونشل خلافت ڪميٽيءَ جي منتظم ڪاميٽيءَ جو جلسو اڄ ٿيو
١٩ ڊسمبر ١١ جي مهل خلافت آفيس ۾ ٿيندو مهرباني ڪري ضرور
اچي شامل ٿيندا - ميٽنگ ۾ هيٺين ڳالهين تي غور ٿيندو ۽ ٺهراءُ ٿيندو -
١ بيت المال جو حساب ٢ بيت المال گڏ ڪرڻ جي -
٣ حيدرآباد ۽ لاڙڪاڻي ۾ مرڪز ٺاهڻ جي - ٤ قومي تعليم لاءِ ڪميٽي ۽ رپيه
جمع ڪرڻ - ٥ هيٺين صاحبن جو مستقل وفد ٺاهڻ - ١ پير رشد علي شاه
٢ پير علي انور شاه صاحب ٣ مسٽر عبدالجبار صاحب
٦ تبليغ ۽ سوديشي جي ڪوشش ٧ جمعيت ماهوار بنا سنڌ خلافت جي
ماڻي مشاهده جمع ڪرڻ ۽ ٻين ڪميٽين ٺهرائڻ جي -
٨ ضلعي سنڌ ۾ ڪٿي جنرل ميٽنگ ڪرڻ جي - ٩ ٻيا لوازم
ناگپور ڪانگريس لاءِ نمائندا موڪلڻ - والسلام

محمد صادق
سيڪريٽري

NOTE.

Pucca Receipt for this amount will be sent to you from the Head Office of the Central Khilafat Committee of India, Bombay. If the Pucca Receipt is not received by you within one month, report should please be made to Mr Mian Mohamed Haji Jan Mohamed Chotani, (President Central Khilafat Committee), Chotani House, Khudack, Bombay.

No Pucca Receipt will be issued for any amount upto Rs. 5/-

اِطلاع

جنابمن۔ اس رقم کی پکی رسید صدر دفتر مجلس مرکزیہ خلافت ہند بمبئی سے آپکی خدمت مین روانہ کیجائیگی اگر ایک ماہ کے اندر پکی رسید موصول نہ ہو تو براہ کرم اسکی اطلاع سیٹھ میان محمد حاجی جان محمد صاحب چھوٹانی (صدر مجلس مرکزیہ خلافت) چھوٹانی ہاؤس۔ کھڈک بمبئی کو فوراً بھیجدین*

پانچ روپیہ تک کی رقم کیلئے پکی رسید روانہ نہین کیجائیگی*

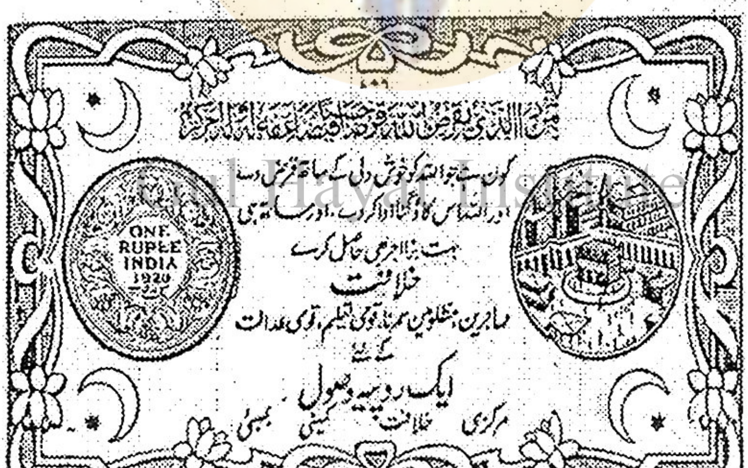

Gul Hayat Institute

جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ ڪراچي.

٤٢٨ منٽگمري روڊ
ڪراچي، ٢٣ جنوري ١٩٢١

جناب من السلام عليڪم

جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ جي منتظمه ڪاميٽي جو جلسو ڇنڇر ڏينهن تاريخ ٥ فيبروري ١٩٢١ع ١١ بجه صبح جو خلافت ڪاميٽي جي آفيس ۾ ٿيندو. مهرباني فرمائي اچي جلسه ۾ شريڪ ٿيندا.

هيٺيان ڪم سرانجام ڪيا ويندا.

(١) بيت المال جو حساب ڪتاب
(٢) بيت المال ڪيش ڪمي
(٣) حيدرآباد ۽ لاڙڪاڻي ۾ ماتحت آفيس (سب مرڪز) خلافت جا قائم ڪرڻ
(٤) قومي تعليم فنڊ ۽ ان جي گڏ ڪرڻ لاءِ ڪهڙا اپاءَ ۽ تجويزون اختيار ڪجن
(٥) هميشه لاءِ وفد مقرر ڪرڻ جو ڪم ڪندو رهي
(٦) تبليغ ۽ سوديشي رضاڪارن
(٧) ڪيترن ماڻهن جي روڪڻ جي سنڌ پراونشل خلافت ڪاميٽي جي ڪالي پيسا گڏ ڪن ٿا
(٨) جنرل ڪاميٽي ڪوٺائڻ لاءِ تاريخ ۽ هنڌ مقرر ڪرڻ
(٩) قومي دارالقضائون برپا ڪرڻ
(١٠) مجاهدن جون جماعتون تيار ڪرڻ
(١١) سرڪاري ڊپارٽي ڪيئن منهن ڏجي
(١٢) ميرپور خاص ۾ سنڌ پراونشل ڪانفرنس سان گڏ سنڌ خلافت ڪانفرنس ڪجي يا نه ڪجي
(١٣) مولانا محمد صادق صاحب جون تجويزون ملان اسڪولن بابت
(١٤) هميشه لاءِ مبلغين مقرر ڪرڻ
(١٥) مرڪزي خلافت ڪاميٽي بمبئي جا ڌاري ڪين لوڻ ڪيتري قيمت جا وڪري لاءِ گهرايا وڃن
(١٦) ڪانگريس متاعبد سوراج ۽ قطع تعلقات

خاڪسار
محمد خان
سيڪريٽري
سنڌ پراونشل خلافت ڪاميٽي ڪراچي

Gul Hayat Institute

سنڌ پراونشل خلافت ڪاميٽي جي جنرل ميٽنگ تاريخ ٢٦ ۽ ٢٧
فيبروري ١٩٢١ جي ڪارڪاٽن ۾ ٿيندي تن ۾ ويچار ڪرڻ لاءِ مضمون.

١. حساب ڪتاب جي رپورٽ
٢. سنڌ پراونشل خلافت ڪاميٽي جي قيد ڪيل ليڊر بابت
٣. سنڌ پراونشل خلافت ڪاميٽي جي ڪم ڪندڙ ڪاميٽي جي چونڊ
٤. سنڌ پراونشل خلافت ڪانفرنس
٥. سنڌ پراونشل خلافت ڪاميٽي ۽ انجي منيجنگ ڪاميٽي ۾ مان
جن ميمبرن پنهنجو وقت پورو ڪيو آهي تن جي بدران ٻين ميمبرن جي چونڊ بابت
٦. سينٽرل خلافت ڪاميٽي جي ميمبرن مان جن پورو ڪيو آهي تن
جي جاءِ تي ٻين ميمبرن جي چونڊ بابت
٧. سينٽرل خلافت ڪاميٽي ۽ جمعيت کي چٺي تہ آل انڊيا خلافت ڪانفرنس
~~ڪميٽي~~ ڪوٺائي.
٨. تعليم لاءِ قومي اسڪول
(١) ڏاهه اسڪولن جي کولڻ بابت
(٢) مڪاني اسڪولن کي گرانٽ ڏيڻ بابت
(٣) ٻين اسڪولن کي گرانٽ ڏيڻ بابت
٩. سنڌ مدرسه جي بورڊ بابت
١٠. سوديشي
(١) اڻت سنڌ ۾ ڪيئن ڪئي وڃي
(٢) ديسي ڪپڙي ۽ سامان جا اسٽورس کوليا وڃن
(٣) ڪورٽن ۾ اڙدو جي ڪم کي ڇڏائجي
١١. الوحيد پريس کي خلافت طرفان قرض ڏيڻ بابت
١٢. بيت المال جو چندو ڪيئن ڪجي
نوٽ - وڌيڪ مضمونن جي لاءِ سيڪريٽري کي خبر ڏيڻ گهرجي -
انهن مضمونن کي ٻيون ايجنڊا ۾ شامل ڪيندا -

بهارت اليڪٽرڪ پرنٽنگ ورڪس ڪراچي.

محمد خان
سيڪريٽري صاحب سنڌ پراونشل خلافت ڪميٽي

Gul Hayat Institute

اللہ اکبر

دفتر مرکزی خلافت کمیٹی [illegible]
بمبئی [illegible]

برادر [illegible] السلام علیکم و رحمۃ اللہ و برکاتہ

آل انڈیا خلافت کانفرنس منعقدہ میرٹھ [illegible] ۱۹ اپریل ۱۹۲۶ء کے اجلاس

ششم کی [illegible] اسلامی خدمت کی گئی [illegible] آپ کی [illegible]

[illegible]

[illegible] والسلام

آپ کا

شوکت علی (خادم کعبہ) — احمد حاجی [illegible] کھتری

ڈاکٹر سیف الدین کچلو

سیکرٹریان مرکزی خلافت کمیٹی ہند

Gul Hayat Institute

دفتر استقباليه ڪميٽي آل انڊيا خلافت ڪانفرنس ڪراچي

جناب معظم و محترم — السلام عليڪم و برڪاته

اُميد آهي ته اوهين خيريت سان هوندا - توهان بزرگن کي اها ڳالهه معلوم ٿي ويئي هوندي ته ۱-۲-۳ جولائي ۱۹۲۱ع مطابق ۲۳-۲۴-۲۵ شوال ۱۳۳۹هه جمعه ڇنڇر آچر ڏينهن آل انڊيا خلافت ڪانفرنس جو جلسو ٽي ڏينهن برابر ڪراچي شهر ۾ ٿيندو ۽ مخدوم قوم فدائي ملت حضرت مولينا محمد علي صاحب جلسي جي صدارت قبول فرمائي آهي - ۽ اُميد آهي ته هندوستان جا مسلمان ۽ هندو مشهور ۽ وڏا وڏا اڳواڻ تشريف فرما ٿيندا - اڄ ڪالهه خلافت اسلاميه ۽ ملڪ جي بهبودي جي متعلق ڪيترين ضروري ڳالهين آهن جن تي هن اجلاس ۾ خاص طرح غور ڪيو ويندو - انهي ڪري آنهي همدردي کي مد نظر رکي جا اوهان وقت بوقت هن مقدس مذهبي تحريڪ ۽ ملڪ جي ڀلائي جي متعلق ظاهر فرمائي آهي اوهان جي خدمت ۾ خواست آهي ته ضرور هي وڏي عظيم الشان جلسي ۾ شريڪ ٿي اسان کي شڪرگذار فرمائيندا

توهان جي رهڻ جو بندوبست استقباليه ڪميٽي ڪندي ۽ هرڪ ماڻهو جي کاڌي لاءِ ٻه ٽڪا ڏينهن لاءِ هڪ روپيو ڏيڻ تي ڪميٽي بندوبست ڪندي ۽ جلسي ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ ڊيليگيٽ (نمائنده) جي فيس ٻه روپيا ٽنهي ڏينهن لاءِ مقرر ڪئي وئي آهي - جنهن ڳالهه جو خاص طرح خيال رکندا ته اوهان جي تشريف آوري جو اطلاع گهٽ ۾ گهٽ پنج ڏينهن اڳيان يعني ٢٦ جون ١٩٢١ع تائين اسان کي پهچي وڃي ته اوهان جي سهوليت ۽ آرام جو بندوبست ڪجي ۽ جيڪڏهن اوهان غفلت ۽ سستي ڪري اهڙي وقت ۾ اطلاع نه ڏنو ته لاچار اوهان کي تڪليف ٿيندي ۽ پوءِ انهي ذميواري اسان تي نه آهي - فقط والسلام

(١) محمد خان

(٢) ڊاڪٽر اي - ايم - احمد

Gul Hayat Institute

(٣) آر ڪي - سڌوا

سيڪريٽريون استقباليه ڪميٽي آل انڊيا خلافت ڪانفرنس ڪراچي

پارت اليڪٽرڪ پرنٽنگ ورڪس ڪراچي.

از دفتر مرکزی خلافت کمیٹی ہند
بمبئی ۳؍ اگست ۱۹۲۱ء

برادرم السلام علیکم و رحمۃ اللہ و برکاتہٗ

آپنے اخبار وںمین "خلافت اور انگلستان" مؤلفہ ڈاکٹر سید محمود صاحب کا ذکر پڑھا ہوگا۔ یہ ایک نہایت مفید اور مقبول تالیف ہے۔ خلافت کی تاریخ اور پھر انگلستان کے تعلقات نہایت خوبی سے دکھلائے گئے ہین۔ یہ کتاب انگریزی مین تالیف کیگئی ہے۔ اب اسکا اردو ترجمہ بھی چھپگیا ہے۔ میری رائے مین ہر مسلمان کو اسے پڑھنا چاہیئے۔ اسکی اشاعت ہمارے مقاصد کیلئے ضروری ہے اور ممالک یورپ مین ضرور ہونی چاہیئے۔ اخبارات نے نہایت پرزور ریویو لکھے ہین اور یہ رائے دی ہے کہ انگلستان مین اسکی اشاعت کیجائے۔ قصد یہ ہے کہ اسکے نسخے ہزاروں کی تعداد مین یورپ مین یہ کتاب مفت تقسیم کیجاوے اسلیئے آپ سے درخواست ہے کہ آپ براہ مہربانی اپنے ہان اسکی اشاعت کی پوری کوشش کرین اور انگریزی یا اردو کی جسقدر کا پیان مطلوب ہون روپیہ بھیجکر محمد امتیاز صدر انجمن ترقی پٹنہ سے طلب فرمائین۔ انگریزی کی [illegible] اور اردو کی [illegible] روپیہ قیمت ہے۔ والسلام

آپ کا بھائی

شوکت علی (خادم کعبہ)
آنریری سکریٹری مرکزی خلافت کمیٹی۔

مطبع رحمانی حجرہ محلہ بمبئی نمبر ۸

Gul Hayat Institute

جمعيت خلافت اسلاميه صوبه سنڌ ڪراچي
THE SIND PROVINCIAL KHILAFAT
COMMITTEE

~~Continuation Sheet~~ No. 2.

خلافت ڪميٽي صوبو سنڌ
ميڪلوڊ روڊ ڪراچي
١٣ آگسٽ ١٩٢١ع

جناب ڪرم

السلام عليڪم ورحمة الله وبرڪاته - عرض ته اسان کي ڪراچي ضلع جي خلافت ڪميٽيءَ جي نالي جو ضابطو آهي
موڪلڻ ڪريو اسان کي هن ضلعي ۾ سڀ السلام ڏيندا ته اوهان جي ضلع جي خلافت ڪميٽيءَ جا
گهڻا ميمبر آهن ۽ اوهان جي ڪميٽيءَ کي ڪيترا ڏوڪڙ ڏنا آهن - مهرباني ڪري پنهنجي عهديدارن
ڪميٽيءَ جي باني کان سواءِ ڪيترا - ۽ اوهان جي ضلعي ۾ خلافت جي هلچل جو احوال به لکندا
ميمبرن بابت جي ميمبرن جو تسڪيندا جا حال جو اسان کي ڪرڻ خلافت ڪميٽي ۾ لاءِ
هيءُ ڪرڻ ضروري ٿا آهن — مهرباني ڪري جواب جلد لکندا جا حال جو اسان کي
ضلع ڪميٽيءَ جي جلد نالي جو ضابطو آهي — فقط والسلام

نالو ...
سيد

پريزيڊنٽ خلافت ڪميٽي صوبو سنڌ

Gul Hayat Institute

THE CENTRAL KHILAFAT COMMITTEE OF INDIA.
CHOTANI HOUSE, KHADACK, BOMBAY.

No 3874 18. 8. 1921

The Central Khilafat Committee of India.

CHOTANI HOUSE, KHADACK, BOMBAY.

Received from Khilafat Committee, Sann

the sum of Rupees Two hundreds only

being donation to the Khilafat Fund.

[illegible]

Rs 200-0-0

Hon. Treasurer.

TEMPORARY RECEIPT

THE CENTRAL KHILAFAT COMMITTEE OF INDIA.

(BOMBAY)

No 1553 18. 8. 1921

Received from Khilafat Committee Sann

The sum of Rs [illegible]

for [illegible] Fund

Rs [illegible]

Designation Accountant.

Central Khilafat Committee of India.

Gul Hayat Institute

خلافت بابت

بخدمت ۾ جناب حضرت شاهه صاحب سلمه الله تعالى

احوال ته هي آهي ته ڪري هن جمعه ڏينهن

سڀني جماعتن هتي شاهه ادا ڪئي

دعا گهري هيئن ته هئا ويا سڪا هئا -

هي لس شهر ۾ مسلمانن جو جلسو

اسلام جي دشمنن کي دنيا جي ڪن مسلمانن

ساڻ لڳي آخري نوٽيس لڳي ڏيئي ته هو

بيت المقدس پاڪ جاين ۽ جزيرة العرب

جي سڀني حصن کي خالي ڪري وڃن جي ته

انهن اسلامي ملڪن کان نه وڌيڪ تو وڌيڪ تشويش

سان ڪيئي اتان بيٺل فوجون ڪڍي ڇڏين سلطنت

ٻيهر طاقتور آزاد ٿيندي -

۲ هي جلسو عربن کي سندن آزاديءَ

شوڪت ۽ پاڪ وطن جي آزادي هٿ ڪرڻ ۾

۽ اسلامي عزت کي زنده رکڻ ۾ مدد

لاءِ ڏيئي ته هو انهي لاءِ پنهنجي دوست ۽

Gul Hayat Institute

دشمنن اسلام ۽ سمجهائي کي دشمني ۽
رسول الله ﷺ جن آستانه مان هميشه لاءِ
هٽائي ڪين ته لاءِ هر ممڪن طريقا
اسلامي احڪام موجب اختيار ڪن.
۽ اسين ليڪن يقين تائيد ڪيا رهون ته دنيا جا
سڀ مسلمان سڀني مذهبي آزادي قائم
رکڻ لاءِ سندن هر قسم جي امداد ڪن.
٣ ته هي جلسه شريف جيسين ڪي
ملڪ ۾ تون ڏين نه هي فقط ا هي جڳه
ليس جزيرة العرب جي آزادي جو
اعلان نه ڪن گهرجي ۽ امي نسب
عهد نامه غير قومن سان ڪيل رد ڪري
جنسان اسلام جي ۽ جزيرة العرب
جي بيعزتي ٿي آهي - ۽ امي عهد نامه ڪري
جنسان اسلامي آزادي کي ڪو نقصان
نه پهچي ۽ دنيا جا مسلمان به راضي ٿين.

Gul Hayat Institute

۽ پنهنجي هن حق لاءِ هر قسم جي صوبن ۽ قائمُ
رکڻ لاءِ اپاءَ وٺي. اسين سڀ
مسلمان سنڌس هن مذهبي آزادي
اسين ڌرتي سان هر طرح پنهنجي طاقتن
سان پنهنجي جان ۽ جند قائم رکندا اسون.
۾ هي جلسو مولانا محمد شوڪت علي
صاحب جي رهنمائي ۾ اعتقاد
رکي ٿو ۽ ليگ عرضداشت ڪري ٿي ته
جزيرة العرب جي آزادي لاءِ اهڙا
اپاءَ ورتا وڃن جنسان مسلمانن جي
ڪالڪ جزيرة العرب جي آزادي

تنهن ڪانپوءِ آخر ۾ سڀني ورتي ڀيس
بوڪ آزادي اچي هو رحيم ڪري
موڪليا آهن سي جا عثماني خلافت ان

وانهي پنهنجن ماڻهن جي حوالي ڪندا

جي هن موقعه تي جڳهي طرح وصول

ڪن - جنهن ڪري ڏي دونهن تي

رڪليل ٢ هزار ماڻ سن به پان ڪا موڪ

امين نه اوهين صاحب هر ممڪن ڪوشش

ڪري ڪي پورو ڪندا.

ساڳيا احوال ١٢ تاريخ ڪوڙي

پهچي سنا يادو جنيا والسلام

العبد

محمد ...

Gul Hayat Institute

15.11.20

جواب ١٦ تاريخ ڏنو ويو

از دفتر مرکزئی خلافت کمیٹی

بمبئی ۱۴ جولائی سنہ ۱۹۲۳ع

براد رم السلام علیکم ـ ۱۷ جولائی کو صلحنامہ لوزین پر دستخط ہو جائینگے اس لحاظ سے یہ قرار پایا ہے کہ سارے ہندوستان میں ہندو مسلمان متفقہ طریقہ پر عیدالضحیٰ کے روز جشن صلح منائیں (عید غالباً ۲۵ جولائی کو ہوگی) عید کے روز سہ پہر میں جھنڈوں کے ساتھ جلوس نکالے جائیں ـ اور جلسہ کرکے حسب ذیل مضامین کی تجاویز پاس کی جائیں ـ

(الف) حضرت خلیفۃ المسلمین اور غازی مصطفیٰ کمال پاشا کو مبارکباد ـ

(ب) اپنے مطالبات متعلق آزادئی جزیرۃ العرب یعنی عرب عراق شام و فلسطین کا پرزور الفاظ میں اعادہ ـ

(ج) اس امر کا عہد و پیمان کہ ہندوستان کے ہندو مسلمان باہم متفق اور متحد رہکر حصول سوراج کی جدوجہد کو جاری رکھینگے ـ

رات کے وقت ہر ہر جگہ چراغاں کیا جائیگا ـ اور عید سے تین روز تک انگورا فنڈ کا چندہ جمع کیا جائیگا

آپ سے امید ہے کہ موقع کی اہمیت کا لحاظ رکھتے ہوئے ہر ممکن طریقہ سے اس جشن صلح کو پوری طرح کامیاب بنائینگے ـ

ہم ہیں آپکے بھائی

مختار احمد انصاری (صدر)

سید محمود معظم علی عثمان سوبانی	معتمدین اعزازی

خلافت پریس بمبئی نمبر ۱۱

Gul Hayat Institute

۲۸٦

انجمن نو مسلمانان سنڌ ڪراچي

ANJUMAN NAO-MUSSALMANAN-E-SIND.

Tele. Add:—"Alwahid" [illegible] BILLASIS STREET.

P. O. Box No. 202. Karachi, 19 [illegible] 192

مڪرمي جناب شاهه صاحب سيد غلام مرتضيٰ شاهه صاحب سلمهم الله تعاليٰ

وعليڪم السلام ورحمة الله وبرڪاته. عنايتنامو اوهان صاحب جو مورخ ۱۴- جمادي ۴۲ع جو عنايت ٿيو [illegible]

اوهان صاحب جيڪو احوال خط ۾ ڏنو آهي ته توهين ڪوهستان جي مسلمانن جي حالت بابت گهڻو افسوس ٿيو

بيشڪ اسين وڏن شهرن ۾ رهندڙ سنڌ جي [illegible] حصن جي مسلمان ڀائرن جي حالت کان گهڻو بي خبر آهيون.

في الحال ڀائرن کي ميمبر [illegible] ٿا ڪريون.

۲- اوهان صاحبن کي التماس آهي ته ڪوهستان جي مسلمانن جي حالت بابت مختصر رسالو تيار [illegible]

(۱) تعليمي حالت.

(۲) سنڌ ۾ معاشرتي زندگي.

(۳) سنڌ ۾ رهڻ لاءِ جايون.

(۴) سنڌ ۾ آبادي (پوکه).

(۵) سنڌ ۾ معاش جا ذريعا.

(۶) سنڌ ۾ مفلسي.

(۷) سنڌ ۾ تعداد.

(۸) ڪهڙا اُپاءَ سنڌ ۾ ترقي لاءِ ڪارگر ٿيندا.

(۹) ٻيو ڪو احوال جيڪو اوهان صاحب ڏيڻ گهرو.

ان رسالي جو [illegible] ڪاپيون ڇپائي تقسيم ڪبيون.

(۳) اسلامي اخبارن ۾ به ڪوهستان جي مسلمانن جي سڌاري لاءِ وقت بوقت مضامين پيا لکجن.

(۴) هيءَ انجمن برابر [illegible] Kohistan Muslim Education Society

نالو ڪجهه حصا ان ۾ پڙهائڻ شروع ڪيا ويندا. منهنجي خيال موجب جيڪڏهن انجمن وقت بوقت فقط تعليم جو خرچ کڻندي رهي.

(۵) هن ڪوهستان جي شاگردن لاءِ گورنمينٽ ميونسپالٽي ۽ لوڪل بورڊ ڏانهن خاص طرح لکي ڪجهه امداد ڪئي وڃي ۽ خاص اسڪالرشپون ڏنيون وڃن.

۶ تاريخ ۽ منزل تي (جنهن جو ذڪر شيخ صاحب جن جي جاءِ تي) ميٽنگ جي موقعي تي اومان صاحب منهنجي صدارت ۾ جلسو ٿيو.

(۷) انهيءَ موقعي لاءِ ڪراچيءَ مان هيٺين صاحبن کي دعوت ڏني وئي.

۱- حڪيم مولوي فتح محمد صاحب سيوستاني.
۲- مولانا مولوي محمد صادق صاحب مهتمم جامعه اسلاميه کڏي ڪراچي.
۳- سيٺ طيب علي علي ڀائي ڪريمجي صاحب (وائيس چيئرمين اسڪول بورڊ ڪراچي ميونسپالٽي)
۴- ميان محمد ملوڪ صاحب ڪلارڪ سيڪنڊ ڊپارٽمينٽ اسڪول بورڊ آفيس ڪراچي.
۵- جناب شيخ حاجي عبدالمجيد صاحب پروپرائيٽر الوحيد پريس ڪراچي.
۶- مسٽر دين محمد صاحب عليگ (ايڊيٽر الوحيد ڪراچي)
۷- حافظ خان محمد صاحب [illegible] مسجد [illegible] اسلاميه [illegible] ڪراچي.

في الحال هي صاحب ڪافي ٿيندا. خاڪسار ته انهن ذريعن تعليمي خرچ لاءِ رجوع ڪندو. انجمن ته مسلمانن سان هميشه [illegible] بلڪ مون وٽ (جي هن [illegible] گذريل [illegible] آهن) جي [illegible] پاڻ به ڏيندا. انهن کي [illegible].

جيترو اومان ڪانئي سگهي ادا ڪري ۽ درسي ڪتاب جامعه اسلاميه کڏيءَ وارا اسلامي ڪتابن تي ترجمان لاءِ مسلمانن کي [illegible] ڪتاب پاري اقرار [illegible] جهڙا ڪتاب ترجمي ڪرڻ جو ڪتابن ڪري دارالاشاعت [illegible]

دين ۽ دنيا [illegible] واقف ٿي آهي.

آخر ۾ دعا گهران ٿو ته الله تعاليٰ اومان صاحب جي ذريعي غريب ڪوهستاني مسلمانن کي ترقيءَ جي منزل تي جلد پهچائي.

آمين. اميد ته اومان صاحب خيريت سان هوندا. جواب جو منتظر رهندس.

[illegible] ميان عبدالرحمان صاحب [illegible] ناڻا [illegible]

اچي سگهندا.

نياز مند

[illegible]

عبدالله [illegible] صاحب

ايم- ايل- اي

ڪراچي

Gul Hayat Institute

يكم اگست ۱۹۳۰ء

دار الخلافت
متصل بائیکلہ برج
بمبئی

برادرم السلام علیکم و رحمۃ اللہ و برکاتہ

تمام حالات حاضرہ پر غور و خوض کرنے کے بعد آخری فیصلے کیلئے نہایت ضروری ہے کہ سنٹرل خلافت کمیٹی کا ایک اہم اجلاس لکھنؤ میں منعقد کیا جائے۔

۱۶ اور ۱۷ اگست کو مسلم لیگ کا سالانہ اجلاس لکھنؤ میں ہوگا۔ اسی زمانہ میں آل انڈیا مسلم کانفرنس بھی اپنا ضروری جلسہ کریگی۔ اس لئے سب کے مشورہ کے بعد یہ طے پایا ہے کہ مرکزی خلافت کمیٹی کا جلسہ بھی لکھنؤ میں ۱۷ اور ۱۸ اگست کو بلایا جائے۔ لکھنؤ کے احباب تمام انتظامات کر رہے ہیں۔ اور میں خود بھی ۱۱ اگست کو ان جلسوں کے انعقاد سے پیشتر پہونچ جاؤں گا۔ نہایت ضروری ہے کہ ہر صوبہ کے ممبر اس اہم جلسے میں ضرور تشریف لائیں تاکہ تمام ضروری امور کے متعلق مشورہ کر کے صاف اور صریح ہدایات دی جائیں۔ مجلس عاملہ نے دو اجلاس دہلی اور شملہ میں کئے۔ خدا کا شکر ہے کہ مسلمانوں نے اسکی ہدایات پر عمل کیا۔ اور اپنے تدبر اور استقلال کا ثبوت دیا۔ مسلمانوں کی جماعتوں میں سخت انتشار تھا اس میں بہت کچھ کمی ہوئی ہے۔ لیکن ابھی اس سلسلہ میں بہت زیادہ کام باقی ہے۔ ملک کے ہر گوشہ میں مسلمانوں کو تعمیری کام پر لگانا نہایت ضروری ہے۔ لہٰذا اس اہم اجلاس میں آپ کی موجودگی بے انتہا لازمی ہے۔ کیونکہ تصفیوں کے بعد عملی کام کرنے کے لئے آپ کی امداد ضروری ہے۔ اس لئے کہ اب یہ بات مسلم ہو چکی ہے کہ ہندوستان میں تمام اسلامی جماعتوں میں جمعیت خلافت اور اس کے حامی اور کارکن ہی تعمیری کام کو سرانجام دینے کی صلاحیت رکھتے ہیں۔ اب کام کا وقت آگیا ہے تاکہ آئندہ کی سیاسی تبدیلیوں کے لئے جبکہ حکومت کا بیشتر حصہ خود ہندوستانیوں کے ہاتھ میں آئیگا مسلمانوں کو ایک مرکز پر لائے اور انکی تمام منتشر قوتوں کو یکجا کرنے کے لئے عملی تدابیر اختیار کی جائیں۔

آپ ان باتوں کا خود اندازہ لگا سکتے ہیں۔ مجھے تفصیل اور تشریح کی ضرورت نہیں۔ ایجنڈا حسب ذیل ہے۔

(۱) کانگریس کی تحریک سول نافرمانی پر اظہار خیال اور فیصلہ۔
(۲) گول میز کانفرنس میں شریک ہونیوالوں کے لئے ہدایات
(۳) تعمیری پروگرام کی کس طریقے سے توسیع اور اسکی تکمیل کرائی جائے۔
(۴) جمعیت خلافت کی مالی حالت مضبوط کرنے کے لئے تجاویز
(۵) صدر دفتر کے حالات

دیگر امور باجازت صدر۔

آپ کا بھائی
(خادم کعبہ) شوکت علی
سکریٹری سنٹرل خلافت کمیٹی

Gul Hayat Institute

خلافت ہاؤس
فون۔ ۲۱۰۵۱

السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ

برادرم

خلافت کانفرنس کا سالانہ اجلاس جو وزیر اعظم کے فیصلہ کے انتظار کی وجہ سے ملتوی کر دیا گیا تھا ۲۵، ۲۶، ۲۷ ستمبر ۱۹۳۲ء کو اجمیر شریف میں زیر صدارت جناب شیخ عبدالمجید صاحب سندھی ایم ایل سی منعقد ہونا قرار پایا ہے۔

وزیر اعظم کے اس اعلان نے جو صورت حال سارے ہندوستان میں پیدا کر دی ہے اسکی بنا پر یہ اجلاس اپنی نوعیت کے لحاظ سے بہت زیادہ اہم ہوگا۔ سوائے مجلس خلافت کے دوسری تمام جماعتوں نے اپنے اپنے مصالح کے پیش نظر اس پر اپنے افکار اور خیالات کا اظہار کر دیا ہے۔

ضرورت ہے کہ مجلس خلافت کامل غور و فکر اور پوری بحث و تمحیص کے بعد اس سلسلہ میں آخری فیصلہ کر کے مسلمانوں کے سامنے کوئی مضبوط لائحہ عمل پیش کرے۔

اسکے علاوہ مسلمانوں کی تنظیم اور ان کے درمیان اتحاد و اتفاق پیدا کرنیکا اہم مسائل کے متعلق بھی عملی تجاویز مرتب کی جائینگی۔ تاکہ مسلمان ایک مرکز پر جمع ہو کر اسلام اور ملک کے لئے کوئی مفید خدمت انجام دے سکیں۔

جناب والا سے درخواست ہے کہ اس اجلاس کی اہمیت کا خیال فرما کر اپنے تمام کاموں کا ہرج کر کے اس میں شرکت فرمائیے اور کانفرنس کی رہنمائی کیجئے۔

اس اجلاس میں غور و فکر اور فیصلہ کے لئے جو مسائل زیر بحث آئینگے وہ حسب ذیل ہیں

(۱) وزیر اعظم کا اعلان
(۲) مجوزہ تیسری گول میز کانفرنس
(۳) الور اور رام گڈھ کے حوادث
(۴) تمام ہندوستان میں خلافت کمیٹیوں کی جدید تشکیل۔
(۵) رضاکاروں کی ترتیب اور تنظیم
(۶) سیوری سائل
(۷) خلافت پریس
(۸) حسابات دفتر
(۹) مجلس خلافت دہلی کے انتخابات کی رپورٹ

Gul Hayat Institute

شوکت علی (خادم کعبہ)
محمد عرفان
غلام رسول مہر
اللہ بخش یوسفی
سکریٹریان خلافت کمیٹی

دار الخلافت
لولین
متصل بائیکلہ برج
بمبئی، پوسٹ نمبر ۱

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ٹیلیفون نمبر ۴۰۲۱۳

برادر مکرم
السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ

آپ کو معلوم ہے کہ بمبئی میں ۲۹، ۳۰، ۳۱ مئی اور یکم جون کو خلافت کانفرنس زیر صدارت مولانا عبدالماجد صاحب بدایونی منعقد ہوگی۔

موقعہ کی اہمیت کے لحاظ سے خلافت کانفرنس کے ساتھ مسلم یونٹی کانفرنس اور مسلم رضاکاروں کی کانفرنس بھی منعقد ہوگی تاکہ تنظیم کے پروگرام کیلئے کوئی مضبوط لائحہ عمل تیار کرکے عملی قدم اٹھایا جاسکے۔

آپ کو یہ بتلانے کی ضرورت نہیں کہ موجودہ نازک حالت کے پیش نظر یہ اجتماعات کس قدر ضروری ہیں اور آپکے فیصلوں کا سارے ہندوستان میں کتنا شدید انتظار کیا جارہا ہے۔ کیونکہ ان کانفرنسوں میں مسلمانوں کے سیاسی حقوق کا آخری فیصلہ کرکے اس کا اعلان کیا جائیگا۔ اور مسلمانوں کے انتشار اور افتراق کے رفع کرنے کے لئے بھی مؤثر اور مفید تدابیر اختیار کرنے پر غور وفکر کرکے تجاویز مرتب کی جائینگی۔

براہ عنایت آپ اپنے ذاتی کاموں کا ہرج کرکے ان اجلاسوں میں شریک ہوں اور ہندوستان کے مسلمانوں کی خدمت کا یہ نازک موقع اپنے ہاتھ سے نہ جانے دیں۔

اپنی روانگی کی تاریخ اور بمبئی پہنچنے کی تاریخ سے دفتر خلافت میں اطلاع دیجئے۔

آپکے بھائی

شوکت علی (خادم کعبہ)
محمد مرتضیٰ
الٰہ بخش یوسفی
محمد عرفان
عبدالمجید
سکریٹریان خلافت مرکزیہ

نول کیمیا پریس (۱۹۳۱)

Gul Hayat Institute

جمعيت اسلاميه خلافت صوبہ سنڌ ڪراچي

ضروري گذارش

برادران اسلام

هي ڳالهه ظاهر آهي ته هن گذريل جنگ جي شروعات کان پوءِ جڏهن ترڪي جنگ ۾ شامل ٿي، تڏهن هندستان جي مسلمانن لاءِ اهو نهايت نازڪ وقت هو جو ته هڪ طرف خدا تعاليٰ ۽ اسلام جا احڪام ته ٻئي طرف ظاهري حڪومت جا فرمان! هڪ طرف مسلمانن جو خلافت ترڪي سان اخوت ته ٻئي طرف هن سان جسماني تعلقات هوا!! اهو مسلمانن لاءِ عجيب ڪشمڪش جو وقت هو، خود سرڪار انهيءَ حالت کان واقف هئي اهو ئي سبب هو جو سرڪار مسلمانن جي انهيءَ جهڪ ڏاڍ ۽ پريشاني کي ڏسي ڪري اعلان ڪيو ته هي مذهبي جنگ نه آهي ۽ مسلمانن جي پاڪ جاين کي نه ڪو حملو کان بچايو ويندو ۽ انهن جاين جي عزت ۽ حرمت اسلامي قاعدن مطابق رکي ويندي ۽ خلافت کي ڪو نقصان نه پهچايو ويندو ۽ ترڪي کان ٿريس ۽ ملڪ کسيو نه ويندو وغيره وغيره- انهن قسم جي وعدن جي معرفت سرڪار مسلمانن کي پنهنجي مدد ڏيڻ لاءِ انهن ڪوڙن جي ثقت جن وعدن کي مضبوط سمجهي پورو اعتبار ڪيو ۽ پنهنجي جان ۽ مال ڏيڻ ۾ ڪنهن قسم جو دريغ نه ڪيائون- انهن امداد اهڙي حد تائين هئي جو خود سرڪار کي مڃڻو پيو ته انهن وعدن جي ڪري هند جي مسلمانن سرڪار کي جيڪا مدد ڏني جنهن ڪري نه رڳو هندستان ۾ امن قائم رهيو پر خود انهن مسلمانن پنهنجي ڀائرن جو خون ڏيئي برطانيه کي اها فتح ڪري ڏني جا شايد ٻئي طرح ممڪن نه ٿئي ها-

جڏهن جنگ ختم ٿي ۽ مسلمانن اکيون کوليون ته انهن کي صاف نظر آيو ته جنگ ۾ باوجود انهيءَ امداد ڪرڻ جي به نه فقط انهن مذهبي جذبات جو خون ٿيو پر سڀني ڪيل انجامن جي به ڪليءَ طرح انحرافي ڪئي ويئي، تڏهن هن جلسن جي معرفت سرڪار کي ڪيل انجام ياد ڏيارڻ پنهنجي مذهبي جذبات جي پائمالي کان آگاهه ڪيو ۽ هن انصاف لاءِ درخواست ڪئي ته پنهنجا نمائندا موڪلي پنهنجي دلي ارادن کي ظاهر ڪيو، ۽ ڪوشش ڪئي مگر افسوس جو انهن جي ڪوشش به بيڪار ويون، ۽ هاڻي پنهنجي مرضي موجب سلطان المعظم خليفة المسلمين کي مجبور ڪري اسلام جي برخلاف صلح جي شرطن تي دستخط ورتي ويئي جن صلح کي مسلمان هڪ ڏينهن به جائز سمجهي نٿا سگهن- انهيءَ تي ڪري آخر سڀني مسلمانن گڏجي سرڪار سان ترڪ موالات يعني اڳين لوڙهو يا عدم شرڪت عمل يعني گڏجي ڪم نه ڪرڻ جو ٺهراءُ مقرر ڪيو ۽ پنهنجي هندستان جي وڏن وڏن علماڪن ان جي ترتيب مجمع جي فتوي ڏني ۽ هندستان ۾ خاص مسلمانن سان هندن هن ڏيکاري لاءِ ان تيمار ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ تيار ٿيا ۽ ورڻ آخر ملي انڊين نيشنل ڪانگريس ۽ مسلم ليگ ۾ اهو ٺهراءُ پاس ڪيو جنهن ڪري مذهبي اعتقاد کان سواءِ هندستان جي سڀني قومن تي انهيءَ ٺهراءَ يعني ترڪ موالات تي عمل ڪرڻ هڪ زبردست قومي فرض ٿي چڪو آهي- انهيءَ ترڪ موالات جي ٺهراءَ جا گهڻا پاڱا آهن جن جو ظاهر طور مشهور آهن هن وقت ميڪر سوال هي آهي ته ايندڙ نومبر ۾ جي ڪائونسل جي ميمبري لاءِ چونڊون ٿيڻيون آهن تنهن بابت رت آهي ته ڪو به مسلمان هجي يا هندو اميدوار ڪونه بيهي ۽ نه ورتي ڪنهن اميدوار کي ووٽ ڏئي- الحمدالله جو انهيءَ ٺهراءَ تي عمل ڪرڻ ڏانهن گهڻن سنڌ کان ٻاهران گهڻي انتظار ۾ ٿيا رهيون آهن جو گهڻا صاحب ترڪ موالات جي منظر ڪري ڪائونسل جي اميدواري کان دست بردار ٿي رهيا آهن- اگرچه سنڌ ۾ هن هندو صاحبن کان سواءِ ڪنهن مسلمان اهڙو قدم ڪونه کنيو آهي برادران اسلامي ڀائرن ۾ اميد آهي ته تون اميدوار ڀائرن کي سمجهايو ته هو دست بردار ٿين ۽ ٻين ورڻ صاحبن جي قومي حميت ۽ اسلامي همدردي ۾ اميد آهي ته هو ترڪ موالات جي مذهبي اصول کي مدنظر رکي ڪنهن به اميدوار کي ووٽ نه ڏيندا ۽ پنهنجي سڀني مسلمان ڀائرن کي ان حقيقت کان واقف ڪندا رهندا-

سنڌ جي مسلمانن کي ياد رکڻ گهرجي ته هي صوبو ٻين کان برخلاف خصوصيت گهڻا مسلمان اميدوار بيٺا آهن ۽ مسلمانن جي ڪثرت آبادي ڪري ورتي ووٽرن ۾ مسلمان گهڻا آهن تنهن ڪري ساري هندستان ۾ سنڌ جي مسلمانن کي وڌيڪ اسلام ۽ قوم جي عزت کي برقرار رکڻ فرض آهي- تنهن ڪري اميد آهي ته سنڌ جا مسلمان خدا تعاليٰ ۽ رسول اڪرم جي حڪم جي پيروي ڪرڻ ۾ ڪا ڪوتاهي نه ڪندا يعني ترڪ موالات جي ٺهراءَ موجب ڪنهن به ڪائونسل ۾ اميدوار نه بيهندا ۽ نه ورتي ڪنهن اميدوار کي ووٽ ڏيندا-

Gul Hayat Institute

(٢)

ترڪ موالات جو نظام عمل

اي ايمان وارؤ! ازدان لاءِ مفيد پيو ڪرڻ جارو رعمل نه آهي سواءِ انهي جي ته خلافت ڪانفرنس، جمعيت علماءِ هند، ڪانگريس ۽ مسلم ليگ جي پاس ڪيل ترڪ موالات جي تجويز قبول ڪري حال في الحال هيٺين ڳالهين تي هڪدم عمل ڪريو:-

(١) سڀ خطاب ۽ اعزازي عهدا هڪدم ڇڏي ڏيو ۽ مقامي جماعتن (ميونسپالٽين ۽ لوڪلبورڊن وغيره) جي سرڪاري ملڪ ميمبرن کان هڪدم استعفا داخل ڪرڻ گهرجي.

(٢) سرڪاري درٻارن ۽ ٻين سرڪاري ۽ غيرسرڪاري مجلسن ۾ (جي سرڪاري حاڪم ڪن ۽ انهن جي اعزاز واسطي ڪيون وڃن) شامل ٿيڻ کان صاف انڪار ڪيو وڃي.

(٣) ٻارن کي انهن اسڪولن ۽ ڪاليجن مان آهستي آهستي اٿاريو وڃي جي سرڪار جي ملڪيت آهن يا سرڪاري انتظام هيٺ آهن يا سرڪار کان امداد حاصل ڪن ٿا. ۽ انهن جي بجاءِ مختلف صوبن ۾ قومي اسڪول ۽ ڪاليج قائم ڪيا وڃن.

(٤) سرڪاري ڪورٽن کي آهستي آهستي بائيڪاٽ ڪري انهن جي بجاءِ خانگي پنچائتي ڪورٽون قائم ڪيون وڃن ۽ انهن ڪورٽن جي امداد سان خانگي جهڳڙن جو فيصلو ڪيو وڃي.

(٥) عراق عرب ۾ فوجي، مددگيري ۽ مزدوري جي نوڪري لاءِ رنگروٽن جي طور ڀرتي ٿيڻ کان صاف انڪار ڪيو وڃي.

(٦) نئين ڪائونسلن جي ميمبري جي [illegible] جيڪي ڏي [illegible] ووٽ ڏيڻ [illegible] آهن اهي سڀ واپس ورتيون وڃن ۽ ووٽرن کي گهرجي ته اهڙن اميدوارن کي ووٽ ڏيڻ کان انڪار ڪن جيڪي ڪانگريس جي هدايت جي ڪا به پرواه نه ڪري ان جي باوجود به موڪلجڻ مثي ميمبر [illegible] جي ڪوشش ڪن.

(٧) سوديشي ڌارين ملڪ جي مال جو بائيڪاٽ ڪيو وڃي ۽ جنهن حالت ۾ ترڪ موالات جي هي تحريڪ هڪ ترتيب وار [illegible] واسطي اختيار ڪئي وئي آهي ۽ جنهن ڪانسواءِ ڪا به قوم حقيقي ترقي نٿي ڪري سگهي ۽ ٻي جنهن حالت ۾ [illegible] ڪي ان تحريڪ جي [illegible] ان ڪري هي ڪانگريس، ميمبرن کي هدايت ڪري ٿي ته جيسين هندوستاني واپارين جي سرمايه سان [illegible] انتظام ڪپڙي جي ضرورتن کي پورو ڪري، تيسين سوديشي مال ئي واپرائين. اگرچه هندستان ۾ هن وقت [illegible] ڪافي سٽ ۽ ڪپڙو تيار نه آهي جو ملڪ جي پورت ڪري، پر ڪانگريس خاص انهي مقصد کي مدنظر رکندي هدايت ڏئي ٿي ته جلدي اهڙا وسيلا اختيار ڪيا وڃن جنهن ڪري [illegible] دستڪاري جاري ٿئي. لکين ڪوري جو [illegible] آهي [illegible] کي اختيار ڪن.

فتوي جمعيت علماءِ هند در باره ترڪ موالات

هي اهو فتوي آهي جا جمعيت علماءِ هند ڪلڪتي جي اجلاس ۾ گهڻي غور ۽ ويچار کان پوءِ شايع فرمائي هئي:-

جنهن حالت ۾ ترڪي سان صلح ڪرڻ ۾ يورپ جي بادشاهن کلي کلائي بي انصافي ڪئي آهي ۽ اسلامي حڪومت کي پائمال ڪيو آهي ۽ انگريزي وزيرن پنهنجي صاف ۽ پڌرن وعدن جي ابتڙائي ڪئي آهي ۽ خلافت جي اقتدار کي زائل ۽ خليفته المسلمين جي مذهبي طاقت جي [illegible] ۾ اسلام سان پورو مذهبي تعصب ۽ حسد ڏيکاريو آهي، تنهنڪري مسلمانن تي اسلام جي تابع هجڻ واري حالت ۾ لازم لڳي چڪو آهي ته هو هر دشمن اسلام سان ترڪ موالات ڪن.

محمد خان
سيڪريٽري سنڌ پراونشل خلافت ڪميٽي

(٢)

"الوحيد" اليڪٽرڪ پريس ڪراچي [illegible]

Gul Hayat Institute

دفتر مجلس مرکزیہ خلافت ہند بمبئی

اعلان

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

Rs:- 200/-